

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULAŞTIRMA VE LOJİSTİK YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI PAZARLAMA VE LOJİSTİK YÖNETİMİ
BİLİM DALI**

**ÇİĞ SÜT SATIŞINDA KULLANILAN KISA GIDA
TEDARİK ZİNCİRİ TÜRLERİNİN
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA**

ARZU KOLAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. SELDA BAŞARAN ALAGÖZ**

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Arzu Kolay		
	Numarası	18812501021		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi Anabilimdalı / Uluslararası Pazarlama ve Lojistik Yönetimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Çiğ Süt Satışında Kullanılan Kısa Gıda Tedarik Zinciri Türlerinin Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Arzu KOLAY

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Arzu Kolay		
	Numarası	18812501021		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi Anabilimdalı / Uluslararası Pazarlama ve Lojistik Yönetimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Selda BAŞARAN ALAGÖZ		
Tezin Adı	Çiğ Süt Satışında Kullanılan Kısa Gıda Tedarik Zinciri Türlerinin Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma			

Gıda sistemleri, besin kaynaklarının üretiminden dağıtımına kadar farklı süreçleri içeren ve nüfus artışı, iklim değişikliği, çevresel sorunlar ve artan rekabet gibi baskılar altında sürdürülebilirliği sağlamak için alternatif çözümler arayan sistemlerdir. Kaynakların daha verimli kullanımını sağlamak için uygulanan büyük ölçekli üretim modellerinin yanı sıra, toplumların yaşam şekillerindeki değişimler, endüstriyel ve küresel gıda tedarik zincirlerinin gıda sistemlerindeki payını artırmıştır. Ancak bu zincirlerin yaygınlaşması, avantajların yanı sıra farklı riskleri de beraberinde getirmektedir. Yakın zamandaki pandemi süreci, toplumların gıda güvencesi endişeleri nedeniyle kısa gıda tedarik zincirlerinin (KGTZ) yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, KGTZ'nin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilirliğini değerlendirmektir. Çalışmada, öncelikle kısa gıda tedarik zincirleri kavramı, içinde bulunduğu gıda sistemleri ve bu zincirlerin tüketiciler, üreticiler ve toplumlar üzerindeki etkileri ile sürdürülebilirlik kavramı hakkında geniş bir literatür incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın devamında, Konya ilinde çiğ süt satan kısa gıda tedarik zincirlerinin üreticileri ile söz konusu zincirlerin sürdürülebilirlik bağlamında etkisinin ilgili katılımcıların görüşleri doğrultusunda değerlendirildiği nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sağlamak amacıyla yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem doğrultusunda, belirlenen göstergeleri elde etmek için sorular belirlenmiş ve mülakat yapılan kişiye bu sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirildiğinde, incelenen kısa gıda tedarik zincirlerinin sürdürülebilirliğe her zaman olumlu etki yapmadığını, en fazla olumlu etkinin sosyal sürdürülebilirlik boyutunda olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Gıda, Gıda Sistemi, Tedarik Zinciri, Kısa Gıda Tedarik Zincirleri, Sürdürülebilirlik.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Arzu Kolay		
	Student Number	18812501021		
	Department	Department of Transportation and Logistics Management / Department of International Marketing and Logistics Management		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Selda BAŞARAN ALAGÖZ		
	Title of the Thesis/Dissertation	A Research On The Evaluation Of Short Food Supply Chain Types Used In The Sale Of Raw Milk In Sustainability Context		

Food systems are systems that involve different processes from the production of food sources to their distribution, seeking alternative solutions under pressures such as population growth, climate change, environmental problems, and increasing competition to ensure sustainability. In addition to large-scale production models used to ensure more efficient use of resources, changes in the lifestyles of societies, have increased the share of industrial and global food supply chains in food systems. However, the proliferation of these chains brings with it not only advantages but also various risks. The recent pandemic process has led to a renewed interest in short food supply chains (KGTZ) due to society's concerns about food security.

The purpose of this study is to evaluate the sustainability of KGTZ in terms of their environmental, economic, and social dimensions. In the study, a comprehensive literature review was conducted on the concept of short food supply chains, the food systems they are part of, their effects on consumers, producers, and societies, and the concept of sustainability. Following this, a qualitative study was conducted to evaluate the impact of short food supply chains that sell raw milk in the Konya province on producers in terms of sustainability, in line with the opinions of relevant participants. The semi-structured interview method was used to provide systematic and comparable information. Questions were formulated to capture the defined indicators, and these questions were directed to the interviewees. When the data obtained from the interviews were evaluated, it was found that the examined short food supply chains did not always have a positive impact on sustainability, and the most positive impact was in the social sustainability dimension.

Key Words: Food, Food Systems, Supply Chain, Short Food Supply Chains, Sustainability.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GIDA SİSTEMLERİ ve TEDARİK ZİNCİRLERİ

1.1 Gıda Sistemleri Kavramı ve Önemi	3
1.1.1. Gıda Sistemleri Faaliyetleri	6
1.1.2. Gıda Güvencesi.....	8
1.1.3. Gıda Sistemi Aktörleri.....	14
1.1.4. Gıda Sistemi Türleri.....	20
1.1.4.1. Geleneksel Gıda Sistemleri	20
1.1.4.2. Modern/Endüstriyel Gıda Sistemleri.....	21
1.1.4.3. Karma Gıda Sistemleri.....	22
1.2 Gıda Tedarik Zinciri.....	25
1.2.1. Tedarik Zinciri Kavramı	25
1.2.2. Gıda Tedarik Zincirleri	26
1.2.3. Gıda Tedarik Zincirleri Kapsamındaki Faaliyetler	28
1.3 Kısa Gıda Tedarik Zincirleri (KGTZ).....	29
1.3.1 Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Ortaya Çıkışı ve Türleri.....	30
1.3.2 Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Etkileri	34
1.3.2.1. KGTZ'nin Üreticiler Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi	35
1.3.2.2. KGTZ'nin Tüketiciler Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi.....	38
1.3.2.3. KGTZ'nin Toplum Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi	40
1.3.3 Türkiye'de KGTZ Örnekleri	45

İKİNCİ BÖLÜM

KISA GIDA TEDARİK ZİNCİRLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

2.1 Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma	51
2.2 Gıda Sistemlerinde Sürdürülebilirlik	55
2.3 Sürdürülebilirlik Üzerine KGTZ'nin Etkilerine Yönelik Yapılan Çalışmalar.....	58
2.3.1 FOODMETRES.....	62
2.3.2 STRENGTH2FOOD.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ÇİĞ SÜT SATIŞINDA KULLANILAN KISA GIDA TEDARİK ZİNCİRİ	
TÜRLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA	
DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	
3.1	Araştırmanın Amacı, Problem Durumu ve Önemi 71
3.2	Araştırma Deseni..... 72
3.3	Çalışma Grubu 74
3.4	Veri Toplama Aracı 77
3.5	Verilerin Elde Edilmesi..... 78
3.6	Verilerin Analizi ve Rapor Yazımı 79
3.7	Araştırmanın Sayıtları ve Sınırlılıkları 80
3.8	Nitel Araştırmada Geçerlilik ve Güvenirlik..... 80
3.9	Bulgular ve Tartışma..... 82
3.9.1	Araştırma Kapsamında Görüşülen İşletmelerin Profili 82
3.9.2	Çevresel Etkilerine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi 84
3.9.3	Ekonomik Etkilerine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi 89
3.9.4	Sosyal Etkilerine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi..... 96
SONUÇ VE ÖNERİLER102	
KAYNAKÇA.....110	
EK: GÖRÜŞME SORULARI120	

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Gıda Sistemi Aktörleri ve Sistem İçindeki Roller	14
Tablo 1.2 Farklı Gıda Sistemleri ve Karşılaştırmaları	24
Tablo 1.3 KGTZ'nin Farklı Kaynaklara Göre Tanımları	30
Tablo 1.4 Kısa ve Uzun Gıda Tedarik Zincirlerindeki Satış Yöntemleri	33
Tablo 1.5 Üretici, Tüketici ve Aracıların Gıda Zincirine Katılım Durumları	34
Tablo 1.6 Üreticiler Bakımından KGTZ'nin Fayda-Problem Karşılaştırması	35
Tablo 1.7 Tüketiciler Bakımından KGTZ'nin Fayda-Problem Karşılaştırması	39
Tablo 1.8 Toplumsal Bakımdan KGTZ'nin Fayda-Problem Karşılaştırması	41
Tablo 2.1 Sürdürülebilir Gıda Sistemlerinin Zorlukları	58
Tablo 2.2 FOODMETRES Sürdürülebilirlik Etki Değerlendirmesinde Kullanılan Göstergeler	63
Tablo 2.3 FOODMETRES Kapsamında Ele Alınan KGTZ Türleri	64
Tablo 2.4 FOODMETRES Kapsamında Belirlenen Üç Metropolde Elde Edilen Sonuçlar	65
Tablo 2.5 STRENGTH2FOOD Kapsamında KGTZ'nin Belirlenen Sürdürülebilirlik Göstergeleri	67
Tablo 2.6 STRENGTH2FOOD Kapsamında KGTZ'nin Sürdürülebilirlik Etkilerine Yönelik Elde Edilen Özet Sonuçlar	68
Tablo 3.1 Görüşmelere Ait Özet Bilgiler	79
Tablo 3.2 İncelenen İşletmelere Ait Özet Bilgiler	82
Tablo 3.3 Çiğ Süt Satışında Kullanılan KGTZ ve Üreticinin Litre Başına Kat Ettiği Mesafe	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Gıda Sistemi ve Diğer Sistemlerle İlişkisi.....	4
Şekil 1.2 Gıda Sistemi Faaliyetleri ve Çıktıları	6
Şekil 1.3 Türkiye'nin KGGE'ne Göre Yıllar İtibariyle Endeks Değerleri	13
Şekil 1.4 Genel Gıda Tedarik Zinciri.....	28

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BİTOT	: Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım Grubu
BÜKOOP	: Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi
CSCMP	: Tedarik Zinciri Yönetimi Uzmanları Konseyi
DBB	: Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Ağı
DİTAP	: Dijital Tarım Pazarı
DÜRTÜK	: Direnen Üretici Tüketici Kolektifi
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GTZ	: Gıda Tedarik Zincirleri
HKG	: Hayvan Kaynaklı Gıdalar
KGGE	: Küresel Gıda Güvençe Endeksi
KGTZ	: Kısa Gıda Tedarik Zincirleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDT	: Topluluk Destekli Tarım
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler

ÖNSÖZ

İnsanların besin ihtiyacının farklı şehirler, bölgeler ve ülkeleri kapsayan uzun tedarik zincirlerine bağlı olması dolayısıyla gıda temininin sürekliliğine yönelik endişeler yaşanan pandemi dönemi ile birlikte tekrar ortaya çıkmıştır. Esas olarak hem ülkeler hem de pek çok uluslararası kuruluş, insanların temel ihtiyaç maddesi olan gıda temininin sürekliliğini sağlamak için, günden güne artan risklere karşı çeşitli tedbirler almakta ve politikalar geliştirmektedir. Bu çalışmada da sokağa çıkma yasakları ile birlikte gündeme gelen, uzun tedarik zincirlerine büyük ölçüde bağlı gıda tedarikinin sürekliliğini sağlamak konusunda, kısa gıda tedarik zincirlerinin nasıl bir alternatif olabileceği değerlendirilmek istenmiştir.

Bu çalışmanın yürütülmesi sürecinde, sahip olduğu akademik bilgi ve birikimlerini hiçbir zaman esirgemeyen, bana destek olan, çalışma sürecimi titizlikle ve anlayışla takip eden kıymetli tez danışmanım Sn. Prof. Dr. Selda BAŞARAN ALAGÖZ'e, yardımını ve anlayışını eksik etmeyen koordinatörüm ve çalışma arkadaşım İbrahim Umut GÜREL'e, manevi olarak güç veren canım oğlum Giray KOLAY'a ve sevgili eşim Mehmet Ali KOLAY'a, hayatımın her döneminde yanımda olan biricik annem ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Arzu KOLAY

GİRİŞ

İnsanların en önemli temel ihtiyaçlarının başında beslenme gelmektedir. Beslenmenin sağlanacağı gıda ürünlerinin daha sağlıklı, sürdürülebilir ve adil şekilde sunulabileceği gıda sistemlerinin oluşturulması pek çok ülke ve topluluk politikalarının en önemli başlığını oluşturmaktadır.

Gıda sisteminin fonksiyonunu yerine getirmesinde ise tedarik zincirleri önemli bir parçayı oluşturmaktadır. Tedarik zincirinin kapsamı ile ilgili farklı tanımlar olmakla birlikte, Tedarik Zinciri Yönetimi Uzmanları Konseyi tarafından yapılmış ve en fazla kabul gören tanımlardan birinde, tedarik zinciri, işlenmemiş hammaddelerden başlayıp son tüketiciye kadar uzanan çeşitli organizasyonlar arasındaki bir dizi bağlantı olarak tanımlamıştır. Bu nedenle tedarik zinciri, hammaddenin menşei ile son kullanıcı arasındaki tüm bağlantıları ve ilişkileri içeren bir lojistik süreçte, malzeme ve bilgi alışverişini ifade etmektedir. Son yıllarda pek çok sektörde olduğu gibi gıda sektöründe yaşanan değişimlerin etkisi ile gıdaya bağlı tedarik zincirlerinin önemi de gittikçe artmıştır.

Gıda tedarik zincirlerinin (GTZ) bu süreçte kentleşme, yerel/küresel faktörlerin ve pazarların büyümesi ve serbestleştirilmesi, kamu sektörü finansmanının azalması, küreselleşmiş tedarik zincirlerinin ortaya çıkması, gıda kalitesi ve güvenliği ile ilgili endişeler, teknolojiye ve çiftçilikteki değişiklikler, kırsal nüfusun büyük ölçekli gıda üreticisi işletmelerce dayatılan şartlara uyum sağlamadaki zayıflığı, iklim değişikliğinin çiftçilik üzerindeki etkileri gibi zorlukları göz önünde bulundurarak, gerekli değişim ve gelişimi gösterebilecek dinamizme sahip olması gerekmektedir. Bu zorluklara çözüm olabilecek farklı gıda tedarik zinciri alternatifleri bu kapsamda araştırılan önemli bir konu başlığı olarak öne çıkmaktadır.

Son dönemde yaşanan pandemi süreci ile birlikte, uzun tedarik zincirlerine bağlı ülkelerde ya da bölgelerde gıda teminine yönelik karşılaşılan sorunlar ve zorluklar, gıda sistemlerinin dayanıklılığının önemini tekrar gündeme getirmiştir. Tezin asıl konusunu oluşturan kısa gıda tedarik zincirleri de nitekim mevcut gıda sisteminin karşı karşıya kaldığı zorlukları aşmaya ve daha sürdürülebilir ve adil bir gıda sisteminin oluşturulmasına yönelik üzerinde çalışılan alternatif bir yöntem olarak

tercih edilmektedir. Kısa gıda tedarik zincirleri en temel tanımı ile “ürünlerin üreticiden tüketiciye doğrudan satışını veya birden fazla aracı olmadan dolaylı satışını içeren pazarlama türü” olarak tanımlamıştır (Augère-Granier, 2016: 3). Aslında geçmişten gelen bir geleneğin devamı niteliğinde olan ve bugün kısa gıda tedarik zinciri olarak adlandırılan bu yöntem, üretici ve tüketici arasında kimi zaman mesafenin, kimi zaman aracı sayısının, kimi zamanda faaliyetlerin azalmasından kaynaklı sunabileceği avantajlar, özellikle sürdürülebilir gıda sistemleri kurmaya ve kırsal kalkınmaya yönelik pek çok araştırma kapsamında daha detaylı şekilde incelenmeye başlanmış ve pek çok ülkenin tarım ve gıdaya yönelik politikaları arasına girmiştir.

Üç ana bölümden oluşan bu tez çalışmasının ilk bölümünde kısa gıda tedarik zincirlerinin içinde yer aldığı gıda sistemleri ve gıda tedarik zincirleri kavramlarının kapsamına ve önemine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Sonrasında ise kısa gıda tedarik zincirleri kavramına, türlerine ve etkilerine yönelik literatür taraması yapılarak, söz konusu etkiler üreticiler, tüketiciler ve toplum üzerinde olmak üç kategoride toplanmıştır. Ayrıca, Türkiye’de yer alan kısa gıda tedarik zincirleri ve benzer oluşumlara da bu bölümde yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde sürdürülebilirlik kavramına yönelik açıklamalara yer verilmiş ve kısa gıda tedarik zincirlerinin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerine yönelik yapılan literatür çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümünde ise belirlenen ürünün satış ve dağıtımının yapıldığı kısa gıda tedarik zincirleri ve bunların sürdürülebilirlik üzerindeki etkisine yönelik, mülakat yolu ile elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde Avrupa Birliği finansmanı ile coğrafi, sektörel ve üretici bazında daha geniş alanlarda yürütülmüş; farklı kısa gıda tedarik zinciri türlerinin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerinin karşılaştırılmasına da yer veren iki büyük ölçekli projeye ve bunlardan elde edilen sonuçlara da yer verilerek, çalışma zenginleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GIDA SİSTEMLERİ ve TEDARİK ZİNCİRLERİ

Çalışmanın bu bölümünde kısa gıda tedarik zincirlerinin de bir parçası olduğu gıda sistemleri, gıda tedarik zinciri ve kısa gıda tedarik zinciri kavramları açıklanmakta; bunların önemi, gıda sistemleri ve tedarik zincirleri kapsamındaki faaliyetler, kısa gıda tedarik zincirleri türleri ile bunların üretici, tüketici ve toplum üzerindeki etkilerine yer verilmektedir.

1.1 Gıda Sistemleri Kavramı ve Önemi

Gıda sistemleri, tarım, ormancılık veya balıkçılıktan kaynaklı gıda ürünlerinin üretimi, toplanması, işlenmesi, dağıtımı, tüketimi ve bertarafı kapsamındaki tüm aktörleri ve bunların birbiriyle bağlantılı değer kazandırıcı faaliyetleri ile bu sektörlerin içinde bulunduğu daha geniş ekonomik, sosyal ve doğal çevrelerin parçalarını kapsamaktadır (FAO, 2018: 1).

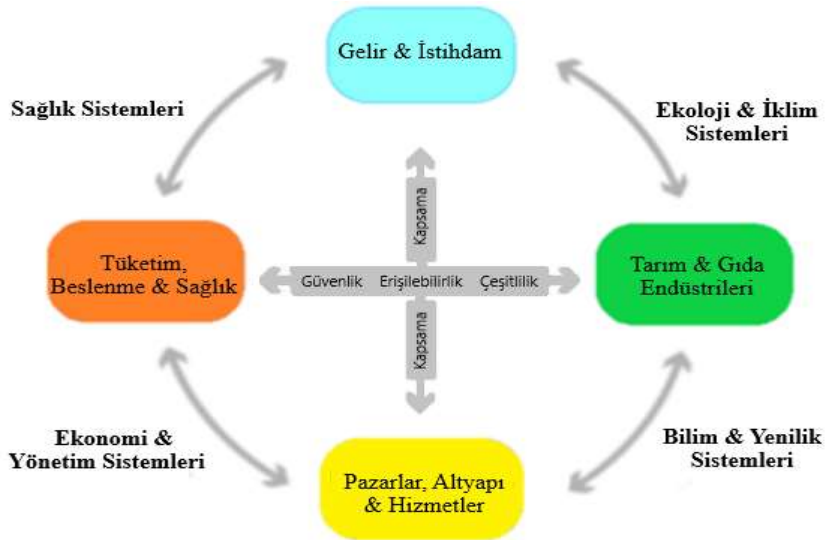
Sürdürülebilir bir gıda sistemi ise herkesin gıda güvencesine ve beslenmesine, gelecek nesillerin gıda güvencesini ve beslenmesini, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel temelleri koruyarak, katkı sağlayan bir sistemi ifade etmekte (Von Braun, 2021: 4); enerji sistemi, ticaret sistemi, sağlık sistemi vb. sektörlerle de etkileşim halinde olan çiftçilik sistemi, atık yönetim sistemi, girdi tedarik sistemi vb. alt sistemlerden oluşmaktadır (FAO, 2018: 1). Gıda sistemlerinin kavramsallaştırılmasında sistemin söz konusu alt sistemlerle ve bunların birbirleriyle bağlantılarının tanımlanması gerekmektedir.

Dünya genelinde gıda sistemleri çok çeşitlidir. Örneğin; Afrika'daki Kinşasa gibi mega şehirlerin gıda sistemleri, Asya'daki Tokyo gibi mega şehirlerin gıda sistemlerinden çok farklıken; Karayipler'de gıda ithalatına bağımlı olan küçük ada uluslarının gıda sistemleri, Güney Amerika'da yerli gıda endüstrileri ve önemli ihracat potansiyellerine sahip büyük orta gelirli ülkelerin gıda sistemlerinden oldukça farklıdır (Von Braun, 2021: 2).

Gıda sistemlerinin yerel, bölgesel ve global bakımdan çeşitliliklerinin yanı sıra ekonomik ölçek bakımından farklılıkları, etkili ve ilişki içerisinde olduğu sağlık, siyaset, ekoloji, teknoloji vb. boyutları, gıda sistemlerinin çok farklı yaklaşımlarla değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Gıda sistemlerinin yaşamın üç boyutu ile bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır (Tansey ve Worsley, 1995: 2) ;

- Gıda üretmek için kullanılan canlı süreçler ve bunların ekolojik sürdürülebilirliği ile ilgili biyolojik boyutu,
- Farklı grupların sistemin farklı parçaları üzerinde uyguladığı güç ve kontrole dayalı ekonomik ve politik boyutu,
- İnsanoğlunun gıda kullanımını etkileyen kişisel ilişkiler, topluluk değerleri ve kültürel gelenekleri ile ilgili sosyal ve kültürel boyutudur.

Gıda sistemlerini kavramsallaştırmak için sistemin sınırlarını ve yapı taşlarını ve bunlar arasındaki bağlantıları tanımlamak gerekmektedir. Gıda sistemleri kavramının, diğer sistemlerle ilişkisi ve sonuçları Şekil 1.1’de görüldüğü şekilde özetlenmiştir (Von Braun, 2021: 6).

Şekil 1.1 Gıda Sistemi ve Diğer Sistemlerle İlişkisi
Kaynak : Von Braun, 2021: 6.

Şekil 1.1’de görüldüğü üzere, gıda sistemi sağlık, ekoloji ve iklim, ekonomi ve yönetim, ve bilim ve yenilik sistemleriyle yakın ilişki içerisinde ve sistem gelir,

istihdam, tüketim, beslenme, sağlık, tarım ve gıda endüstrileri ve pazarlar, altyapı ve hizmetler üzerinde etkiler oluşturmaktadır. Oluşturulan bu kavram, sürdürülebilir gıda ve beslenme sistemlerinin geliştirilmesini desteklemekte, sürdürülebilir döngüsel bir biyoekonomiye dönüşüm sağlayarak sağlık ve esenlik sunmaktadır. Bilim ve ar-ge, gıda sistemlerinin, bilim ve yenilik sistemleri, sistemin işleyişini bir bütün olarak etkilemektedir (Von Braun, 2021: 5).

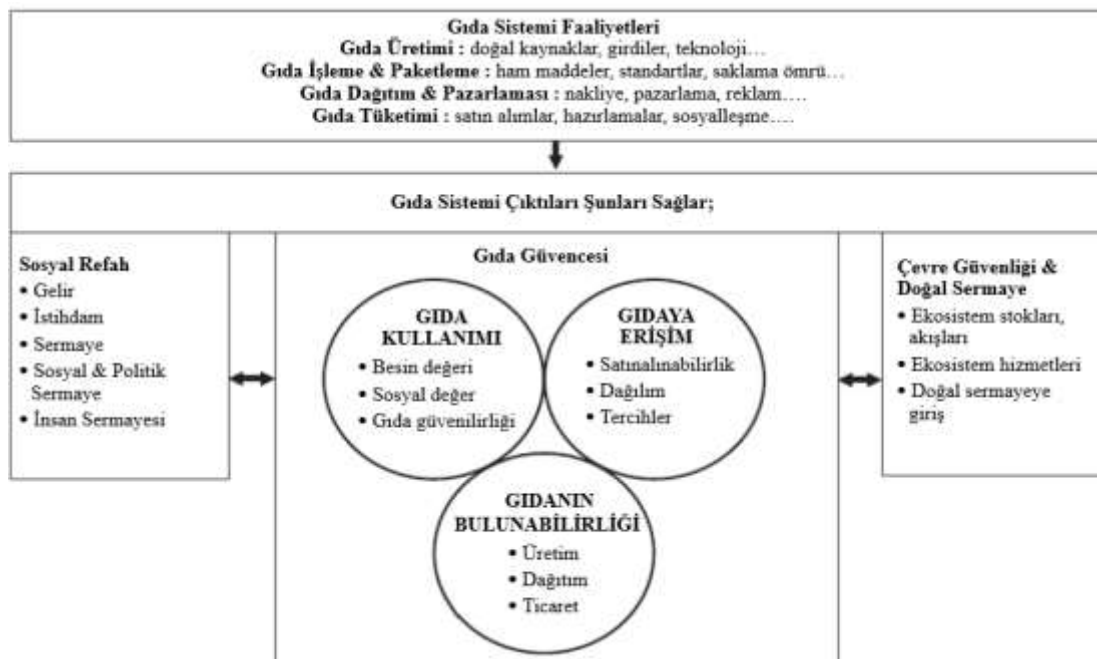
Gıda sistemleri, nüfusun önemli bir bölümü için temel geçim faaliyetlerinden biri olmasının yanı sıra, sunduğu besin kalitesi ve çeşitliliği ile insan sağlığı ve çevre üzerinde olumlu veya olumsuz etkilere sahiptir. Makro düzeyde ise yerel ve ulusal ekonomilere güç veren gıda sistemleri kısmen küresel düzeyde yönetim, ticaret ve yatırımla şekillenmektedir. İdeal gıda sistemlerinin, beslenme, sağlık ve güvenlik odaklı, üretken ve verimli (ve dolayısıyla uygun fiyatlı gıda sunabilen), çevresel olarak sürdürülebilir, iklim dostu ve kapsayıcı olması gerekmektedir. Ancak bu vizyonu gerçekleştirmek için, sağlam kanıtlara dayalı program ve politikaların önünü açan tarımsal araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ve teknolojik yeniliklere sürekli yatırımlar yapılmalıdır (IFPRI, 2020: 8). Ericksen (2008) çalışmasında, geniş bir gıda sistemleri tanımı sunmuş, bir gıda sisteminin aşağıdaki unsurları kapsadığını ifade etmiştir (Ericksen, 2008: 234) :

- Bir dizi faaliyeti belirleyen biyojeofiziksel¹ ve insan çevresi içindeki ve arasındaki etkileşimleri,
- Faaliyetlerin kendileri (üretimden tüketime kadar),
- Faaliyetlerin sonuçları (gıda güvenliği, çevresel güvenlik ve toplumsal refaha katkıları),
- Gıda güvencesinin diğer belirleyici faktörleri (kısmen biyofiziksel ve insan çevreleri ve arasındaki etkileşimlerden kaynaklı).

¹ Biyofiziksel çevre veya ortam, bir organizmanın veya popülasyonun biyotik ve abiyotik çevresidir ve sonuç olarak hayatta kalma, gelişme ve evrimini etkileyen faktörleri içerir.

1.1.1. Gıda Sistemleri Faaliyetleri

Bir gıda sistemi en azından, gıda üretimi, gıdanın işlenmesi ve paketlenmesi, gıda dağıtımı ve pazarlanması ile gıda tüketimi ile ilgili bir dizi faaliyeti içermektedir. Bu faaliyetlerin, birçoğu gıda güvencesine katkıda bulunmakta, diğerleri çevresel ve sosyal refaha yönelik sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Ericksen, 2008: 239). Gıda sistemi faaliyetleri ve çıktıları Şekil 1.2'deki gibi görselleştirilmiştir (Ericksen, 2008: 234).

Şekil 1.2 Gıda Sistemi Faaliyetleri ve Çıktıları
Kaynak : Ericksen, 2008: 239.

Şekil 1.2'de görüldüğü üzere gıda sistemi faaliyetleri üretim, işleme ve paketlenme, dağıtım ve pazarlama ve tüketim olmak üzere dört ana grupta toplanmaktadır. Gıda sisteminin çıktılarının ise sosyal refah, çevre güvenliği ve doğal sermaye ve gıda güvencesi üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır.

Gıda üretimi, ham gıda maddelerinin üretiminde yer alan tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Bunlar, toprak ve emek gibi girdilerin elde edilmesi, hayvanların yetiştirilmesi, mahsullerin ekimi veya genç hayvan stokunun elde edilmesi, tarımsal ürünlerin bakımı ve hasat edilmesi sürecine kadar uzanmaktadır. İklim koşullarından arazi kullanım süresine, girdi fiyatlarına, tarımsal teknolojiye ve üretimi korumaya

veya teşvik etmeye yönelik devlet sübvansiyonlarına kadar çeşitli faktörler bu faaliyetin içinde yer almaktadır (Ericksen, 2008: 238).

Gıdaların işlenmesi ve paketlenmesi faaliyetleri ise ham gıda maddesinin (sebze, meyve, hayvan) satış için perakende pazarına gönderilmeden önce yaşadığı çeşitli dönüşümleri içermektedir. Tüm bu faaliyetler hammaddeye ekonomik anlamda değer katmakta ancak hammaddelerin görünümünü, depolama ömrünü, besin değerini ve içeriğini de önemli ölçüde değiştirebilmektedir (Ericksen, 2008: 238).

Gıda dağıtımı ve perakende satışı süreci, gıdanın bir yerden başka bir yere taşınması ve pazarlanmasıyla ilgili tüm faaliyetleri içermektedir. Dağıtım süreci, ulaşım altyapısı, ticaret düzenlemeleri, devlet politikaları ve depolama gereksinimlerinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Perakendecilik süreci ise pazarların nasıl organize edildiğinden ve nerede konumlandıklarından, reklamlardan ve ürünün sunulabileceği herhangi bir niş alandan etkilenmektedir (Ericksen, 2008: 238).

Gıda tüketimi, neyin seçileceğine karar vermekten, yiyecekleri hazırlamaya, yemeye ve sindirmeye kadar her şeyi içermektedir. Tüketim faaliyeti, ürün fiyatlarından, bireylerin ve toplumun gelir seviyesinden, kültürel gelenekler veya tercihlerden, sosyal değerlerden, eğitim ve sağlık yapısından etkilenmektedir. Beslenme şekilleri ve gıda sistemleri küreselleştikçe, insanların gıda tercihleri üzerinde reklamlar ve gıda tedarik zincirinin yapısının etkisi de artmıştır (Ericksen, 2008: 238).

Gıda sistemlerinin çevresel sonuçları, hem mevcut doğal sermaye stoklarını hem de ekosistem hizmetlerini içermektedir (Ericksen, 2010: 29). Sosyal refah sonuçları ise birçok insanın geçim kaynağı olarak gıda sistemlerine güvenmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır; dolayısıyla bu sonuçlar, sağlık durumunun yanı sıra gelir ve serveti de etkilemektedir (Ericksen vd., 2010: 29).

Gıda sistemi kavramının sonuçlarını sistemin bir parçası olarak kabul etmek, gıda sisteminin temel amacı olan gıda güvencesini anlamak için net bir bakış açısı sağlamaktadır. Özellikle, gıda sistemleri faaliyetlerini belirleyen biyojeofizik ve insan ortamları arasındaki ve içindeki belirli etkileşimlerin belirlenmesine, faaliyetlerin

kendilerinin tanımlanmasına yardımcı olur ve faaliyetlerin tüm çıktılarını göstermektedir (FAO, 2008a: 4).

1.1.2. Gıda Güvencesi

Gıda sistemlerinin temel amacı toplumların gıda güvencesini sağlamaktır. Gıda güvencesi (food security) kavramı, gıdanın geleceği ve insanların nasıl besleneceği düşünüldüğünde belirtilmesi gereken önemli bir kavram olarak görülmektedir. Bu sebeple gıda güvencesi ve sıkça karıştırılan gıda güvenliği (food safety) hakkında değerlendirmelere bu bölümde ayrıca yer verilmiştir.

Gıda güvencesi ve gıda güvenliği kavramları yıllar içerisinde daha da önemli hale gelirken, farklı şekilde de yorumlanmıştır. Gıda güvencesinin ilk olarak 1974 yılında Dünya Gıda Konferansında “üretim ve fiyatlardaki dalgalanmanın dengelenmesi ve artan gıda tüketiminin sürdürülebilir hale getirilmesi için temel gıda maddelerinin dünyadaki gıda arzına her daim ulaşılabilmesi” şeklinde arz odaklı bir tanımlaması yapılmışken, 1983 yılında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından bu tanım “her insanın her an fiziksel ve ekonomik olarak ihtiyaç duyduğu temel gıdaya erişiminin sağlanması” olarak arz ve talep dengesini içerecek şekilde güncellenmiş; en güncel tanımına ise 1996 Dünya Gıda Zirvesinde kavuşmuştur. Burada tanım “Gıda güvencesi, bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri” olarak kabul edilmiştir (FAO, 2006: 1). Genel kabul görmüş bu tanıma göre gıda güvencesinin dört boyutu bulunmaktadır. Gıda güvencesine ulaşılabilmesi için aşağıda belirtilen bu dört boyutun birlikte var olması gerekmektedir;

- Gıdanın bulunabilirliği (availability): Gıda güvencesinin arz boyutuna işaret etmekte ve üretim, depolama seviyesi ve net ticaret seviyesiyle belirlenmektedir ve tüketilecek gıdanın miktarı, türü ve kalitesi ile ilgilidir. Gıda yerel üretim yoluyla temin edilebilmektedir; bununla birlikte gıdanın olması gereken yere ulaştırmak için dağıtım kanallarının faaliyetlerine ve para, emek veya diğer değerli öğeleri gıda ile değiş tokuş etmeyi sağlayan

mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Gıdanın bulunabilirliği üretim, dağıtım ve alışveriş faaliyetleri ile bağlantılıdır. (Ericksen vd., 2010: 29; Ericksen, 2008: 239).

- Gıdaya erişim (accessibility): Ulusal ve uluslararası alanda yeterli gıda arzı hane halkı düzeyinde gıda güvencesinin sağlanacağını bir göstergesi değildir. Yetersiz gıda erişimi gıda güvencesi amaçlarına ulaşmada gelir, harcama, pazar ve fiyatlara odaklanan politikalar ile sonuçlanmaktadır. İhtiyaç duyulan gıdanın türü, kalitesi ve miktarına erişim sağlama yeteneğini ifade etmektedir. Mevcut gıdanın satın alınabilirliği, piyasalar ve hükümet politikaları gibi dağıtım mekanizmalarının ne kadar iyi çalıştığı ve olup olmadığı açısından değerlendirilmektedir. Gıdaya erişim, gıdanın satın alınabilirliği, tahsisi ve tercihler ile ilgilidir (Ericksen vd., 2010: 29; Ericksen, 2008: 240).
- Gıdanın kullanımı (utilization): Kullanım, genellikle gıdadan elde edilen çeşitli besleyici öğelerden vücudun yararlanmasını ifade etmektedir. Kullanımın yeterliliği, bireyler tarafından yeterli besin ve enerji alımı, beslenme alışkanlıkları, gıdanın hazırlanması, beslenme düzeni çeşitliliği ve gıdanın hane içindeki dağılımına göre belirlenmektedir. Gıdanın kullanımı da gıdaların besin değeri, sosyal değer ve gıda güvenliği ile ilgilidir (FAO, 2008b: 1).
- Söz konusu üç boyutun istikrarı (stability): Gıda istikrarı, uzun zaman boyunca yiyecek elde edebilme yeteneğini ifade eder. Bir bireyin bir günlük gıda alımı yeterli bile olsa, periyodik olarak gıdaya erişiminde sorun varsa, beslenme durumunda bozulma riski vardır ve bu durum gıda güvencesizliği olarak değerlendirilmektedir. Hava şartlarındaki olumsuzluk, politik istikrarsızlık ve işsizlik ya da artan fiyatlar gibi ekonomik faktörler gıda güvencesinde etkilidir (FAO, 2008b: 1).

1992 yılında düzenlenen 1. Uluslararası Beslenme Konferansında, her bireyin sağlıklı ve beslenme açısından yeterli gıdaya ulaşabilmesinin temel bir hak olduğu belirtilmiştir. Gıda güvencesi kavramı ile zaman zaman karıştırılan gıda güvenliği kavramı ise 1960'larda Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) ve Dünya

Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ortaklaşa kurulan Kodeks Alimentarius Komisyonunca yayınlanan gıda hijyeni genel prensiplerine ilişkin rehberde “Gıdanın kullanım amacına göre hazırlandığında ve/veya yenildiğinde tüketici üzerinde olumsuz sağlık etkilerine neden olmayacağına dair güvence” (FAO ve WHO, 1996: 3) şeklinde tanımlamıştır.

Ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre gıda güvencesi sorunuyla farklı şekillerde yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin, temel altyapı ve depolama sıkıntıları yanı sıra yol ve liman yatırımları için gerekli bütçe ihtiyacı güvenli gıdaların satın alınabilirliğini engellemektedir. Bu ülkelerde, politik riskler ve yolsuzluklar da gıda güvencesinin sağlanması konusunda engel teşkil edebilmektedir. Gelişmiş ülkeler ise gıda güvencesi konusunda daha iyi bir performans sergilese de ekonomik büyüme oranının gelişmekte olan pazarlardan (emerging markets) düşük olması, satın alma gücünü etkilemektedir. Son zamanlarda özellikle Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerin bir kısmında da siyasi istikrarsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, gelişmiş ekonomiler beslenme bakımından daha zengin imkânlarla sahip olmasına rağmen, daha yüksek obezite oranları ile karşı karşıyadırlar. FAO obeziteyi de bir gıda güvencesi sorunu olarak görmektedir. Gelişmekte olan ülkelere, üretici kaynaklı gıda güvencesi ve güvenilirliğini sorunları yaşanırken, gelişmiş ülkelere tüketici kaynaklı yaşanmaktadır (FAO, 2011; EIU, 2015; aktaran: Koç ve Uzmay, 2015: 42).

Dolayısıyla, gelişmiş ülkeler gıda güvencesinin sağlanabilmesi konusunda ekonomik ve sosyolojik sorunlarla baş etmek konusunda zorluklar yaşarken, gelişmekte olan ülkeler ise gıda güvencesi konusunu mevcut altyapı ve ekonomik sorunları nedeniyle ihmal edebilmektedir.

Türkiye’nin gıda güvencesi bakımından durumuna bakıldığında, 1970’li yıllarda kendi kendine yetebilen bir ülke olan Türkiye’nin, 1980’li yıllarda da uygulanan ekonomik istikrar programları ile temel gıda ürünlerini ithal eder duruma geldiği görülmektedir. 1996 yılında Avrupa Birliği (AB) ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması sonrasındaki ilk beş yılda, özellikle 2010 yılında tarımsal ürün ithalatında gümrük vergilerinin düşürülmesi sonucunda, Türkiye tarımda kendi kendine yetebilme konumunu yitirmiş, gıda güvencesi açısından tartışılır bir ülke konumuna gelmiştir.

Nüfus artışı karşısında daralan tarımsal alanlar, iklim değişikliği, çevre sorunları, gıda fiyatlarındaki artışlar, giderek artan gıda ithalatı gıda güvencesi bakımından riskleri artırmıştır. Tarımsal ithalat ve ihracat rakamlarına bakıldığında, ithalat miktarında yaşanan artış gıda güvencesi bakımından ülkenin ne ölçüde dışa bağlı olduğunu göstermektedir (Kulakoğlu, 2020: 2).

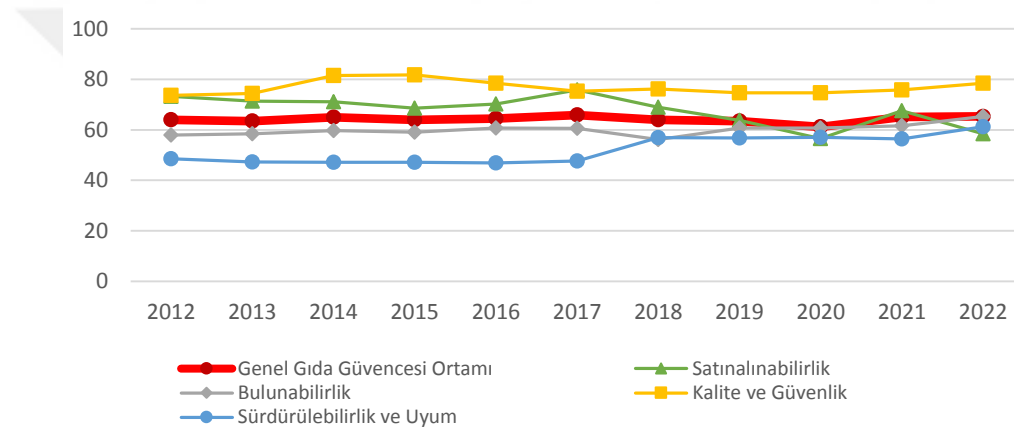
Ülkelerin gıda güvencesi bakımından değerlendirilmesi için “The Economist” medya grubunun desteği ile hareket eden “Economist Impact” tarafından 2012 yılından beri “Küresel Gıda Güvence Endeksi (KGGE)”ni yayınlanmaktadır. KGGE, gıdanın satın alınabilirliğini, mevcudiyetini, kalitesini ve güvenliğini ölçümlemenin yanı sıra, ulusların şimdi ve gelecekte gıda üretmeye devam etmelerini sağlamak için doğal kaynaklarını nasıl koruduklarına yönelik değerlendirmeleri içermektedir. Endeks ile bölgelerin ve ülkelerin söz konusu kriterler ve bu kriterlere bağlı olarak hesaplanan genel gıda güvencesi ortamı puanlarını yıllar bazında sunarak, gıda güvencesine yönelik kaydedilen gelişmeleri ya da gerilemeleri görme ve kıyaslama imkânı sağlamaktadır. Endeksin onuncu yılında hazırlanan rapor kapsamında gıda güvencesizliğini oluşturan itici güçler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir (Economist Impact, 2021: 4) ;

- Raporlamanın başlamasından sonraki ilk birkaç yılda hızlı kazanımlar elde ettikten sonra, son iki yılda COVID-19 salgını, çatışmalar ve iklim değişikliği sebebiyle düşmeden önce, tüm ülkelerdeki KGGE puanları, 2019'da zirve yapmıştır.
- KGGE puanlarındaki bu düşüş, tüm farklı gelir katmanlarında tüm bölgelerde ve ülkelerde görülmüştür. Bununla birlikte, Avrupa'daki yüksek gelirli ülkeler, on yıl önce yaptıkları gibi, endekste hala üst sıralardaki yerlerini korumakta ve endeksin ilk onunda yedi Avrupa ülkesi yer almaktadır.
- Sahra Altı Afrika ülkeleri, endekste son on sıradaki ağırlıkları korumaya devam etmekte ve son ondaki yedi ülke bunlardan oluşmaktadır. En düşük skora sahip Burundi'nin 34,67'lik puanı, 84 puan ile en yüksek puana sahip İrlanda'nın sadece %43'üdür.

- KGGE, çocuklarda açlığın ve boy kısalığının en çok gıda kalitesi ve güvenliğine bağlı olduğunu göstermektedir. Kaliteli protein ve mikro besinlerden yoksun beslenme şekillerine sahip ve içme suyuna erişimin sınırlı olduğu nüfuslar, gıda güvencesi bakımından daha kötü puan almaktadır.
- Satılabilirlik de açlıkla yakından bağlantılıdır. KGGE, kapsamlı, iyi finanse edilmiş ulusal gıda güvenliği ağı programlarına sahip olmayan ülkelerin daha yüksek açlığa (ve çocuklarda bodurluğa) sahip olduğunu göstermektedir.
- 2019'dan beri gıda fiyatlarında oluşan yüksek oynaklık, gıdanın satılabilirliğini etkilemiştir. KGGE kriterleri içinde en fazla düşük satılabilirlik konusunda yaşanmıştır.
- Doğal kaynaklar ve dayanıklılık konusu en düşük puanın olduğu kriterdir. Her ne kadar 2012 yılına kadar bu kriterle ait puan yükselmiş olsa da, diğer kriterlere kıyasla en düşük puan bu kriter kapsamında oluşmaktadır. Doğal kaynaklar ve dayanıklılık kriteri 2022 yılı endeksinde sürdürülebilirlik ve uyum olarak yer almıştır.
- En yüksek puan ise ülkelerin beslenme planlarında ve stratejilerini yaygın şekilde benimsemesi sebebi ile, gıda kalitesi ve güvenliği kapsamında oluşmaktadır.
- KGGE ilk sırasında yer alan İrlanda gıda maliyetlerini düşük tutmaya çalışırken aynı zamanda eşitsizlikle ve güvenlik ağının yerinde kalmasını sağlamıştır. Tarımsal Ar-Ge'de önemli bir sıçrama gerçekleştirmiş, yeterli kalitede gıdanın bulunabilirliğini sağlamak için gıda kayıplarını en aza indirmiştir. Ayrıca hükümet yüksek beslenme standartlarını gerçekleştirmeye yönelik politikalar uygulamaya kararlıdır.
- Tanzanya, Umman ve Çin gibi on yılı aşkın süredir listenin üst sıralarında olan on ülke, gıdayı uygun fiyatla sunabildikleri, güvenlik ağları oluşturabildikleri ve pazar erişimini artırabildikleri; ayrıca üretimdeki oynaklığı azaltıp ve gıda güvencesi stratejilerine ve uyum politikalarına bağlı kaldıkları için skorlarını artırmışlardır.

- En kötü durumda olan Venezuela ve Burundi gibi ülkeler ise gıda maliyetlerini düşük tutamadıkları, yeterli gıda arzına veya pazar erişimine sahip olmadıkları ve üretim dalgalanmalarına maruz kaldıkları için en düşük skorlara sahip olmuşlardır. En alttaki on ülke, ar-ge'ye, güvenlik ağlarına, gıda güvencesi stratejilerine, ulusal uyum politikalarına, risk yönetim planlarına ve beslenme yönergelerine yatırım yaparak genellikle gıda güvencesini artırma kapasitesine sahip değillerdir.

Türkiye'nin 2012 yılından beri endeks değerlerindeki değişimi Şekil 1.3'te yer alan grafikte verilmiştir.

Şekil 1.3 Türkiye'nin KGGE'ne Göre Yıllar İtibariyle Endeks Değerleri

Kaynak : Yazar tarafından, Global Food Security Index, Eylül 2022 verilerine göre oluşturulmuştur (Economist Impact, 2022), Erişim Tarihi (31 Ekim 2022).

Şekil 1.3'te yer alan grafikte görüldüğü üzere, Türkiye'nin en yüksek puan aldığı kategori, kalite ve güvenlik, en düşük puan aldığı kategori ise satınalınabilirliktir. 2021 yılı gıda güvencesi endeksine göre, genel gıda güvence endeksi puanı bakımından Türkiye 100 üzerinden 65,1 puan ile 113 ülke arasında 48. sırada yer almıştır (Economist Impact, 2021); Eylül 2022'de ise söz konusu puan değeri 65,3'e yükselmesine rağmen 1 sıra gerileyerek 49. sıraya gelmiştir. "Satınalınabilirlik" bakımından Türkiye 113 ülke arasında 2021 yılı verilerine göre 11 sıra gerileyerek, 81. Sıraya, "Sürdürülebilirlik ve Uyum" bakımından 7 sıra yükselerek 26. sıraya, "Kalite ve Güvenlik" bakımından 4 sıra yükselerek 26. sıraya, "Bulunabilirlik" bakımından ise 21 sıra birden yükselerek 30. sıraya gelmiştir (Economist Impact, 2022).

Gıda Güvencesi Endeksi'ne göre Türkiye, küresel yoksulluk sınırının altındaki nüfus oranı, arz yeterliliği, mikro besin mevcudiyeti, pazara erişim ve tarımsal finansal hizmetler, gıda güvenliği, protein kalitesi ve gıda güvenilirliği ağı programları açısından güçlü bir ülke olarak değerlendirilmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021: 1).

1.1.3. Gıda Sistemi Aktörleri

Gıda sistemi içerisindeki aktörler ve bunların sistem içindeki rollerine ilişkin açıklamalara bu bölümde yer verilmiştir. Tablo 1.1'de gıda sistemi aktörleri, sistem içindeki rolleri ve yürüttükleri faaliyetlerin çevresel etkileri özetlenmiştir.

Tablo 1.1. Gıda Sistemi Aktörleri ve Sistem İçindeki Roller

Aktörler	Sistem İçindeki Roller	Çevresel Etkileri
Devletler / Hükümetler	Düzenleme, destekleme, denetim	Enerji, toprak, su, tohum, kirlilik, biyolojik çeşitlilik, atık
Çiftçi / Balıkçı / Çoban	Gıda üretimi, meslek	Enerji, toprak, su, tohum, balık israfı, hayvansal atık, kirlilik, biyoçeşitlilik
İşletmeler	Gıda işleme, paketlenme, taşıma, depolama, satış, markalaşma, pazarlama, meslek	Enerji, toprak, su, atık, kirlilik
Tüketiciler	Gıda satın alma, hazırlama ve yeme	Enerji, su, atık, kirlilik
Uluslararası Örgütler	Devlet ve uluslararası ticaret rejimini etkileme, kural koyma, gıda yardımı yapma, geleneksel gıda sistemi, adil ve eşit ticaret savunuculuğu	Enerji, su, atık, kirlilik, çevresel yönetim geliştirmek için baskı uygulamak ve buna bağlı olarak çevreye daha az zarar veren politikaların uygulanması

Kaynak: Ak Kuran, 2019: 39.

Tablo 1.1'de görüldüğü üzere, gıda sistemi aktörleri arasında devletler/hükümetler, çiftçiler, balıkçılar ve çobanlar, işlemeden, lojistiğe ve satışa kadar pek çok sektörde yer alan işletmeler, tüketiciler ve uluslararası örgütler yer almaktadır. Bu aktörler, bugün dünyadaki en büyük doğal kaynak yöneticileri grubunu temsil etmektedir. Bu nedenle sistem genelinde sürdürülebilirlik söz konusu olduğunda, hem sorunların yaratılmasında hem de çözümlerin uygulanmasında kritik öneme sahiptirler. Bu aktörlerin davranışları kendi içerisinde değişebildiği gibi, içinde yer aldıkları ülkeye ya da bölgeye göre de farklılık gösterebilmektedir. Gıda sistemi aktörlerinin davranışlarını etkileyen koşullar aşağıda verilmiştir (Westhoek vd., 2016: 102-104);

- Kurumsal ve düzenleyici ortam (mülkiyet kullanım hakları, gıda güvenliği, çevre ve diğer ilgili yasalar),

- Fiziksel çevre (doğa ve doğal kaynaklara yakınlık, tüketiciler için alışveriş yerlerine yakınlık, altyapı),
- Sosyal, ekonomik ve bilimsel ortam (eğitim ve öğretim, cinsiyet ve eşitlik, pazarlık gücü, fiyatlar, ticari düzenlemeler, vergiler, sahip olunan bilgi, teknoloji ve yenilikler),
- Kültürel ortam (din, gelenekler, alışkanlıklar, kurallar, değerler).

Gıda sistemi aktörlerine ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmektedir;

Devletler/Hükümetler

Hükümetler, sistem içerisinde farklı roller üstlenmektedirler. Serbest ekonomiye sahip ülkelerde, hükümetler düzenleyici ve kolaylaştırıcı bir rol oynarken, diğer ekonomi türlerinde, hükümetler (yani devlet kontrolündeki işletmeler) bazen gıda üretimi, işlenmesi, ticareti ve perakende satışında da yer almaktadır. Liberalleşmiş ekonomilerde bile, hükümetler gıda sisteminin örgütlenme şeklinin yanı sıra doğal kaynak yönetimi ve çevresel etkilerin değerlendirilmesi konusunda büyük bir etkiye sahiptir. Hükümetler gıda sistemleri üzerinde aşağıdaki enstrümanları kullanarak etki yaratabilmektedirler (Westhoek vd., 2016: 107) ;

- Finansal araçlar kullanarak (vergiler, ithalat ve ihracat tarifeleri, sübvansiyonlar, ödemeler),
- Gıda ile ilgili mevzuat ve düzenlemeler yaparak (veya düzenlemenin olmaması),
- Eğitime yönelik hedefler belirleyerek (örneğin beslenme konusunda),
- Yenilikleri, yeni girişimleri, işbirliğini ve işbirliğini teşvik ederek ve kolaylaştırarak.

Birçok ülkede gıda sisteminin çevresel maliyetleri (dışsallıklar) gıda fiyatlarına dâhil edilmemektedir. Hükümetler, çevresel düzenlemeler ve standartlar aracılığıyla olumsuz dışsallıkların önlenmesini teşvik edebilmektedir. Mali teşvikler ile de daha sürdürülebilir uygulamalara geçişi teşvik edebilmektedir. Örneğin, olumsuz çevresel etkilere (nitrat sızıntıları, pestisitlerden kaynaklanan su kirliliği, sera gazı emisyonları

vb.) sebep olanların vergilendirilmesi ya da ekosistemi destekleyici etkilere sahip olanlara olumlu finansal teşvikler sağlayabilmektedirler (Westhoek vd., 2016: 107).

Çiftçi/Balıkçı/Çobanlar

Bu bölümde gıda ürünlerinin ana ham maddesini oluşturan bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretim faaliyetini gerçekleştiren çiftçiler ile balıkçılar ve çobanlar değerlendirilmekle birlikte, balıkçılar ve çobanlar konusunda yapılan çalışmalar daha sınırlıdır. Bu sebeple bu bölümdeki değerlendirme daha çok çiftçiler üzerinden yürütülmüştür.

Gıda ürünlerinin temel üreticisi konumunda olan çiftçiler gıda sistemi ve doğal kaynakların kullanımı üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Çiftçiler, dünya çapındaki tüm tarımsal üretimin en az %56'sını üretmekte ve Afrika gibi bölgelerde, nüfus tarafından tüketilen gıdanın %80'e kadarının da üretiminden sorumludurlar (UN, 2014: 11).

Küçük ölçekli üreticiler ise hala gıda sektöründe önemli paya sahiptir. Her hangi bir işleme tabi tutulmadan ya da belirli işlemlere tabi tutulmak suretiyle gıdaya dönüşebilen hammaddelerin üreticileri, ister çiftçi ister balıkçı olsun, gıda sistemindeki değişimin kilit unsurlarıdır. Sektördeki tarımsal holdinglerin görünürlüğüne ve konsolide bir gıda sektörünün büyümesine rağmen, küçük çiftlikler tüm küresel tarımsal üretimin yarısından fazlasını oluşturmaktadır ve Avrupa'da çiftliklerin %50'sinden fazlası hala 5 hektardan daha az alana sahiptir (Jackson vd., 2020) .

Bu üretim modeli, uygulandığı bölgelerin ekolojileri ve ihtiyaçlarıyla daha iyi bağlantı kurabildiğinden, bozulmalara ve değişime daha iyi yanıt veren daha dinamik bir tarımsal gıda sistemine geçişi kolaylaştırmaktadır. Ancak söz konusu küçük ölçekli üreticiler, üretimlerinin çoğunu kayıt dışı ve yerel pazarlarda yapmaktadır ve bu pazarlar da genel olarak verimsiz kabul edilmektedir. Bu üreticiler piyasalarda oluşan bilgi boşlukları sebebiyle kamu politikalarında ihmal edilmekte, artan küreselleşme ve gıda zincirlerinin birbirlerine bağlılığı da ulusal ve uluslararası pazarlarda oluşan fiyat dalgalanmalarına karşı savunmasız kalmaktadırlar (Arulingam vd., 2022). Bu sebeple

küçük ölçekli üreticilerin piyasadaki konumlarını desteklemek, özellikle kriz zamanlarında piyasa oynaklığını dengelemek için düzenlemelere ve desteklere ihtiyaç duyulmaktadır (Arulingam vd., 2022: 26).

İşletmeler

Tüketiciler için gıda işleyen, paketleyen, hazırlayan ve satan çeşitli işletmeler de gıda sistemleri üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bu grup, örneğin AB gibi birçok bölgede gıda sektörünü en büyük ekonomik sektör haline getirmektedir (Underwood vd., 2013). İşletmelerden bazıları yerel düzeyde (geniş bir bağlamda) faaliyet gösterirken, diğer işletmeler küresel düzeyde faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında herkes tarafından bilinen küresel markalar mevcutken, bunlar dışında özellikle sistemin daha önceki aşamalarında faaliyet gösteren (örneğin; tohum, gübreler ve yem işletmeleri) küresel işletmeler daha az bilinirliğe sahiptir (Westhoek vd., 2016: 106).

Gıda sisteminin bu aktörleri belirli bir kurumsal, sosyal ve ekonomik çerçeve içinde faaliyetlerini yürütmektedir. İşletmelerin, faaliyet gösterdikleri ve oldukça rekabetçi ve doymuş olan pazarlarda hayatta kalmak için yeni müşteriler kazanması ve bu müşterilerde hizmet ve ürünlerine bağlılık oluşturmaları önemlidir. Bu amaçla çeşitli stratejiler bu işletmelerce uygulanmaktadır.

Modern gıda sistemlerinde, maliyet verimliliğine yönelik çaba, tedarik zincirlerinde dikey entegrasyonu teşvik etmiştir. Bu süreçte, güç birincil üreticilerden tedarik zincirindeki diğer aktörlere doğru kaymaktadır. Bazı büyük işletmeler “tarladan sofraya” faaliyet gösterirken ve bu nedenle tüm gıda sistemi boyunca doğal kaynaklar üzerinde doğrudan bir etkiye sahipken, daha küçük alt gıda aktörlerinin çoğu gıda üretimi için kaynakları doğrudan yönetememektedir. Ancak kararları, doğal kaynakların yönetilme şeklini dolaylı olarak etkilemekte ve bu etki hem olumlu hem de olumsuz yönde çalışabilmektedir (Westhoek vd., 2016: 106).

Tüketiciler

Ekonomik anlamda, tüm insanlar “gıda tüketicisi” değildir. Tüketiciler, gıdaya para harcayan insanlar olarak tanımlanabilir. Tüketiciler oluşturdukları talep ile gıda

üretimi konusunda belirleyici bir etkiye sahiptir. Ekonomik imkânlarındaki, yaşam tarzlarındaki farklılıklar ile tüketiciler geniş ve farklı bir insan grubunu oluşturmaktadır. Zengin toplumlarda bile, yoksulluk sınırının altında, gelirlerinin büyük bir bölümünü gıdaya harcayan ve sağlıklı gıdaya erişimi gelişmekte olan ülkelerdeki yoksullar kadar sorun olan birçok insan bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde de artan orta sınıf, çok dinamik ve geniş bir tüketici grubunu oluşturmaktadır (Westhoek vd., 2016: 105).

İnsanların yoğun hayat temposu, hem yemek hazırlamak için hem de gıdaya erişim için ayırdıkları zamanı kısıtlamış, bu koşulları değerlendiren gıda işletmelerinin de teşvikleriyle, tüketiciler hızlı şekilde hazırlanan ya da tüketime hazır gıdaları sıklıkla tercih eder hale gelmiştir. İnsanların ne yediklerini etkileyen fiziksel, sosyal ve ekonomik çevre olan 'yemek ortamı', özellikle kentsel gıda sistemlerinde gıda tüketim kalıplarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır ve gıda tüketim kalıpları da insanların sağlığı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Gıda tüketim kalıplarının belirlenmesinde kısmen gıda fiyatları ve hane gelirinin de etkisi bulunmaktadır (Westhoek vd., 2016: 105).

Gıda işletmeleri, restoranlar, gıda satıcıları ve perakendeciler, insanları belirli seçimler yapmaya teşvik etmek için bu gıda ortamını aktif şekilde etkilemektedir. Bu etki, reklam, paketlenme, lokasyon çeşitliliğinden başlayıp mağaza veya restoranlarda farklı tatlar veya sunumlar oluşturmaya kadar varan çeşitli yollarla sağlanabilmektedir. Bu sistemlerde bulunan gıdalar genellikle şeker, yağ ve tuz bakımından zengin olup seri üretime, toplu depolamaya ve otomatik hazırlamaya uygundur. Yine bu ürünlerin doğası gereği düşük üretim maliyetleri ve yüksek kar marjlarına sahiptir (Westhoek vd., 2016: 105).

Geçen yüzyılda gıda sistemlerindeki değişiklikler nedeniyle, birçok gıda maddesi artık karmaşık gıda ağlarında ve uzun tedarik zincirlerinde üretilmekte ve dağıtılmaktadır. Sonuç olarak, vatandaşlar ne tükettikleri ve tüketim davranışlarının sonuçları hakkında daha sınırlı bilgiye sahip olmaktadır. Sağlıklı gıda konusundaki mevcut toplumsal eğilimler ve tartışmalar, özellikle sağlıklı ve sürdürülebilir gıdaların örtüştüğü yerlerde, sürdürülebilir gıda konusundaki tartışmaları teşvik etmek için bir

araç olarak kullanılabilir. Birleşik Krallık hükümetinin tüketici tutumları ve davranışları üzerine yaptığı bir araştırma, gıda ile ilgili seçimlerin temel olarak sağlık (%81) ve ürünlerin fiyatı tarafından yönlendirildiğini, çevrenin ise çok daha az endişe konusu oluşturduğunu (%26) göstermiştir. AB-27'deki tüketiciler arasında Dünya Doğayı Koruma Vakfınca yapılan benzer bir çalışma sonuçları da benzer bulguları ortaya koymuştur (Westhoek vd., 2016: 106).

Uluslararası Örgütler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Uluslararası kuruluşlar, doğaları ve misyonları gereği, tarım ve gıda konularının küresel düzeyde belgelenmesine, anlaşılmasına ve ortak ifade edilmesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Dünyanın her yerinden toplanan gerçekleri ve eğilimleri, akademik referansları ve ileriye dönük eylem yollarını bir araya getiren raporlar yayınlarak, analizler üretmekte ve nesnelleştirmeye çalıştıkları önerilerde bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası örgütleri karakterize eden bu temel görevlerin gelecekte de devam etmesi muhtemel görünmektedir. Son yıllarda uluslararası siyasi gündemde, gıda ve sağlık krizleri, 2050'ye kadar olan dönemdeki gıda sıkıntıları, iklim değişikliğinin etkileriyle mücadele, toprak erozyonu, ormansızlaşma, kırsal yoksulluk vb. tarımsal ve tarımsal gıda konularının önemli varlığı, diğer aktörlerin bu kuruluşlardan beklentilerini artırmaktadır (Ministère De L'agriculture Et De L'alimentation, 2018).

Gıda sisteminde güce sahip sivil toplum kuruluşları, gıda güvencesiyle ilgilenen insani ve sosyal adalet kuruluşlarını, ekolojik sürdürülebilirlikle ilgilenen çevre gruplarını, sağlık ve fiyatlandırma ile ilgilenen tüketici gruplarını ve kendi kaderini tayin etmeyi ve yerel gıda sistemlerinin korunmasını teşvik eden yerli ve topluluk örgütlerini içermektedir (Schilpzand vd., 2010: 273).

Gıda sistemleri ve doğal kaynaklar alanında aktif olarak yer alan birçok sivil toplum kuruluşu (STK) ve diğer devlet dışı aktörler (örneğin sivil toplum grupları) bulunmaktadır. STK'ların bazıları küçük ve yerel, bazıları ise küresel düzeyde faaliyet göstermektedir. Ayrıca amaçları bakımından farklılıklar göstermektedirler. Bazılarının daha fazla sosyo-ekonomik hedefleri varken (örneğin, küçük toprak

sahiplerinin veya kadınların konumunun güçlendirilmesi), diğerleri daha çok insan sağlığı ile ilgilenmekte, bir kısmı ise esas olarak doğanın korunmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir. STK'lar gıda sistemlerinde çeşitli değişiklikleri başlatmada rol üstlenebilmektedir ve devlet politikası oluşturmada da etkili olabilmektedirler. STK'lar ayrıca, çeşitli stratejilerle işletmelerin, özellikle büyük çok uluslu işletmelerin kararlarını etkileyebilmektedir (Westhoek vd., 2016: 107).

Sivil toplum aktörleri, araştırma ve uluslararası forumlardan (örneğin IPCC, UNEP, FAO), pilot projelerden, bilgi kanallarından, yerel ve uluslararası ağlardan alınan bilgileri kullanarak, kamuoyunun dikkatini mevcut gıda sistemlerinin olumsuz sonuçlarına çekmekte, lobi ve savunuculuk yoluyla halkı bilgilendirmekte ve bu olumsuz sonuçları ele almaları için işletmeler ve hükümetler üzerinde baskı oluşturmaktadır (Westhoek vd., 2016: 133).

1.1.4. Gıda Sistemi Türleri

Gıda sistemleri incelendiğinde, sistemlerin farklı çalışmalarda, farklı sınıflandırmalara tabi tutulduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Kaynak Paneli (Westhoek vd., 2016) ve Gıda Güvencesi ve Beslenme Üzerine Üst Düzey Uzmanlar Paneli'nin Beslenme ve Gıda Sistemleri Raporu (HLPE, 2017), gıda sistemlerini geleneksel, karma ve modern olmak üzere üç farklı kategoride toplamıştır.

Dünyanın çoğu ülkesindeki ve bölgesindeki gıda sistemleri, üç türün farklı unsurlarını birleştirme eğilimi göstermektedir. Örneğin, Asya'daki tüketicilerin çoğunluğu hala işlenmemiş veya az işlenmiş gıdaları bağımsız küçük dükkânlardan ve geleneksel pazarlardan satın alıyorken, artan zenginlik ve gıda güvenliği endişeleri, süpermarketlerden gıda alımlarında ciddi bir artışa neden olmuştur (Nguyen, 2019: 157). Söz konusu sistemlerin kapsamı ve farklılıklarına ilişkin detaylar çalışmanın devam eden bölümlerinde irdelenmiştir.

1.1.4.1. Geleneksel Gıda Sistemleri

Geleneksel gıda sistemleri, dışarıdan girdi kullanımının en az olduğu sistemlerdir. Bu sistemler, gıdanın yerel bir bölge veya ülke içinde üretilip tüketildiği

kısa tedarik zincirlerinden oluşur. Bu sistemler, çiftlikte mevcut bulunan girdileri kullanan, uzun sürelerdir uygulanan yetiştirme ve hasat tekniklerini uygulayan ve genellikle işlenmemiş ürünleri satmak ya da ticaretini yapmak için yerel pazarlara yaya, hayvan ya da araba vasıtası ile taşıma yapan çiftçileri ve balıkçıları kapsamaktadır (Westhoek vd., 2016: 43). Bu sistemlerde bitkisel ve hayvancılık üretim verimliliği, yüksek dış girdiye dayalı sistemlere göre genellikle düşüktür ve tüketiciler bu sistemlerden elde edilen ürünleri evlerinde işleme eğilimindedir.

Geleneksel gıda sistemleri, özellikle kırsal kesimdeki yoksullar için gıdanın bulunabilirliğini ve gıdaya erişimini sağlamada kilit bir rol oynamaya devam etse de, yerel gıda kıtlığına yol açabilecek ve böylece gıda güvencesini tehlikeye atabilecek üretim şoklarından etkilenebilmektedir. Bu sistemler nüfus artışından kaynaklanan artan baskılara uyum sağlamak ve sağlıklı ve yeterli beslenmeye yönelik kalite ve güvenlik standartlarını karşılamakta zorlanmaktadır. Ayrıca, bu sistemler özellikle işleme ve saklama teknolojilerinin ve depolama tesislerinin eksikliğinden kaynaklanan hasat ve hasat sonrası aşamalarda gıda kayıplarına karşı da risk altındadır (Nguyen, 2019: 158). Süpermarketin satın alma stratejisinde, geleneksel tedarik zincirlerinde olan araçlar ve küçük ölçekli çiftçilerin yerini büyük ölçekli çiftçiler almaktadır. Bunda büyük ölçekli üreticinin süpermarketin taleplerini karşılama gücüne (kalite, miktar, hız vb. özellikler açısından) sahip olması etkilidir (Seçkin, 2016: 70).

1.1.4.2. Modern/Endüstriyel Gıda Sistemleri

Modern veya endüstriyel gıda sistemleri, ulusal sınırları aşan uzun tedarik zincirlerinden oluşmaktadır. Emek yoğun olan geleneksel gıda sistemlerinin aksine, endüstriyel gıda sistemleri, yoğun dış girdilerin (örneğin, gübreler, böcek ilaçları, makineler) kullanımı ve üretimden, depolamaya, nakliyeye, işlemeye ve perakende satış faaliyetlerine kadar olan süreçlerde modern teknolojilere bağlı sistemlerdir. Bu sistemlerde üretim, işleme ve dağıtım ölçeğini genişletmek için daha yoğun sermaye yatırımı ihtiyaç duyulmaktadır (Nguyen, 2019: 158).

Modern gıda sistemleri, geleneksel sistemlere kıyasla verimlilik ve fiyat konusunda sağladıkları avantaj sayesinde gıda güvencesine önemli ölçüde katkı

sağlamıştır. Geçen birkaç on yıl boyunca, büyük tarım işletmeleri ve perakendeciler arasındaki rekabetle birleşen ölçek ekonomileri, gıda fiyatlarını düşürerek gıda mevcudiyetini ve erişilebilirliği doğrudan iyileştirmiş; verimlilikte yaşanan artış, aynı zamanda çiftlikte kullanılabilecek iş gücünün tarım dışı sektörlerle geçişine olanak tanımıştır. Bu sektörlerin hane halklarına gıda satın alabilmeleri için daha yüksek gelir imkânı sağlaması durumunda gıda güvencesi dolaylı olarak artırılabilir. Ancak, modern sistemlere geçiş bir bakıma çevre pahasına yapılmaktadır ve bu da gelecekteki gıda arzının olumsuz yönde etkilenmesi riskini taşımaktadır (Nguyen, 2019: 158-159).

Modern gıda sistemlerindeki tüketiciler, büyük ölçüde dünyanın her yerinden gelen işlenmiş, paketlenmiş gıdaları satın almaktadır. Ayrıca, işleme, taşıma/ticaret ve perakendecilik faaliyetlerinin tümü, istihdam ve katma değer açısından önemli bir etkisi olan faaliyetlerdir. Bu faaliyetler aynı zamanda, sera gazı emisyonlarına büyük ölçüde sebep olan (esas olarak fosil yakıtlardan elde edilen) önemli miktarda enerji kullanmaktadır. Modern bir gıda sistemi aynı zamanda, büyük ölçekte faaliyet gösteren ve hem ürün hem de hizmet bağlantıları ve kurumsal bağlantılarla birbirine bağlı çiftlikler, firmalar ve tüccarlardan oluşmaktadır. Modern gıda sisteminde, tedarik zinciri ilişkileri ve faaliyetleri giderek ulus ötesi bir nitelik kazanmaktadır (Westhoek vd., 2016: 44).

1.1.4.3. Karma Gıda Sistemleri

Modern gıda sistemleri Avrupa ve Amerika gibi sanayileşmiş ülkelerde daha yaygınken, daha az gelişmiş ülkelerde geleneksel gıda ve karma gıda sistemi olarak adlandırılan sistemlerin daha yaygın olduğu görülmektedir. Karma gıda sistemlerinde, gıda üreticileri, ürünlerini satmak için hem resmi hem de gayri resmi pazarlara güvenmektedir. Bununla birlikte, gıda sistemleri tekdüze ve küçük ölçekli değildir; sistemin işleme ve perakende bölümleri genellikle oldukça ticarileştirilmiştir ve bölgesel ve küresel değer zincirlerine bağlanma sürecindedir. Tüketiciler, yiyeceklerinin çoğunu yerel veya sokak pazarlarından satın alsa da süpermarketlerin ve işlenmiş gıda tedarikçilerinin pazar varlığı artış göstermektedir (TEEB, 2018: 73).

Bu sistemlerde, işlenmiş ve paketlenmiş gıdalar geleneksel gıda sistemlerine göre daha erişilebilirken meyveler, sebzeler ve kuruyemişler gibi besin açısından zengin gıdalar daha pahalıdır. Dikkate değer başka bir değişiklik de, gıda reklamlarının yaygın olması ve gıda etiketlemesinin paketlenmiş gıdalarda görünmesine rağmen, çoğu tüketicinin besinlerin etiketlerinin kullanımı konusunda yeterince bilgi sahibi olmamasıdır. Hem yetersiz beslenme hem de aşırı kilo/obezite açısından yetersiz beslenme, karma gıda sistemlerinde ortaya çıkmaktadır ve hem politikaların belirlenmesinde hem de programlarda bunların nasıl ele alınacağına dair birçok zorluğu içinde barındırmaktadır (TEEB, 2018: 73). Her gıda sistemi kendi içinde farklı zorluklarla karşı karşıyadır. Bu sebeple, “Modern” gıda sistemleri nihai hedef olarak görülmemelidir. Bu üç tür gıda sisteminin tümü, daha sağlıklı beslenme imkânları sunmak ve herkes için gıda ve beslenme güvenliğini artırmak için uyarlanmış iyileştirmelere ihtiyaç duymaktadır. Tablo 1.2’de üç tür gıda sisteminin karşılaştırmalarına yer verilmiştir;

Tablo 1.2. Farklı Gıda Sistemleri ve Karşılaştırmaları

Özellik	Geleneksel gıda sistemleri	Karma gıda sistemleri	Modern gıda sistemleri
Sistemdeki tahmini kişi sayısı	~1 milyar	~4 milyar	~2 milyar
Gıda sektöründe başlıca istihdam	Gıda üretiminde	Gıda üretiminde	Gıda işleme, paketlenme ve perakende sektöründe
Tedarik Zinciri	Kısa, yerel, küçük ölçekli yapıda	Kısa ve uzun, modern gıda sistemlerindeki daha fazla aktör var	Uzun gıda milleri ve ağları, hammadde, işleme ve gıda perakendesi alanlarında konsolidasyon, uluslararası işletmeler ve tedarik zincirleri
Gıda Tüketimi	Temelde yerelde üretilen ürünler	Temel ürünler ve işlenmiş gıdaların birleşimi	Büyük pay, markalı işlenmiş gıdalarda, daha fazla hayvansal ürün
Gıdanın Alındığı Yer	Küçük, yerel dükkan ve pazarlar	Küçük, yerel dükkan ve pazarlar, süpermarketlerin payı küçük ama gittikçe artmaktadır.	Ağırlıklı olarak büyük süpermarket zinciri, yemek servisi ve catering (ev dışında)
Çiftlik Türü	Aile temelli, küçükten orta dereceye	Küçük çiftlikler ve daha büyük çiftlikler/balıkçılık operasyonlarının birleşimi	Endüstriyel, geleneksel durumdakinden daha büyük
Başlıca çevresel kaygılar	Toprak bozunumu, tarla açma, su kirliliği.	Geleneksel ve modern sistemlerde endişelerin birleşimi.	Besin ve pestisit kaynaklı emisyonlar, su ihtiyacı, sera gazı emisyonları ve fosil yakıt kullanımdan kaynaklı diğer kaygılar.
Üretim (kullanılabilirlik)	Yiyecekler çoğunlukla bölgedeki küçük çiftçiler tarafından üretilir ve mevcut yiyeceklerin çoğu yerel ve mevsimlidir.	Gıda üretimi hem yerel küçük çiftliklerde hem de daha uzaktaki daha büyük çiftliklerde gerçekleşir. Tipik mevsimlerin dışında da dışardan gıda girişi vardır.	Çiftliklerde, büyüklükleri küçükten sanayiye kadar çok çeşitli gıdalar üretilmektedir. Üretim küreseldir, bu nedenle gıdalara her yerden ve her zaman ulaşılabilir.
Depolama ve dağıtım	Yeterli yolların olmaması, gıdaların taşınmasını zor ve yavaş hale getirerek gıda israfına yol açar. Kötü depolama tesisleri ve soğuk hava deposunun olmaması, gıdaların, özellikle de çabuk bozulanların depolanmasını zorlaştırır ve gıda güvenliği endişelerine ve israfına yol açmaktadır.	Daha iyi yollar, depolama tesisleri ve soğuk hava deposuna daha fazla erişim ile altyapıda iyileştirmeler var; ancak bunlar, özellikle kırsal kesimdeki yoksullar için genellikle eşit derecede erişilebilir değildir.	Modern yollar, depolama tesisleri ve soğuk hava depoları, gıdaların uzun mesafelerde taşınmasını ve uzun süreler boyunca güvenli bir şekilde saklanmasını kolaylaştırır.
İşleme ve paketlenme	Meyve kurutma, un öğütme veya süt işleme gibi temel işlemler mevcuttur. Az veya sınırlı paketlenme vardır.	Yüksek oranda işlenmiş paketlenmiş gıdalar ortaya çıkmakta ve daha fazla erişilebilirlik mevcut. Bunlar gıdaların raf ömrünü uzatmakta.	Pek çok işlenmiş paketlenmiş gıda kolayca temin edilebilir, genellikle ucuz ve yemesi kolay, ancak bazen “sağlıksızdır”.
Perakende ve pazarlar	Perakende gıda seçeneklerinin düşük çeşitliliği ve yoğunluğu, resmi olmayan kiosklara ve ıslak pazarlara yoğun bir şekilde güvenilmesine yol açmaktadır.	Hem gayri resmi hem de resmi dükkanlar, köşe mağazaları ve pazarlarda daha fazla çeşitlilik. Sokak yemekleri ve fast food dahil ev dışında yenilen yemeklere daha fazla erişim mevcuttur.	Diğer sistemlerdeki tüm seçeneklerin yanı sıra daha büyük süpermarketler ve hipermarketler, fast casual (rahat) ve kaliteli yemek restoranları dahil olmak üzere yüksek çeşitlilikte ve yoğunlukta “yemek noktaları”.
Kullanılabilirlik ve fiziksel erişim (yakınlık)	Yerel resmi olmayan pazarların yoğunluğu daha yüksek, ancak resmi pazarlara erişim için daha uzun mesafeler var. Zayıf veya mevcut olmayan yollar seyahati zor ve uzun hale getiriyor.	Hala yüksek bir kayıt dışı piyasa yoğunluğu var, ancak daha fazla sayıda kayıtlı piyasa da var. Daha iyi yollar ve erişim aracı, tüketicilerin farklı gıdalara ulaşmasını sağlamakta. Bununla birlikte, düşük gelirli tüketiciler genellikle daha az erişime sahiptir.	Yakın konumlara sahip, kolay erişilebilen resmi pazarlara güvenilmekte. Düşük gelirli bölgeler genellikle yiyecek çölleri veya yiyecek bataklıkları olarak nitelendirilebilmektedir.
Ekonomik erişim (satın alınabilirlik)	Gıda, hane bütçesinin büyük bir kısmını almaktadır. Temel gıda maddeleri, Hayvan Kaynaklı Gıdalar (HKG)’a göre önemli ölçüde daha ucuz olma eğilimindedir.	Gıda, hane bütçesinden makul pay alır. Temel gıda maddeleri ucuzdur, oysa HKG ve bozulabilir gıdalar pahalıdır. Yüksek oranda işlenmiş ve hazır pek çok yiyecek ucuzdur.	Gıda, hane bütçesinden daha az bir pay almaktadır. Temel gıdaların fiyatı, HKG ve çabuk bozulan gıdalara göre daha düşüktür, ancak fark diğer sistemlere göre daha az belirgindir. Daha fazla seçenek sunan özel ürünler (ör. organik, yerel olarak üretilen) daha pahalı olma eğilimindedir.
Gıda kalitesi ve güvenliği	Kalite ve gıda güvenliği standartlarının kontrolü düşüktür. Soğuk hava deposu yok denecek kadar az. Kaliteli malzemeler için daha az talep vardır.	Kalite ve gıda güvenliği kontrolleri mevcuttur, ancak çoğu zaman bunlara uyulmamaktadır. Gıda güvenliğine bağlılık genellikle markalı işlenmiş paketlenmiş gıdalarla sınırlıdır. Soğuk hava deposu vardır ama güvenilir değil. Gıdaların üstünde, içerik listesi mevcuttur ancak “doğal” veya “organik” daha az vurgulanmaktadır.	Gıda güvenliği standartlarına sıkı sıkıya uyulmakta ve izlenmekte. Soğuk hava deposu yaygın ve güvenilirdir. İçerikler listelenmiş ve standartlaştırılmıştır. Talep, sürdürülebilirlik ve hayvan refahı uygulamalarına uyumlu yetiştirilen hayvanlara ve gıdalara yöneliktir.

Kaynak: Westhoek vd., 2016: 46; HLPE, 2017: 37.

Tablo 1.2’de yer alan bilgilere göre en fazla kişinin yer aldığı gıda sistemi türü karma gıda sistemleridir. Geleneksel ve karma gıda sistemlerinde başlıca istihdamın olduğu ilgili sektör gıda üretimi iken, modern sistemlerde gıda işleme, paketleme ve perakende sektörleri öne çıkmaktadır. Bununla birlikte üretim ve tüketim yapısı, satış ve dağıtım koşulları vb. kriterler bazında değerlendirmelere de ilgili tabloda yer verilmiştir.

1.2 Gıda Tedarik Zinciri

Tedarik zinciri pek çok sektör ya da ürün bazında kullanılan genel bir kavramdır. Bununla birlikte farklı sektörler hatta sektörler içindeki farklı ürünler bazında farklı tedarik zincirleri bulunmaktadır. Söz konusu farklı tedarik zincirleri ise tedarik zinciri konusu ürünün, gerçekleştirilen faaliyetlerin ve aktörlerin sayısına ve özelliklerine göre kendi içinde farklı gereksinimlere ihtiyaç duymaktadır. Gıda tedarik zincirleri de toplumların temel ihtiyaç maddesi ve besin kaynağı olan, bununla birlikte bozulabilir nitelikte olan ürünlerin tüketiciye ulaşmasına yönelik süreçleri içerdiğinden pek çok çalışmaya ayrıca konu olmuştur.

Gıda sistemi, gıda zinciri, gıda tedarik zinciri, gıda arz zinciri kavramlarının uygulamada birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak gıda sistemi ile gıda tedarik zinciri birbirinden farklı kavramlardır. Bu kavramlar arasındaki temel fark ise gıda sisteminin daha bütünsel bir kavram olması ve aynı anda etkileşime giren bir dizi süreç içermesine rağmen; gıda tedarik zincirinin doğrusal olması ve insanların gıda temin etmesi için ihtiyaç duydukları bir dizi faaliyeti içermesidir (FAO, 2008a: 5). Dolayısıyla gıda tedarik zinciri gıda sisteminin fonksiyonunu yerine getirmesinde önemli bir parçadır.

1.2.1. Tedarik Zinciri Kavramı

Gelişen dünya ekonomisinde işletmeler arası rekabet giderek artmakta, işletmeler karlarını maksimize etmeye çalışırken, en yüksek müşteri memnuniyetini de yaratmayı hedeflemektedir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra küreselleşme ile oluşan yüksek rekabet ortamı, tedarik zincirlerini işletmelerin başarısı ve karlılığı için önemli bir konuma getirmiştir. İşletmelerin rekabet alanları dönemsel olarak şu şekilde

gruplandırılabilir; 1960'lı yıllara kadar olan süreç yeterli üretimin yapılabilmesi için üretime yönelik engellerin kaldırılması; 1980'li yıllara kadar olan süreç maliyeti azaltıcı faaliyetlerin yürütülmesi; 1990'lı yıllara kadar olan süreç kalitenin ön planda tutulması ve 2000'li yıllara kadar olan sürecin ise tam zamanında üretim, düşük maliyet ve kaliteli ürün ile birlikte ürünün daha hızlı ve etkin sunulabilmesi rekabet alanı olarak görülmüştür. 2000'li yıllarda internet ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile internet tabanlı tedarik zincirine yönelindiği bir rekabet dönemine girilmiştir. Böylece, rekabet rakip işletmeler arasında değil, rakip işletmelerin içinde bulunduğu tedarik zincirleri arasında gerçekleşir hale gelmiştir (Öztürk, 2016: 17-21).

Rekabet açısından son derece önemli bir kavram olan tedarik zinciri kavramına ilişkin literatür incelendiğinde, farklı tanımlamalara rastlanmakla birlikte; Tedarik Zinciri Yönetimi Uzmanları Konseyi (CSCMP) tarafından yapılan tanımda tedarik zinciri, işlenmemiş hammaddelerden başlayıp son tüketiciye kadar uzanan çeşitli organizasyonlar arasındaki bir dizi bağlantı olarak tanımlamıştır. Bu nedenle tedarik zinciri, hammaddenin menşei ile son kullanıcı arasındaki tüm bağlantıları ve ilişkileri içeren bir lojistik süreçte, malzeme ve bilgi alışverişini ifade etmektedir (CSCMP, 2013: 186).

Bir diğer tanıma göre ise, tedarik zinciri, ürünün ilk maddesinden başlayarak, tüketiciye ulaşması ve geri dönüşümünü de içeren tüm aşamalarda yer alan tedarikçiler, üreticiler, distribütörler, perakendeciler ve lojistikçilerden oluşan bir bütündür. Başka bir deyişle ise bir sonraki şirketin/birimin tedarikini sağlayan işletmelerin/birimlerin oluşturduğu bir sistemdir (Tanyaş, 2015).

1.2.2. Gıda Tedarik Zincirleri

Tarımsal üretim gıda tedarik zincirinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu sebeple kavram olarak kimi zaman “gıda tedarik zinciri” kimi zaman “tarım ve gıda tedarik zinciri” kavramları kullanılabilmektedir. Gıda ürünlerinin, insanların temel besin ve ihtiyaç maddesi olması sebebi ile gıda tedarik zincirlerinin dayanıklılığı ve sürdürülebilirliği toplumsal endişelerin ve hükümet politikaları içerisinde önemini ve güncelliğini korumaktadır.

Tarım-gıda sistemi içinde tedarik zinciri oluşumu, rekabet gücünü artırma arzusu tarafından yönlendirilmektedir. Son yıllarda müşteri talep yapısında, sanayileşme ve teknolojik alanda yaşanan değişimler ve gelişmeler, genel olarak tedarik zincirlerinin rekabet gücü elde etmede işletmeler için önemini artırırken, gıda tedarik zincirlerinin (GTZ) önemini de paralel şekilde artırmıştır.

Bu süreç içinde, GTZ'nin geniş tarımsal gıda ortamında sürekli yaşanan değişimler yanı sıra toplumsal, teknolojik, siyasi değişimlere ayak uydurabilmesi için dinamik şekilde gelişmesi gerekmektedir. Gelecek yıllarda, modern GTZ, hızlı kentleşme, yerel/küresel faktörlerin ve pazarların büyümesi ve serbestleştirilmesi, kamu sektörü finansmanının azalması, küreselleşmiş tedarik zincirlerinin ortaya çıkması, gıda kalitesi ve güvenliği ile ilgili endişeler, teknolojideki ve çiftçilikteki değişiklikler (örn. hassas tarım), bölgesel kırsal nüfusun hâkim işletmelerce dayatılan şartlara uyum sağlamadaki zayıflığı, iklim değişikliğinin çiftçilik üzerindeki etkileri ve kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının oluşturulması gibi büyük zorluklarla da başa çıkmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle, tüm GTZ paydaşları tarafından entegre bir karar verme sürecine yönelik olarak ele alınması gereken en kritik konuların tanınması, bu tür karmaşık, çok katmanlı tedarik zincirlerini yönetmek ve bunların genel verimliliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için bir ön koşul olarak ortaya çıkmaktadır (Tsolakis vd., 2014: 49).

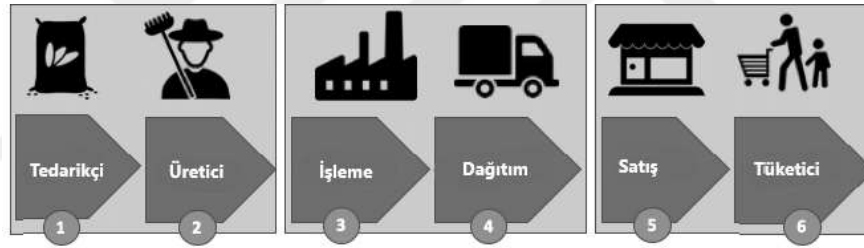
Tarım ve gıda tedarik zincirlerini klasik tedarik zincirlerinden ayıran ve özel yönetsel gereksinimlerini artıran bazı özellikleri vardır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır (Tsolakis vd., 2014: 49);

- Ürünlerin, çoğu durumda kısa ömürlü olmasından kaynaklı benzersiz yapısı,
- Yüksek ürün farklılaşması,
- Hasat ve üretim operasyonlarında mevsimsellik,
- Çiftlik girdileri ve işleme verimleri üzerinde kalite ve nicelik değişkenliği,
- Nakliye, depolama koşulları, kalite ve malzeme geri dönüşümü ile ilgili özel gereksinimler,
- Gıda güvenliği ve halk sağlığı ile çevre sorunları (örn. karbon ve su ayak izleri) ile ilgili ulusal/uluslararası mevzuat, yönetmelik ve direktiflere uyma zorunluluğu,

- İzlenebilirlik ve görünürlük gibi özel niteliklere duyulan ihtiyaç,
- Uzun üretim sürelerine rağmen pahalı teknik ekipmanların yüksek verimlilik ve üretkenliğine duyulan ihtiyaç,
- Operasyonların artan karmaşıklığı ve
- Önemli kapasite kısıtlamalarının varlığıdır.

1.2.3. Gıda Tedarik Zincirleri Kapsamındaki Faaliyetler

Gıda sistemi faaliyetleri temelde, gıda üretimi, gıdanın işlenmesi ve paketlenmesi, gıdanın dağıtılması ve perakende satışı ve gıdanın tüketilmesi olarak dört kategoride toplanmıştır. Belirtilen ilk üç kategori gıda tedarik zincirini oluşturmaktadır. Gıda tedarik zincirleri ürün bazında değişiklik göstermesine rağmen genel olarak temel gıda tedarik zincirini ve aşamalarını karakterize eden ana aşamalar Şekil 1.4'te gösterilmiştir.

Şekil 1.4 Genel Gıda Tedarik Zinciri

Kaynak : Kamilaris, 2019: 642.

Şekil 1.4'te genel bir gıda zinciri üretimde kullanılacak hammaddenin temininden başlayıp tüketiciye kadar devam eden bir süreç olarak görselleştirilmiştir. Genel olarak, tarım ve gıda tedarik zincirleri, çiftçilik (yani arazi ekimi ve mahsul üretimi), işleme/üretim, test etme, paketlenme, depolama, nakliye, dağıtım ve pazarlama dahil olmak üzere “tarladan çatala” sırayla bir dizi faaliyetten oluşmaktadır (Tsoulakis vd., 2014: 48). Tarımsal ürünlerinin tedarik zinciri aşamaları değerlendirildiğinde, operasyonel lojistik faaliyetlerinden taşıma, depolama, ambalajlama ve elleçlemenin ön plana çıktığı görülmektedir. Üreticiden tüketiciye ulaşmaya kadar birçok kez taşımaya maruz kalan tarımsal ürünlerin, ürün özelliklerine uygun şekilde ambalajlanması, uygun taşıma şartlarının oluşturulması, depolama ve elleçlemenin ürünün yapısına uygun şekilde yapılması halinde tedarik zincirinde oluşan kayıplar azalabilmektedir (Çakır, 2019: 35).

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından gıda kayıplarına yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında üretim aşamasından tüketiciye ulaşana kadar geçen süreçteki gıda kayıplarının gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla olduğu; tüketiciler tarafından satın alındıktan sonra oluşan gıda kayıplarının ise gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir (Çakır, 2019: 35)

Dünya nüfusunun beslenme ihtiyacını güvenli şekilde karşılayan ve gelecek nesillere gıda temin edebilecek uygun koşulların bırakılmasını sağlayacak sürdürülebilir bir gıda sisteminin oluşturulması için tüm aktörlerin tedarik zinciri kapsamındaki faaliyetlerinde gıda kayıplarını azaltmaya yönelik modern teknolojilerin kullanılması, yeterli depolama altyapısının oluşturulması, devlet politikalarının ve desteklerinin etkinliğinin artırılması, tarımsal üretimde çiftçilerin geleneksel bilgiden çok bilimsel ve profesyonel bilgiden yararlanmalarının sağlanması, tedarik zinciri ve özellikle soğuk zincirlerdeki verimsizliklerin giderilmesi, etkin stoklama ve sipariş tahminlemesi, tüketicilerin gıda satın alma, gıdaların hazırlanması ve saklanması konularında bilinçlenmesi önemlidir.

1.3 Kısa Gıda Tedarik Zincirleri (KGTZ)

Küresel gıda sistemleri sağladıkları çeşitli avantajlar sebebi ile uzun yıllardır insanlığın en önemli besin tedarik kanalı olmuştur. Ancak özellikle 2000’li yıllardan sonra söz konusu sistemlerin çevreye, hayvan refahına ve ekolojiye, gıda güvenliğine ve sağlığına ve sürdürülebilirliğe etkilerine yönelik duyulan endişeler, ülkeleri ve toplulukları alternatif yeni sistemler geliştirilmesine yönelik arayışlara itmiştir (Thomé vd., 2021: 2). Kısa Gıda Tedarik Zincirleri (KGTZ) de her ne kadar farklı tanımlar altında özellikle bölgesel ve yerel ekonomilerde kullanılan bir yöntem olsa da pek çok araştırmacı ve ulusal ve uluslararası kuruluş, söz konusu yöntemin küresel ve uzun gıda tedarik zincirlerine ne ölçüde alternatif olabileceği, nüfusun ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebileceği, ne ölçüde sürdürülebilir olduğu, kırsal ekonomiler üzerindeki etkisi gibi konulara ilişkin araştırmalarda bulunmaktadır.

Tez çalışmasının bu bölümünde KGTZ'nin kavramsal tanımı, türleri, üreticiler, tüketiciler ve toplum üzerinde beklenen etkileri ile Türkiye'deki örnek uygulamalara yer verilmiştir.

1.3.1 Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Ortaya Çıkışı ve Türleri

Alternatif gıda tedarik zincirlerinden biri olan kısa gıda tedarik zincirleri aslında hem uzun bir geleneğin devamı hem de bugün küresel gıda sistemlerinin risklerine karşı hükümetler, üreticiler ve tüketiciler için trend bir konudur. Kısa gıda tedarik zincirlerinin uygulandıkları bölgelerdeki yasal düzenlemeler, coğrafi özellikler, politikalar, geçmiş tecrübeler vb. farklılıklar sebebi ile kabul edilmiş tek bir tanımı bulunmamaktadır. Çeşitli çalışmalarda KGTZ'ne ait kabul gören bazı tanımlara Tablo 1.3'te yer verilmiştir.

Tablo 1.3. KGTZ'nin Farklı Kaynaklara Göre Tanımları

Tanım	Yazar	Tanımda Yer Alan Kriter
Gıda üreticileri, işleyicileri ve tüketiciler arasındaki işbirliğine, yerel ekonomik kalkınmaya ve yakın coğrafi ve sosyal ilişkilere bağlı, sınırlı sayıda ekonomik operatörü içeren bir tedarik zinciri.	Avrupa kırsal kalkınma yönetmeliği (1305/2013)	Aracı sayısı, fiziksel mesafe, sosyal ilişkiler
KGTZ'nin ortak bir özelliği, yüksek değer yüklü ve katılımcıları için anlamlı olmalarıdır. Üretici ve tüketici arasındaki doğrudan ilişki, yalnızca bir ürünün değişiminden ziyade, ürün ve menşei, üretimi ve tüketimi, üretici ve tüketicinin kendileri hakkında bilgi, değer ve anlam inşasını içerir.	Ilbery ve Maye, 2005	Sosyal ilişkiler, bilgi alışverişi
Yerel gıda ağlarının ve kısa tedarik zincirlerinin tanımı, yalnızca ürünün üretimi ve satışı arasındaki mesafeye değil, aynı zamanda gıda tedarik zincirindeki bağlantıların sayısına da odaklanarak bunları mümkün olduğunca azaltmak - en kısa seçenek üreticiden doğrudan satıştır. Başka bir deyişle, KGTZ, nihai ürünü tüketiciye ulaştırmak için gerekli olan aracılardan sayısını azaltmak anlamına gelir.	Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı (Peters, 2012: 5)	Aracı sayısı ve fiziksel mesafe
Tarım ürünlerinin doğrudan satış yoluyla ticarileştirilmesi veya sadece bir aracının dahil olduğu dolaylı satış.	Fransa Tarım, Gıda ve Orman Bakanlığı	Aracı sayısı

Kaynak: Jarzębowski, 2018: 314-315.

Avrupa Birliği bünyesinde yakın zamana kadar KGTZ için ortak bir tanım mevcut olmamakla birlikte genel olarak asgari sayıda aracıyı kapsadığı ya da üretici ile tüketici arasında hiç aracının bulunmadığı kabul edilmiştir. Tablo 1.3'te yer alan Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarımsal Fonu (European Agricultural Fund for Rural

Development-EAFRD) kapsamındaki kırsal kalkınma desteklerine ilişkin 17 Aralık 2013 tarihli ve (AB) 1305/2013 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü'nün 2. maddesinde Kısa Tedarik Zincirleri “işbirliğine, yerel ekonomik kalkınmaya ve üreticiler, işleyiciler ve tüketiciler arasında yakın coğrafi ve sosyal ilişkilere bağlı, sınırlı sayıda ekonomik aktörü içeren bir tedarik zinciri” olarak tanımlamıştır. Fransa’da ise Fransa Tarım Bakanlığınca yapılan resmi tanımda Kısa Gıda Tedarik Zinciri “Ürünlerin üreticiden tüketiciye doğrudan satışını veya birden fazla aracı olmadan dolaylı satışını içeren pazarlama türü” olarak tanımlamıştır (Augère-Granier, 2016: 3).

Kısa tedarik zincirlerini tanımlamak için kullanılan farklı kriterlere rağmen, genel olarak KGTZ'nin temelde tarım ve nihai tüketim arasındaki mesafeyi kısaltmayı, çiftçileri doğrudan tüketicilere yeniden bağlamayı amaçladığını ve ekonomik, çevresel ve sosyal konu ve ihtiyaçların kesiştiği noktada olduğu söylenebilir. Tedarik zincirinin kısaltılması üç farklı bakış açısı altında yorumlanabilir (UNIDO, 2020);

- Çiftçi ile nihai tüketiciler arasındaki fiziksel mesafenin azaltılması,
- Çiftçiyi nihai tüketicilere bağlayan adımların sayısının azaltılması,
- Çiftçiler ve tüketiciler arasındaki kültürel ve sosyal yakınlığın artması.

Marsden vd. (2000), çalışmasında “Kısa Gıda Tedarik Zinciri” kavramını genellikle ekonomik, sosyo-kültürel, politik, örgütsel özellikleri ile ve yerel ekonomiler üzerinde farklı etkileri olduğunu varsayarak bir şemsiye kavram olarak kullanmıştır. Kısa tedarik zincirlerinin sınıflandırılmasında da farklı yaklaşımlar olduğu görülse de burada genel kabul görmüş iki farklı sınıflandırmaya yer verilmiştir. Bunlardan ilki olan Marsden vd. (2000), sonrasında Renting (2003) tarafından önerilen tüketici ve gıda üreticisi arasında bir tür ilişki yaratan aşağıda kapsamı açıklanan, yüz yüze, mekânsal yakınlık ve mekânsal olarak genişletilmiş KGTZ’dir.

- Yüz yüze: Tüketici, doğrudan üreticiden/işlemciden yüz yüze bir ürün satın alır. Özgünlük ve güven, kişisel etkileşim yoluyla sağlanır. İnternet ayrıca çevrimiçi ticaret ve web sayfaları aracılığıyla yüz yüze iletişimin bir çeşidi için fırsatlar da sunmaktadır.

- Mekânsal yakınlık: Ürünler, belirli bir üretim bölgesinde (veya yerinde) üretilir ve perakende satılmakta ve tüketiciler, perakende noktasında ürünün 'yerel' doğasından haberdar edilmektedir.
- Mekânsal olarak genişletilmiş: üretim yeri ve gıdayı üretenler hakkında değer ve anlam yüklü bilgilerin, üretim bölgesinin dışında olan ve o bölge hakkında kişisel deneyimi olmayan tüketicilere çevrildiği yerdir.

Bununla birlikte Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı, KGTZ hakkındaki raporunda, üç tür KGTZ tanımlamıştır (Peters, 2012: 5):

- Kişiler tarafından doğrudan satış: Çiftçi ve tüketici arasında doğrudan bir işlemi içeren kısa tedarik zincirinin en basit şeklidir. Bu temel ama etkili satış yöntemi farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Çiftçilerin doğrudan çiftliklerinde, çiftlik içerisinde kendilerine ait dükkânlarında, çiftçi pazarlarında satış yapabilecekleri gibi, sepet/kutu şemaları veya çevrimiçi satış yöntemi de bu sınıflandırmaya dâhildir.
- Toplu doğrudan satışlar: ürünlerini tüketiciye doğrudan ulaştırmak isteyen pek çok çiftçinin bir araya geldiği bir satış yöntemidir. Yerel festivaller ya da fuarlar bu satış şekline örnektir. Ayrıca pek çok Avrupa ülkesinde üretici örgütleri okul ve hastaneler gibi kamu sektörü kuruluşlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere gıda temini sağlamaktadır.
- Üretici ve tüketici ortaklıkları: üreticiler ve tüketicilerin yazılı bir anlaşma ile bağlı oldukları bir satış şeklidir. Bu yöntemde tüketiciler KGTZ'nin kurulumu ve desteklemede proaktif rol üstlenmektedir. Bu en yaygın olarak, tüketicilerin üretim maliyetinin bir kısmını karşıladığı ve karşılığında düzenli olarak üzerinde anlaşmaya varılmış miktarda ürün aldığı Topluluk Destekli Tarımda (TDT) görülür. TDT'da tüketiciler, üretimin bir kısım risk ve kazançlarını üreticilerle paylaşırlar. Bu yöntemde tüketiciler agroekolojik veya organik tarım yöntemi ile üretilen taze, yerel ve mevsimlik ürünlerden paylarını alıyorken, çiftçi daha istikrarlı ve güvenli bir gelir elde etme imkânına kavuşmuş olur. Avrupa Birliği içerisinde farklı ülkelerde farklı isimlerde Topluluk Destekli Tarıma örnekleri görülebilmektedir.

Fransa'da AMAP (Association pour le maintien d'une agriculture paysanne), Portekiz'de RECIPROCO (Relações de Cidadania entre Produtores e Consumidores), İtalya'da GAS (Gruppi di Acquisto Solidale), Almanya'da SoLaWi (Solarische Landwirtschaft) bunlardan bazı örneklerdir (Augère-Granier, 2016: 4).

Strenght2Food çalışması kapsamında, gıda tedarik zincirleri kısa ve uzun tedarik zincirleri olmak üzere iki ana grupta toplanmıştır. Bu ayrım, ürünün nihai varış noktasına (müşteri veya son tüketici tipi), zincirdeki aracılardan tipi ve sayısına veya ürünün türüne (hammadde veya işlenmiş gıdalar) bağlı olarak belirlenmiştir. Literatür taraması ve pratik uygulamalar göz önünde bulundurularak yapılan bu gruplandırma ve gruplar içindeki satış yöntemleri Tablo 1.4'te verilmiştir (Malak-Rawlikowska, 2019a: 17).

Tablo 1.4. Kısa ve Uzun Gıda Tedarik Zincirlerindeki Satış Yöntemleri

1.Kısa gıda tedarik zincirleri	2.Uzun gıda tedarik zincirleri
- Doğrudan çiftlik satışları: kendin topla - Doğrudan çiftlikte satışlar: bireysel tüketicilere yapılan satışlar - Doğrudan çiftlik dışı satışlar: internet teslimatları - Doğrudan çiftlik dışı satışlar: tüketiciye teslim - Doğrudan tarım dışı satışlar: çiftçi pazarlarında (fuarlarda) - Küçük perakende satış noktalarına yapılan satışlar (1 aracılı)	- Aracılara çiftlik içi satışlar - Toptancılara veya toptancı pazarlarına yapılan satışlar - Perakende zincirine satış (1'den fazla aracılı) - İşleme için satışlar

Kaynak: Malak-Rawlikowska, 2019a: 17.

Tablo 1.4'te görüldüğü üzere, kısa gıda tedarik zincirlerinde üreticiler tarafından tüketiciye doğrudan çiftlikte yapılan satışlar, üreticiler tarafından tüketiciye çiftlik dışında yapılan satışlar ve 1 aracı ile tüketiciye yapılan satışlara yönelik yöntemler yer almaktayken, uzun tedarik zincirlerinde, toptancıların, perakendecilerin ve işleme firmalarının dahil olduğu satış yöntemleri kullanılmaktadır. KGTZ'de kullanılan satış yöntemlerindeki, üretici ve tüketicilerin hareket durumları Tablo 1.5'te görselleştirilmiştir.

Tablo 1.5. Üretici, Tüketici ve Aracıların Gıda Zincirine Katılım Durumları

Zincir Türü	Turuncu - Tüketici Tarafından Kat Edilen Mesafe		
	Mavi - Üretici Tarafından Kat Edilen Mesafe		
Kendin Topla	Üretici		Tüketici
Çiftlikte Satış	Üretici		Tüketici
İnternet Üzerinden Satış	Üretici	Taşıma Firması	Tüketici
Doğrudan Müşteriye Teslimat	Üretici		Tüketici
Doğrudan Çiftçi Pazarında Satış (Dükkan, Fuar vb.)	Üretici	Satış Noktası	Tüketici
Perakendeciye Satış (1 aracı)	Üretici	Perakendeci	Tüketici

Kaynak: Malak-Rawlikowska vd., 2019b: 6.

Tablo 1.5'te görüldüğü üzere kendin topla ve çiftlikte satış yöntemlerinde üretici ile tüketici arasındaki mesafenin tamamı tüketici tarafından; doğrudan müşteriye teslimat yöntemi ile yapılan satışta ise mesafenin tamamı üretici tarafından kat edilmektedir. Üreticilerin bir araya geldiği fuarlar, pazar yerleri vb. alanlar ile perakende satış noktalarında yapılan satışlarda, üreticiler söz konusu satış yerlerine ürünleri ulaştırırken, tüketiciler de ürünü satın almak için bu satış yerlerine doğru hareket etmektedir. İnternet üzerinden satışlarda taşıma firması üreticiden aldığı ürünü tüketici adresine teslim eder ve böylece taşıma faaliyetini tamamı taşıma firması tarafından üstlenilmektedir.

KGTZ, tarım, küçük ölçekli üretici, kırsal kalkınma ve gıda sistemleriyle olan bağlantısı sebebi ile pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu kapsamda çeşitleri, özellikleri, yapısı ve iş modelleri, toplum, ekonomi ve çevre üzerine etkileri, dayanıklılığı, müşteri ve üretici beklentileri ve tercih edilme sebepleri gibi pek çok konu yapılan araştırmalar kapsamında detaylı şekilde incelenmiştir.

1.3.2 Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Etkileri

KGTZ son yıllarda sürdürülebilir bir gıda sistemi oluşturmak için sunduğu avantajlarla, çeşitli araştırmalara konu olurken, pek çok ülkenin tarım ve gıdaya yönelik politikaları arasında yer almaktadır. Ancak söz konusu politikaların belirlenmesinde, gıda sistemi gibi pek çok etkenin ve ilişki ağının içerisinde yer alan KGTZ'nin sunduğu faydalar yanı sıra daha gerçekçi bir yaklaşımla, oluşturabileceği potansiyel sorunlarında göz önünde bulundurulması gerekmektedir. KGTZ'in etkileri bazı çalışmalarda ekonomik, sosyal, çevresel, sağlık gibi farklı boyutlar kapsamında

değerlendirilmekle birlikte bu çalışmada zincirin tarafları olarak üreticiler, tüketiciler ve toplum üzerinde yarattığı potansiyel faydalar ve olası sorunlar değerlendirilmiştir.

1.3.2.1. KGTZ'nin Üreticiler Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi

Çeşitli çalışmalarda, KGTZ kullanan üreticilerin elde ettiği ya da elde etmesi beklenen faydalar ve süreç içerisinde yaşayabileceği sorunlara yukarıda değinilmiştir. Söz konusu faydalar ve sorunlar üreticinin ve KGTZ'nin yöntemine göre değişiklik göstermekle birlikte Tablo 1.6'da özet olarak verilmiştir.

Tablo 1.6. Üreticiler Bakımından KGTZ'nin Fayda-Problem Karşılaştırması

Beklenen Faydalar	Potansiyel Sorunlar
• Ekonomik kazanç miktarında artış • Tüketicilerle sağlıklı iletişim ve bilgi aktarımı • Daha istikrarlı ticari ilişkiler • Diğer üreticiler ve tüketiciler ile iş geliştirme fırsatı • Pazara yönelik daha yüksek esneklik	• Yürütülecek ilave faaliyetlere yönelik yatırım ihtiyacı • Niteliksel ve/veya niceliksel olarak ilave iş gücü ihtiyacı • Yüklenilecek yeni fonksiyonları yerine getirme bilgi ve becerisine duyulan ihtiyaç • Pazarlama ve iletişim için sınırlı kaynak tahsisatı • Yüksek nakliye maliyeti • KGTZ arasında yaşanan rekabet • Pazara/tüketicilere zaman ve mekan olarak erişim sınırlılıkları • Büyük ölçekli talebi karşılama sınırlılığı

Kaynak: Augère-Granier, 2016; UNIDO, 2020; Casolani, 2015; Tundys, 2020; Malak-Rawlikovska, 2019a; Kneafsey, 2013.

Tablo 1.6'da yer alan KGTZ'lerin üreticiler üzerindeki en önemli etkisi ekonomik etkisidir. Gıda sistemlerinde özellikle 20. yüzyıl sonlarında sınırlarına ulaşan uzun tedarik zincirleri üreticilerin gelirleri üzerinde sürekli ve artan bir baskı oluşturmıştır (Renting, 2003: 396-397). Bu zincirler içerisinde oluşan toplam katma değerden giderek daha az pay almakta olan birincil üreticiler, aynı zamanda bu sistemlerin içinde var olabilmek için gereken düşük üretim maliyetlerini sağlayacak yeni teknolojilere, ayrıca yeni çevresel düzenlemelere, hayvan refahına ve hijyen koşullarına ilişkin daha fazla yatırım yapmak zorunda kalmıştır (Renting, 2003: 397-398).

Son yıllarda, uzun tedarik zincirlerinin yarattığı bu baskıdan kurtulmak isteyen üreticiler için KGTZ cazip bir alternatif olarak öne çıkmıştır. Pek çok çalışma, üreticilerin KGTZ ile satış yapmak için katlandıkları ilave maliyetlere rağmen karlılıklarını artırdıklarını göstermektedir. Bu sistemde üreticiler doğrudan tüketici ile

temas kurmakta ve ürünle üretici arasındaki çeşitli araçlar ortadan kalkmaktadır. KGTZ aracılığı ile satış yapan üreticiler, bu araçların ortadan kalkması dolayısı ile nihai satış fiyatı üzerinden daha fazla pay almaktadır (Augère-Granier, 2016: 5). Ayrıca, KGTZ’lerde üreticilerle tüketicilerin birebir temas halinde olmaları sosyal dayanışma ortamı yaratmakta ve tüketiciler satılan ürünün fiyatına yönelik daha fazla toleransa sahip olduğundan, ürünün daha yüksek fiyattan satılabilme imkânı bulunmaktadır. Bu sistemlerde, üreticilerin ekonomik kazancını artıran bir diğer kaynak ise üreticilerin ürettikleri ürünleri çeşitli işlemlere tabi tutarak daha katma değerli şekilde satış imkânına kavuşmasıdır (UNIDO, 2020: 27).

KGTZ’lerin en önemli fonksiyonu üreticilerle tüketicilerin doğrudan temas kurabilir hale gelmesidir. Tüketicilerle doğrudan iletişim kuran onların ihtiyaç ve beklentilerini öğrenen üreticiler, tüketici beklentileri doğrultusunda daha tercih edilebilir ürünleri pazara sunabilmekte ve tüketicilerle daha güçlü ticari bağlar kurabilmektedir. Üretimi doğrudan kendisi yapan üretici, tüketici ihtiyaçlarına göre ürün çeşidini değiştirebilme, fiyatlama gibi konularda da daha fazla esnekliğe sahip olmaktadır. Böylece KGTZ’ler üreticilerin daha iyi fiyata ve katma değerli şekilde satış yapabilmesi, işleme firmalarının ve ticari aracı firmaların güçlü pazarlık baskısına karşı kendini koruyabilmesi, pazara kolay ve istikrarlı şekilde erişebilmesi için bir fırsat yaratmaktadır (UNIDO, 2020: 27).

Fransa’da 2009 ve 2014 yılları arasında çeşitli sektörlerdeki 800’den fazla çiftlikte gerçekleştirilen büyük bir anket, KGTZ’inde faaliyet gösteren üreticilerin uzun zincirlerdeki üreticilerden daha yüksek gelir sağladığını ortaya koymuştur (Chiffolleau, 2020: 8). AB tarafından finanse edilen, 2016 yılında başlayan ve 5 yıl süren Horizon 2020 STRENGTH2FOOD projesi kapsamında kısa tedarik zincirlerine yönelik olarak yapılan araştırmada, 7 ülkede bulunan 186 çiftliği ve 6 gıda ürününü, 6 tür KGTZ ve 4 tür uzun zincir genelinde ele almıştır. Örneklemin küçük ve temsiliyet oranının düşük olmasına rağmen sonuçlar, özellikle çiftçi pazarları ve çiftlikte yapılan satışlara dayalı KGTZ’inde, uzun zincirlere kıyasla daha uygun fiyatlar ve daha yüksek katma değer sunduğunu; bununla birlikte KGTZ’in arasında en yüksek satışın perakende dükkânlar aracılığı ile yapıldığını göstermiştir (Malak-Rawlikovska, 2019a: 76, 91).

Üreticiler için öngörülen potansiyel problemler ise büyük ölçüde üreticinin ölçeğinden kaynaklıdır. KGTZ’lerde çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmeler yer almaktadır. Söz konusu işletmeler ise ölçek ekonomisinden kaynaklı yüksek üretim maliyetleri sebebi ile daha az rekabetçi olabilmektedir (Malak-Rawlikowska, 2019a: 11). Çünkü büyük ölçekli üretimde kaynaklar daha etkin kullanılmakta, bu da küçük ölçekli üreticilerin üretim maliyetlerinin nispeten daha yüksek kalmasına sebep olmaktadır. Üretim ölçeğinden kaynaklı olarak üreticiler için özellikle, büyük miktarlarda alım yapan, otel, restoran ya da fabrikaların büyük miktarlardaki siparişini karşılamakta sorun yaşayabilmektedir.

KGTZ kapsamında yer alan üreticiler, yürütecekleri temel üretim fonksiyonuna ilave olarak ürününün nakliyesi, pazarlaması hatta işlemesi gibi yeni fonksiyonlara yönelik ilave kaynak ve yatırıma gereksinim duyabilmektedir. Nispeten küçük nakit akışına sahip bu işletmelerin, söz konusu yatırımları gerçekleştirmesi durumunda geri dönüşüm süresi oldukça uzun zaman alacak, bu da üreticiyi ekonomik olarak zorlayacaktır. Ayrıca, yüklenilecek yeni fonksiyonlar, sadece yatırım ihtiyacını değil aynı zamanda ilave ve hatta nitelikli işgücü ihtiyacını da doğuracaktır (UNIDO, 2020: 27). Özellikle Türkiye gibi kırsaldan yaşanan göç sebebi ile kırsal nüfusun gittikçe azaldığı ve yaş ortalamasının gittikçe yükseldiği ülkelerde yeterli sayıda ve nitelikte iş gücü bulmak ciddi bir problem oluşturabilmektedir. Ne yazık ki küçük ölçekli çiftçiler, ölçek verimsizlikleri, gerekli iş gücü eksikliği, kaynak bulmada yaşanan zorluklarla sıklıkla karşılaşmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca küçük ölçekli üreticiler, pazarlama ve iletişim faaliyetlerine profesyonel işletmeler gibi kaynak ayıramamaktadırlar.

KGTZ ile satış yapan üreticilerin karşılarına çıkacak bir diğer sorun ise pazara ve tüketicilere ulaşım ile ilgilidir. Söz konusu üreticiler üretim maliyetine ilave olarak nakliye faaliyetinin maddi, teknik ve yasal gereksinimlerini karşılamak zorunda kalabilmektedir. Bununla birlikte, nispeten düşük ürün hacimleri ve erişim imkânları sebebi ile pazara erişimleri sınırlı kalmaktadır. Yine bazı KGTZ türlerinde tüketiciler ihtiyaç duydukları ürünü nereden temin edeceklerine ilişkin her zaman bilgi sahibi olamamaktadırlar. Tüketicilerin üreticiye ulaşabilmesi için ulaşım imkânlarına sahip olması, ilave zaman ayırması ve bunun maliyetine katlanması gerekmektedir

(Kneafsey, 2013: 112). Bu durum üreticinin bu kanal vasıtası ile yapacağı satış kapasitesini düşürebilecek etkenlerdendir.

1.3.2.2. KGTZ'nin Tüketiciler Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi

Tüketiciler KGTZ'nin kurulmasında itici gücü oluşturmaktadır. Standartlaştırılmış ve endüstriyel üretim süreçlerinden geçmiş gıdaların yaygınlaştığı gıda sistemleri, taze, besleyici ve güvenli gıdaya ulaşmak isteyen tüketicileri farklı alternatifler aramaya yöneltmektedir. KGTZ tüketicilerin bu yöndeki beklentilerini karşılamaya yönelik önemli bir potansiyele sahiptir.

AB'de 2011 yılında yapılan Eurobamer anketi her 10 kişiden 9'unun yerel çiftlikten ürün satın almak konusunda hem fikir olduğunu göstermişken, 2016 yılında yapılan Eurobarometer anketinde her 5 kişiden 4'nün çiftçinin gıda zincirindeki rolünün güçlendirilmesinin son derece önemli olduğunu düşündüğünü ortaya koymuştur (Augère-Granier, 2016: 2).

KGTZ'ni tercih eden tüketici profiline yönelik çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Bunlar içerisinde özellikle yüksek eğitimli, orta yaşlı, ortalamanın üstünde gelir ve eğitim seviyesine sahip, kadın ve şehirli profili öne çıkmaktayken; bazı örneklerde genç ve düşük gelirli tüketicinin KGTZ'nin tüketici profilinde yer aldığı ortaya konmuştur. Bu da tüketicilerin KGTZ'ne yönelik bir birinden çok çeşitli motivasyon ve davranışlara sahip olmasından kaynaklıdır (Kneafsey, 2013: 106; Kiss, 2020: 6; UNIDO, 2020: 28). Tüketicilerin motivasyonları, tüketici tipolojilerine göre farklılık gösterebilmektedir. KGTZ'ni tercih eden tüketicilerin tipolojileri tüketicilerin yerelliğine göre ikiye ayrılmaktadır. Birinci grupta “yerel” tüketiciler yer alırken, ikinci grupta “yerel olmayan” yani turist kategorisindeki tüketiciler yer almaktadır. Tablo 1.7’de tüketicilerin KGTZ kullanımına bağlı olarak sağlayabileceği faydalar ve yanı sıra karşılaşılabileceği sorunlar özet şekilde verilmiştir.

Tablo 1.7. Tüketiciler Bakımından KGTZ'nin Fayda-Problem Karşılaştırması

Beklenen Faydalar	Potansiyel Problemler
• Daha iyi fiyattan satın alabilme imkânı • Daha taze ve besleyici gıdaya erişim imkânı • Bilinen üreticiden izleyebilecekleri ürünleri alma imkânı • Ürünle ilgili yaşanan sorun ya da memnuniyetsizliği doğrudan üreticiye iletebilme imkânı • Bazı KGTZ türlerinde ürün doğrudan adrese teslim edildiğinden, nakliye için ayrılacak zaman ve masraftan kurtulma	• Gıda satın alma ve hazırlama için ilave zaman ve emek ihtiyacı • Gıda hazırlamak için beceri ihtiyacı • Tüm satın alma ve hazırlama süreçleri dikkate alındığında, gıdanın toplam maliyetinde artış • Satış yeri ile ilgili yetersiz bilgilendirme • Ürün çeşitliliğindeki sınırlılık • Ürünlerin sosyal olarak özel veya orta sınıf nişi olarak algılanması tehlikesi • Yasal mevzuatın bulunmadığı ya da yeterli olmadığı yerlerde, kayıt dışı yapılan satışlar ve bunların oluşturduğu riskler ve gıda güvenliği sorunlarına maruz kalma

Kaynak: UNIDO, 2020; Casolani, 2015.

Tüketici tipolojilerine'de bağlı şekilde KGTZ'in tüketiciler üzerindeki etkilerinin yer aldığı Tablo 1.7'de de belirtildiği üzere, özellikle yerel tüketiciler için çoğunlukla taze ve besleyici ürünler elde etmek yanı sıra ulaşımdan kaynaklanan çevresel etkileri azaltmak ve kendi topluluklarını ve kırsal kalkınmayı desteklemek gibi motivasyonlar ile yerel gıdaları günlük tüketim için satın alırken, yerel olmayan tüketicilerin günlük tüketimdeki motivasyonları ürünleri tazeliği ve besleyiciliğidir. Menşe ürünlerin satın alınmasında ise, yerel tüketiciler ürünleri normal tüketimlerinin bir parçası olarak almalarının yanı sıra zaman zaman özel etkinlikler için ve kendi tüketim alışkanlıklarını ve geleneklerini sürdürmek amacıyla tercih etmekte, yerel olmayan tüketiciler ise ürünle ilgili bilgi sahibi olmak istemeleri, merak etmeleri ya da hediye olarak bu ürünlere yönelebilmektedir (UNIDO, 2020: 29).

Sadece üreticiler için değil aynı zamanda KGTZ'ni tercih eden tüketiciler için de araçların ve dağıtım mesafesinin kısaltılması ekonomik bakımdan avantaj sağlamaktadır. Ancak ürünlerin bulunduğu farklı yerlerden satın almak durumunda kalan ya da endüstriyel olarak hazırlanmış ürünler yerine bunları kendi hazırlama çabasına giren tüketici, bu faaliyetleri dolayısıyla ilave maliyete de katlanabilmektedir. Bununla birlikte, pek çok tüketici için ürünün daha yüksek kalitede (tazelik ve besleyicilik değeri bakımından) olması, üretimde çevre dostu üretim tekniklerinin kullanılıyor olması, daha sınırlı karbon salınımına sebep olması ve satın aldıkları ürünün kaynağını bilmelerine imkân vermesi, farklı KGTZ türlerine göre değişecek

ekonomik avantaj ya da dezavantajlarına rağmen KGTZ’ni tercih etmelerini sağlamaktadır (Aug  re-Granier, 2016: 2).

KGTZ tercih eden tüketicilerin daha sınırlı ürün     idine ulaşabilmesi de bir diğer dezavantaj olarak ortaya çıkmaktadır.        genellik  le KGTZ kapsamında gerçekleştirilen üretim faaliyeti genellik  le mevsimsel etkilere bağlıdır ve çiftlik   retimindeki çeşitler ile sınırlıdır. Bu sebeple, daha büyük marketlerde her mevsim ve dünyanın her yerinden gelen çeşitli gıda   r  nleri KGTZ’de bulunmamaktadır.

Bir diğer potansiyel sorun konusu ise, bazı ürün türlerinde ya da bölgelerde karşılaşılabilecek, söz konusu zincirler kapsamında satılan ürünlerin ni   olarak algılanmasıdır. Böyle bir algının oluşması durumunda, orta ya da düşük gelir seviyesindeki tüketiciler söz konusu tedarik zincirlerinden alışveriş yapmak konusunda istekli olmayacaktır. Bu da daha az tüketicinin bu pazarlara ulaşmasına sebep olacaktır.

1.3.2.3. KGTZ’nin Toplum   zerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi

KGTZ’nin üreticiler ve tüketicilere yönelik bireysel faydalarından ziyade en önemli faydası kuşkusuz ki insano  ğlunun geleceği ve kolektif refahına yönelik sunduğu faydalardır. Sanayileşmiş gıda sistemlerinin   vre, sağlık, sosyal ve kültürel ba  lar gibi konulardaki olumsuz etkilerine yönelik artan bir farkındalık oluşmaktadır. COVID-19 pandemisi ile özellikle ulusal ya da yerel gıda güvencesinden kaynaklı olarak gündemde daha fazla yer işgal eden KGTZ aslında, ekonomik ve verimlilik avantajları sebebi ile tercih edilen sanayileşmiş gıda sisteminin sonuçlarıyla yüzleşmeye ba  layan toplulukların talepleri ve geleceğe yönelik sürdürülebilir bir gıda sistemi olu  şturmak isteyen Avrupa Birliği gibi pek çok kamusal otorite tarafından bir süredir yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. KGTZ’nin topluma yönelik sağladıkları fayda yanı sıra neden olabilecekleri potansiyel problemlere Tablo 1.8’de yer verilmiştir.

Tablo 1.8. Toplumsal Bakımdan KGTZ'nin Fayda-Problem Karşılaştırması

Beklenen Faydalar	Potansiyel Problemler
• Kaynak kullanımının azaltılması (enerji, paketlenme vs.) • Gıda israfının azaltılması • Daha taze ve çeşitli beslenme imkânı • Daha az koruyucu madde içeren gıda tüketim imkânı • Kent çevresindeki tarımın korunması • Küçük çiftlik üreticisinin korunması • Geleneksel ürünlerin korunması • Yerel tarımda biyoçeşitliliğin korunması • Sosyal bağların korunması • Gıda sisteminin problemlerine karşı artan farkındalık • Kadınlara istihdam imkânı • Gıda ürünlerinde dışa bağımlılığın azalması • Kırsal alanların korunması ve kalkındırılması	• Kaynak tahsisinde etkinliğin azalması ve gıdanın gerçek maliyetinin artması • Nakliye verimsizlikler • Kontrol sağlamadaki zorluk sebebi ile gıda güvenliğinde artan risk • Üretim hacimlerinin sınırlı olması sebebi ile büyük ölçekli talebi karşılama sıkıntısı

Kaynak: UNIDO, 2020; Casolani, 2015; EIP-AGRI, 2015

Tablo 1.8'de özetlenen KGTZ'nin toplumlar üzerindeki beklenen faydası ve yaratabileceği olası sorun konularına yer verildiği bu bölümde özellikle çevresel etkiler ön plana çıkmaktadır. Uzun tedarik zincirleri ile kıyaslandığında KGTZ'nin her zaman daha çevreci bir uygulama olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Üretici ve tüketici arasındaki coğrafi yakınlık dolayısıyla ürünün taşındığı mesafenin daha kısa olduğu, dolayısıyla daha az karbon emisyonun ortaya çıktığı düşünülse de bu her zaman doğru değildir. Yerel ve geleneksel gıda sistemlerini karşılaştıran ilk araştırmalarda mesafelerden kaynaklanan durumun tespiti için gıda mili kavramı kullanılmıştır. Gıda mili, gıdanın yetiştigi veya yetiştirildiği yerden nihai olarak tüketici veya son kullanıcı tarafından satın alındığı yere kadar kat ettiği mesafe olarak tanımlanmıştır (Pirog, 2001: 1). Her ne kadar birçok çalışmada KGTZ'nin daha düşük gıda millerine ve dolayısıyla daha düşük yakıt miktarına ve daha düşük karbon emisyonuna sebep olduğu gösterilmiş olsa da başkaca çalışmalarda bu varsayım çürütülmüştür (Paciarotti ve Torregiani, 2020: 433). Malak-Rawlikowska ve diğerleri (2019) çalışmasında, KGTZ'nin gıda millerinin uzun gıda tedarik zincirlerine kıyasla üç kat fazla olduğunu; gıda millerinin en yüksek değeri ise taşınan miktarın en düşük olduğu ve ulaşım tüketicilerin en yüksek düzeyde katıldığı zincirlerde oluştuğunu ortaya koymuştur (Malak-Rawlikowska, 2019a: 60-62).

Taşımadan kaynaklı sera gazı emisyonları, küresel gıda üretiminin yol açtığı toplam emisyonların yalnızca %5-6'sını oluşturmaktadır (Stein, 2021: 80) bu sebeple KGTZ'nin ne ölçüde çevre dostu olduğu değerlendirilirken, taşıma faaliyetinin

çevresel etkileri yanı sıra kullanılan üretim yöntemleri, işleme, paketleme, dağıtım, soğutma ve atıkların etkisinin de dikkate alınması gerekmektedir (Galli, 2013: 9). KGTZ’inde büyük oranda hasat ile satış arasında geçen sürenin kısa olması depolamada kullanılacak enerjiden tasarruf edilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda KGTZ’de ürünlerin daha az işleme ve paketlemeye tabi tutulması da enerji ve kaynak kullanımı bakımından avantaj oluşturmaktadır (Galli, 2013: 10). KGTZ toplumların gıda güvenliği ve sağlığı üzerinde de olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu sistemlerde ürünler daha kısa mesafelerden tedarik edilmekte ve daha taze olarak tüketiciye sunulmaktadır. Bu sebeple de koruyucuya veya kapsamlı bir işleme ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu durum ürünlerin besinsel açıdan daha zengin olmasını sağlamaktadır (Galli, 2013: 9).

Tüketicilerin üreticilerle sosyal yakınlığı, hatta bazılarında doğrudan üretime dâhil olmalarının da etkisi ile üreticiler üretimlerini gerçekleştirirken mevsimlik süreçlere bağlıdır; bununla birlikte üretimlerinde çevreye duyarlı yöntemleri ve genellikle geleneksel ürünleri tercih etmektedirler. Aynı zamanda, KGTZ şehirler çevresinde tarımsal üretimin gerçekleştirilmesinde itici bir güç olabilmekte, tarımsal alanlarının bozulmasına karşı direnç oluşturmakta ve kırsal alanların canlanması ve hayatta kalmasına imkân yaratmaktadır (Galli, 2013: 10-11). Nitekim birincil amacı çiftçilerin gelirlerini iyileştirmek ve böylece kırsal ekonomileri desteklemeye yardımcı olmak olan 1305/2013 nolu Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Yönetmeliği, kısa tedarik zincirlerinin teşvik edilmesine yönelik bir dizi tedbiri kapsamına dâhil etmiştir (Schmutz, 2017: 1).

Küçük ölçekli üreticilerin ağırlıklı olarak yer aldığı KGTZ’nin kullanılıyor olması, Türkiye’de de gerek tarımsal arazilerin parçalı yapısı gerekse ekonomik kapasiteleri dolayısı ile ağırlığı oldukça fazla olan, büyük ölçekli üreticilerle maliyet ve pazarlık güçlerinin yetersizliği sebebi ile rekabet etmekte ve varlıklarının devam ettirmekte zorlanan küçük ölçekli üreticilerin korunmasına imkân vermektedir. Küçük ölçekli üreticiler, özellikle kriz dönemlerinde küresel gıda sistemlerine bağımlı ülkeler için bir çözüm alternatifi sunmaktadır.

Toplumsal bakımdan en büyük endişelerden biri olan ulusal gıda güvencesi konusu, KGTZ'nin etkisinin değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur. Bugünün koşullarında ülkelerin pek çoğu gıda kaynakları konusunda uluslararası ticaretten yararlanmaktadır. Nitekim dünya çapında yaklaşık 400 milyon insan, mevcut beslenme alışkanlıklarını sürdürmek için yerel olarak (100 km²'den daha az bir alanda) yeterli çeşitte gıda grubunun üretildiği bir bölgede yaşamaktadır. Kıta ölçeğinde ise gıda temini bakımından kendi kendine yeten insanların sayısı yalnızca 3,3 milyar kadardır (Pradhan, 2014: 9466). Uluslararası gıda ticareti, farklı bölgelerdeki arz ve talebi dengelemeye yardımcı olurken, aynı zamanda ülkelerin karşılaşılabileceği bölgesel sıkıntılara karşı bir koruma sağlamaktadır. Örneğin, uluslararası ticaret, Avrupa'nın 2003'te maruz kaldığı sıcak dalgası sırasında ortaya çıkan önemli gıda güvencesi sorununun önlenmesine yardımcı olurken, bunun yokluğu 1990'larda Kuzey Kore'de yaşanan şiddetli sel olayları sonucu kıtlık koşullarının oluşmasına sebep olmuştur (Puma, 2015: 2).

Öte yandan, ülkelerin gıda ihtiyaçlarını karşılamak konusunda sadece uluslararası ticarete güvenmeleri beraberinde çeşitli riskleri taşımaktadır. Çünkü, gıda güvencesi, yalnızca bölgesel iklimle ilgili şoklar tarafından değil, aynı zamanda fiyat dalgalanmaları ve küresel pazarlardaki değişiklikler tarafından da tehdit edilebilir (D'Odorico vd., 2014). Bu nedenle, uluslararası ticaret yerel arz değişkenliğinin etkisini hafifletmeye, sistemin genel olarak dayanıklılığını artırmaya ve kriz zamanlarında da gıda güvencesini sağlamaya izin verirken, yerel gıda üretimine güvenmek ile uygun şekilde çeşitlendirilmiş ticaret arasında bir denge kurulmalıdır.

Gıdanın satın alınabilirliği ile ilgili olarak KGTZ'nin etkisine bakıldığında ise KGTZ'nin tüketicilerin uygun fiyatlı sağlıklı gıdaya erişimini iyileştirdiğine dair çok az kanıt olduğu görülmüştür (Galli, 2015: 8). Buna karşılık, küresel gıda ürünleri, özellikle orta ve düşük gelirli tüketiciler için satın alınabilirlik açısından önemli avantajlar sunmaktadır (Schmitt vd., 2017).

KGTZ'ne yönelik en zorlayıcı kısımlardan biri denetlenebilirliğidir. Türkiye'de kayıt dışılığın en fazla olduğu sektörlerden biri hala tarım sektörüdür. Bununla birlikte üretici sayısının artması, her bir üreticinin üretim faaliyetinin kontrol

altında tutulması ve gıda üretimlerinin sağlığa uygunluğuna yönelik denetimlerin yeterli düzeyde yapılmasına yönelik zorlukları beraberinde getirmektedir.

Tedarik zincirini kısaltmanın çevre, ekonomi ve toplum üzerinde bazı faydalı etkileri olabilir. Ancak, tedarik zincirinin kısaltılma şeklinin önemli olduğu unutulmamalıdır. Tüm kısa zincirlerin beklenen faydaları getirmesi gerekmemektedir. Örneğin, tedarik zincirindeki üretim ve dağıtım sistemleri sürdürülebilir kalkınmaya yönelik değilse, kısa tedarik zinciri beklenen ekonomik, sosyal ve çevresel faydaları getirmeyecektir. KGTZ’nde işbirliği içeren faaliyetlerde bulunmak, bu yöntemle daha fazla fayda sağlamaya imkân verecektir. Bu faydaları aşağıda belirtilen başlıklar özetlemek mümkündür (EIP-AGRI, 2015: 6);

- *Geliştirilmiş ürün yelpazesi:* Müşterilere sunulan ürün yelpazesi çeşitlendirilebilir ve/veya arttırılabilir, böylece katma değer her bölgenin içinde tutularak daha fazla üreticinin sisteme dâhil edilebilmesine ve daha fazla istihdam yaratılmasına imkân vermektedir. Daha fazla kişiye daha çeşitli gıda ulaştırılabilmekte, hatta büyük ölçekte ürün temin etmek isteyen müşteriler için bile ürün tedarik edilebilmektedir.
- *Daha yüksek kar marjları ve daha düşük genel giderler:* Aracılar tarafından elde edilen kar payı ve uygulanan yüksek maliyetler, üreticiler ve tüketiciler arasında adil bir şekilde paylaşılabilir. KGTZ’nin, özellikle KGTZ’ne konu küçük ölçekli üreticilerin karlılığının ve gelirlerinin artırılması için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu sebeple KGTZ küçük ölçekli üreticilerin genellikle yer aldığı kırsal alanların kalkınmasına imkân vermektedir (Marsden, 2000). AB Kırsal Kalkınma Programı da bu doğrultuda birincil amacı çiftçilerin gelirlerini iyileştirmek ve böylece kırsal ekonomileri desteklemeye yardımcı olmak olan KGTZ’ni teşvik etmeye yönelik bir dizi önlemi içermektedir (Schmutz vd., 2017: 1). Aracılar tarafından alınan kar paylarının düşmesi tüketicilerin de daha az ödeme yapmalarına ve tam olarak ne için ödeme yaptıklarını bilmelerine imkân sağlamaktadır.

- *Kaynak paylaşımı*: Ekipmanların, araçların, işleme tesislerinin, nakliye ve lojistik süreçlerin paylaşımı verimliliği artırmakta ve maliyetlerin paylaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, bilgi ve beceriler de paylaşılabilmektedir.
- *Yerel gıda zinciri altyapısının korunması*: Mezbahalar veya çiftçi dükkânı gibi yerel işleme tesisleri korunmakta veya eski haline getirilmektedir.
- *Artan müzakere gücü*: Sözleşme müzakerelerinde daha fazla ağırlık, adil şartlar ve koşulların sağlanmasına imkân vermekte; halka açık ve daha büyük ölçekli pazarlara erişim imkânı sunmaktadır.
- *Azaltılmış rekabet*: Bir bölgede birbiriyle koordineli olmayan birçok küçük KGTZ arasında yaşanabilecek rekabet azalmaktadır.
- *Karşılıklı destek*: İşbirliği, küçük ölçekli üreticilerin sektörden uzaklaştırılmasına engel olmaktadır. Ayrıca KGTZ içindeki işbirliği, zincire yeni katılacak aktörlerin tarım-gıda sektörüyle bütünleşmesine yardımcı olabilmektedir.

1.3.3 Türkiye’de KGTZ Örnekleri

Türkiye’de tüketicilere yerel pazarlar aracılığı ile ya da çiftliklerinde satış yapan küçük ölçekli çok sayıda üretici bulunmaktadır. Üretici tüketici arasındaki bu bağlantı geleneksel olarak geçmişten günümüze gelen bir kültürken, günümüzde sanayileşmiş gıda zincirlerinin bir parçası olduğu süpermarket kültürünün ağırlığı gittikçe artmıştır. Ancak bu sürecin olumsuz etkilerinin de farkına varılması ile dünyada olduğu gibi Türkiye’de de üreticiden aracısız olarak satın almaya yönelik farklı alternatifler gündeme gelmeye başlamıştır. Sivil toplumda üretici ve tüketici toplulukları bu yönde faaliyetlerini sürdürürken, gıda tedarik zincirlerinin kısaltılması ve üretici ile tüketiciyi mümkün olduğunca bir araya getirme konusu yerel yönetimlerin ve kamu kurumlarının da ilgisini çeken bir konu haline gelmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de KGTZ’nin gelişim sürecine ve Türkiye’de kısa gıda tedarik zincirlerinin içinde yer alan bireysel ve küçük ölçekli üretici örneklerinden ziyade daha büyük ölekte satış ve etki potansiyeline sahip kısa gıda tedarik zinciri örneklerine yer verilmiştir. Ancak, Türkiye’de yer alan kısa gıda

tedarik zincirlerine ilişkin veri kaynağı oldukça sınırlıdır. Bu sebeple, KGTZ'nin de bir parçası olduğu alternatif gıda sistemlerine yönelik son dönemde yapılan birkaç akademik çalışma burada kullanılan veri için temel kaynak olmuştur. Bunun dışında internet üzerinden ulaşılabilen bilgilerden ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Türkiye'de KGTZ ile satış yapacak üreticileri bir araya getirerek, üreticiler ve tüketicilerin organize bir şekilde toplayan oluşumlara öncülük eden oluşumlardan biri 2002 yılında kurulan Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği (Buğday Derneği)'dir. Buğday Derneği, sağlıklı ve güvenilir gıdaya erişim; doğa dostu üretim ve tüketim alışkanlıklarının yaygınlaştırılması; kırsal ve kent arasındaki bağların güçlendirilmesi için ulusal ve uluslararası ölçekte yürüttüğü projeler, kurduğu ağlar ve işbirlikleri, katıldığı ve organize ettiği etkinlikler aracılığıyla; tek tek bireylerde ve bir bütün olarak toplumda ekolojik yaşam bilinci ve duyarlılığı oluşturmak için çabalayan bir oluşumdur (www.bugday.org, 2022a).

Buğday Derneği belirtilen amaçlar çerçevesinde pek çok model ve proje gerçekleştirmiştir. Dernek, 2005 yılında derneğe tahsis edilen bir arazide başlattığı “Bahçe” projesi ile doğru bir üretim-tüketim modelinin oluşturulmasını hedeflenmiş ve proje iki yıl sürmüştür. Proje ile İstanbul Cumhuriyetköy yakınlarındaki 30 dönümlük tarım arazisinde, yakın çevrede yaşayan insanların günlük tüketimine yönelik mevsimlik ekolojik taze sebze ve meyve üretilmiştir. 2005 yılındaki üretim faaliyeti için gerekli ihtiyaçlar 100 katkı sağlayıcı ve diğer destekçilerin katkısı ile karşılanmıştır. Bunun sonucunda ise katkı sağlayıcılar projeyi sürekli izleme ve projeye katkı vermenin yanı sıra yıl boyunca bahçe ürünlerinden birer kutu almıştır. Bahçe projesi kentli tüketicilerin ekolojik tarımı desteklemesi ve güvenilir, sağlıklı ürüne kolaylıkla ulaşabilmesini sağlayan bir kooperatif modeli olarak benzer uygulamalara örnek oluşturmuştur (www.bugday.org, 2022b).

Üretici ve tüketici ortakları şeklinde uygulanan KGTZ'den biri olan Topluluk Destekli Tarımın, Türkiye'de örnekleri gün geçtikçe artmaktadır. Bu grupların birçoğu eko-tüketici, kendi deyimleriyle “kullanıcı” örgütlenmesi şeklinde olan gruplarken, bir kısmı eko-yerleşim şeklinde olan oluşumlar da bulunmaktadır (Çelik, 2016: 29).

“Bahçe” Topluluk Destekli Tarım’ın (TDT) Türkiye’deki ilk uygulamalarından biridir ve bunu farklı bölgelerde benzer çalışmalar takip etmiştir. Güneşköy Kooperatifi, 2006 yılında Ankara yakınlarında Bahçemiz adıyla başlayan benzer TDT uygulamalarına halen devam etmektedir. Bu kapsamda, kuruluşundan itibaren 60-80 kadar tüketiciye, doğal, sağlıklı ve temiz üretim yöntemleri ile üretilen 20-25 çeşit ürün, her hafta kutular ile ulaştırılmaktadır (www.guneskoy.org.tr, 2022). Yetiştirilecek ürünler ve yıllık katılım bedeli sezon öncesi açıklanmakta ve katılımcı olmak isteyenlerin başvuruları alınarak, kapasite ile sınırlı sayıda katılımcı sisteme kabul edilmektedir.

Türkiye’de Ankara, İzmir, İstanbul, Balıkesir, Çanakkale, Antalya gibi birçok ilde KGTZ alternatiflerinden biri olan TDT grupları yer almaktadır. Yukarda açıklanan TDT örnekleri dışında Ankara’da Tahtacı Örencik Doğal Yaşam Kolektifi; İstanbul’da Bir Umut Derneği, Kadıköy Tüketim Kooperatifi Girişimi, Yeryüzü Derneği Tüketim Birliği, Direnen Üretici Tüketici Kolektifi (DÜRTÜK) ; İzmir’de Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Topluluk Destekli Tarım Grubu, Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım Grubu (BİTOT), Güzelbahçe’de Güzel Gıda Topluluğu, Çanakkale’de Çanakkale Ekolojik Yaşam İnisiyatifi, Muğla’da Bizim Bostan-Topluluk Destekli Tarım Grubu, Balıkesir’de Yaşam Dostu Ürün Dayanışma Üretim ve Paylaşım Grubu, Antalya’da Antalya Gıda Grubu Türkiye’de faaliyet gösteren önemli TDT örnekleridir.

2009 yılında kurulan Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKOOP) da Türkiye’de ilk sıralarda oluşturulan gıda toplulukları arasında yer almaktadır. BÜKOOP, Boğaziçi Üniversitesi’nden bir grup akademisyenin ve kampüs çalışanının Türkiye’deki tarımsal dönüşümden duydukları kaygılarla ortaya çıkan, küçük üreticiden tüketiciye aracısız olarak, sağlıklı, adil gıdayı, uygun fiyatla ulaştırmayı hedefleyen bir tüketim kooperatifidir. Kooperatif satış faaliyetini “Baraka” adı verilen bir satış ve depolama alanında gerçekleştirmekte ve üreticiler ve tüketiciler bu alanda bir araya gelerek bilgi paylaşımı yapabilmektedir. Üreticiler ile katılımcı sertifikasyon sistemi kapsamında çalışılmaktadır. Bu sistem tüketici tarafından

üreticiye verilen istenen niteliklerde üretilen ürünü alma taahhüdüne dayanmaktadır (www.bukoop.org, 2021).

Türkiye’de yer alan gıda topluluklarından bahsederken bahsedilmesi gereken önemli bir yapı da Doğal Besin, Bilinçli Beslenme (DBB) grubudur. Doğa dostu yöntemlerle üretilen sağlıklı besinlere aracısız şekilde ulaşmak isteyen ve bunun için sorumluluk alan bireylerden oluşan grup, bir “halk destekli üretim” örgütlenmesi ve “katılımcı onay sistemi” modelidir. DBB bir satış platformu olmayıp, tüketicilerin üreticilerle doğrudan erişimini kolaylaştırmayı, topluluk destekli tarım gruplarını ve kooperatiflerini teşvik etmeyi ve desteklemeyi amaçlayan bir yapıda faaliyetlerini yürütmektedir (<https://dogalbilinlibeslenme.wordpress.com/>, 2022).

Üreticilerin tüketicilere doğrudan satış yapabileceği alternatiflerden biri olan pazar yerlerinin Türkiye’deki durumuna yönelik olarak da yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır. Türkiye’de yaygın olarak bulunan pazaryerleri genellikle semt pazarı niteliğindedir. Burada semt pazarları ile üretici pazarları arasındaki farkı belirtmek gerekmektedir. 5957 Sayılı Kanunda “Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” da semt pazarları, “üreticiler ve pazarcılar tarafından satışa sunulan mallar ile belediyece müsaade edilen diğer gıda ve ihtiyaç maddelerinin doğrudan tüketicilere perakende olarak satıldığı açık veya kapalı pazar yerlerini” ifade ederken; üretici pazarları “üreticilerin kendi ürettikleri malları perakende olarak doğrudan tüketicilere sattıkları açık veya kapalı pazar yerlerini” ifade etmektedir. Kanun kapsamında semt pazarlarında bulunan toplam satış yeri sayısının %20’sinin özel satış yeri olarak üreticilere tahsis edileceği ifadesine yer verilmiştir (Resmi Gazete, 2010). Her ne kadar bu madde ile üreticilerin doğrudan tüketicilere ulaşabileceği bir kanal oluşturulmuş gibi görünse de böylesi bir ortamda büyük ölçekte satış yapan satıcılar arasında küçük ölçekli üreticiler rekabet etmekte zorlanmaktadır. Tan (2020) çalışmasında, mevcut hâl sisteminin üretici pazarlarının varlığını tehdit edebilecek bir etmen olduğu, fiyatların -üretici pazarlarının aksine- esnaf ya da tüccarlar ile toptancı arasında yapılan anlaşmalarla pazaryerinin dışında belirlendiği bu sebeple üreticinin aleyhine bir rekabet ortamının oluştuğunu, ayrıca farklı bölgelerden mevsimsel ve yerel

olmayan ürünlerin pazaryerine getirilmesinin, yerel üretim pratiklerini, yerel ürünleri ve üreticiyi negatif yönde etkilediği sonucuna varmıştır (Tan, 2020: 193).

Üretici ile tüketicinin aracısız olarak bir araya geldiği çeşitli üretici pazarları Türkiye’de mevcuttur. Konunun önemine inanan çeşitli yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının üretici pazarlarının sayısının artırılmasına yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalara rağmen üretici pazarlarının sayısı halen yeterli seviyede değildir. Türkiye’de yerel üretici pazarları dışında, Slow Food hareketi kapsamında yaygınlaştırılmaya çalışılan ve yeryüzü pazarı olarak nitelendirilen pazarlar mevcuttur. Yeryüzü Pazarları, Slow Food ağının yerel toplulukları tarafından iyi, temiz ve adil olma ilkelerine göre oluşturulan ve yönetilen özel bir çiftçi pazarı türüdür. Burada, yerel ve mevsiminde üretilen ürünler üreticiler tarafından doğrudan müşteriye satılmaktadır. Dünya’da bugün itibariyle mevcut 79 yeryüzü pazarının üçü Türkiye’de yer almaktadır. Bunlardan Foça Yeryüzü Pazarı 2011 yılında, Tarsus Yeryüzü Pazarı 2020 yılında ve Şile Yeryüzü Pazarı 2012 yılında bu ağa dahil olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (www.fondazione Slow Food.com, 2022).

Üreticilerin tüketicilere ulaşmasına imkân sağlayan yukardaki oluşumların yanı sıra Türkiye’de üreticilerin bir kısmı doğrudan kendilerine ait online satış siteleri, telefon ya da sosyal medya kanalları yoluyla tüketicilere satış yapmaktadır. Söz konusu altyapıya sahip olmayan, daha çok tüketiciye ulaşmak isteyen üreticilerin ve güvenilir bir ağ üzerinden, üreticilerden iyi gıda temin etmek isteyen tüketicilerin bir araya gelmesine imkân veren çeşitli online satış platformlarının da sayısı Türkiye’de gittikçe artmaktadır.

Dünya’nın son yıllarda çeşitli sorunlar sebebi ile karşı karşıya kaldığı gıdanın geleceğine yönelik endişeler, diğer tüm ülkelerin olduğu gibi Türkiye’nin de önemli bir gündemini oluşturmaktadır. Kamu eliyle yürütülen faaliyetlere bakıldığında ise 2020 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından özellikle küçük ölçekli çiftçileri minimum risk altında alıcılarla bir araya getirmeyi hedefleyen Dijital Tarım Pazarı (DİTAP) önemlidir. DİTAP online bir platform olup, çiftçi, tüketici, sanayici, halci ve ilgili diğer taraflar olmak üzere tarımsal üretimin her basamağındaki aktörleri bir araya getirmek üzere tasarlanmış bir modeldir (DİTAP, 2022). Ancak platformda yer alan

Üretici sayıları ve verilerin gncellikleri dikkate alındığında henüz sistemin üreticilerle tüketicileri bir araya getirmek noktasında istenen düzeyde aktif olmadığı görülmektedir.

Türkiye’de gıda sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik yapılan en güncel çalışma ise Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sürdürülebilir gıda sistemlerindeki temel sorunları ve çözümlerini içeren “Sürdürülebilir Gıda Sistemlerine Doğru Türkiye'nin Ulusal Yol Haritası"dır. Bu raporda, tarımsal tedarik zincirinin kısaltılması ve gıdaya erişimde aracılardan sayısının azaltılmasına yönelik eylemlere yer verilmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Bu rapor önümüzdeki yıllarda sürdürülebilir gıda sisteminin oluşturulmasına yönelik uygulanacak politika ve tedbirlerin çerçevesinin belirlenmesi açısından önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

KISA GIDA TEDARİK ZİNCİRLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

2.1 Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma

Her insan faaliyeti kaçınılmaz olarak doğaya müdahale etmektedir. Mevcut teknoloji ile gerçekleştirilen ekonomik büyüme dünya çapında artış eğilimi göstermekte, bu da özellikle doğal kaynaklar yoğun hatta bazen onarılamayacak şekilde yoğun kullanıldığında, doğal çevre için doğrudan bir tehdit oluşturmakta ve geri dönüşü olmayan kayıplara yol açmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı, temel olarak gelecek nesiller için uygun bir ekolojik altyapının sürdürülmesi gereği hakkında etik bir endişeyi somutlaştırmaktır. Avrupa'da sanayi devrimi ile birlikte insan gücünün yerini makinelerin alması üretimde artışa sebep olurken, bu değişim özellikle doğal ve beşeri kaynakların tüketimine yönelik endişeleri de beraberinde getirmiştir. 1929 ekonomik buhranına kadar iktisatçılar tarafından hava, su ve çevre unsurları ülkelerin ekonomik modellerinde ve ekonomik kalkınma modellerinde bedava mal olarak görülüyorken, sonraki yıllarda devletler doğal kaynakların geleceğine ilişkin endişelerini paylaşmak için çeşitli çatılar altında bir araya gelmiş ve protokoller imzalamışlardır. Böylece sürdürülebilirlik artık uluslararası bir anlam kazanmıştır (Arcagök, 2021: 8).

Sürdürülebilir Kalkınma ise kurumsal anlamda ilk kez 1987 yılında toplanan Brundtland Komisyonunda oluşturulan “Ortak Geleceğimiz” raporunda tanımlanmıştır (Arcagök, 2021: 8). Birleşmiş Milletler, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca yayınlanan ve Brundtland Raporu olarak da anılan bu raporda Sürdürülebilir Kalkınma “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmıştır (UN, 1987: 54).

1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sonrası yayınlanan deklarasyonda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasının çevrenin korunmasından ayrı tutulamayacağını ve ondan ayrı

düşünülemeyeceği belirtilmiştir. Yine yayınlanan deklarasyonun 4. maddesinde, sürdürülebilir kalkınma ve tüm insanlar için daha yüksek bir yaşam kalitesi elde etmek amacıyla Devletlerin sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarını azaltması ve ortadan kaldırması ve uygun demografik politikaları teşvik etmesi gerektiği kabul edilmiştir (UN, 1992). Rio Zirvesi'nin önemi, kalkınmanın çevresel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik boyutları arasındaki karşılıklı ilişkiye dünya kamuoyunun ilgisini uyandırarak sürdürülebilir kalkınmanın temellerini atmış olmasıdır. Bundan sonraki süreçte de ülkeler insanlığın geleceği için pek çok uluslararası kuruluş bünyesinde bir araya gelerek, geleceğe yönelik kalkınma hedeflerini belirlemişlerdir.

Akademisyenler ve iş dünyası açısından ekonomik amaçlar ile çelişen çevresel amaçlar sürdürülebilirlik kavramı konusunda bir belirsizlik yaratmaktadır. Çünkü ekonomik amaçların gerçekleştirilebilmesi üretilen mal ve hizmetlerin artmasına bağlı iken, bunların üretimi için kullanılan girdiler doğal kaynakları tüketmekte ve doğal dengeyi olumsuz etkilemektedir. Ancak, ülkelerin kendi ulusal çıkarları, ekonomik güçler ve örgütlerin doğal olarak muhafazakâr doğası, sürdürülebilirliğe yönelik yasal, düzenlenmiş veya zorunlu çözümlerin önüne geçebilmektedir. Çünkü işletmeler ve insanlar, sürdürülebilirlikten çok hayatta kalmaya odaklanmıştır (Imada, 2008: 136). Sürdürülebilirlik kavramının kapsamı ile ilgili her ne kadar çevresel boyutun öne çıktığı görülse de, pek çok çalışmada daha bütüncül bir yaklaşım ile kavramın ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyut üzerinden değerlendirildiği görülmektedir (Altuntaş, 2012: 42-43). Söz konusu boyutlar ve kapsamlarına aşağıda yer verilmektedir.

Çevresel Sürdürülebilirlik

Çevresel sürdürülebilirlik, insanların ve doğanın üretken bir uyum içinde var olabileceği ve şimdiki ve gelecek kuşakların sosyal, ekonomik ve çevresel ihtiyaçlarının karşılanmasına izin veren koşulları yaratmak ve sürdürmek olarak tanımlanmaktadır (<https://www.energy.gov>, 2022). Sürdürülebilir kalkınma için düşük maliyetli ve operasyonel çevre politikalarını geliştirmek amacıyla birbiriyle bağlantılı hedefler ve çevresel sürdürülebilirliğin temel ilkeleri şu şekilde belirlenmiştir (Moldan vd., 2012: 6):

- Doğal kaynakların verimli yönetimi ile ekosistemlerin bütünlüğünü korumak,
- Karar alma için bilgileri iyileştirmek (göstergeler yoluyla ilerlemeyi ölçme),
- Sosyal ve çevresel ara yüz (yaşam kalitesini artırmak),
- Küresel çevresel bağlılık (yönetişimin ve işbirliğinin geliştirilmesi),
- Geri dönüşüme önem vermek,
- Tehlikeli ve kirletici maddelerin çevreye salınımını önlemek,
- Yenilenemez kaynakları verimli kullanmak (yenilenebilir kaynaklarla ikame edilmeli),
- Uzun vadeli perspektif (belirlenmiş herhangi bir zaman sınırı olmaksızın),
- Geri bildirimleri dikkate almak,
- Farklı ölçeklere önem vermek (zaman ve mekânda),
- Esneklik (değişen bir duruma tepki verme, yaparak öğrenme),
- Doğaya ve biyolojik çeşitliliğe saygı.

Sosyal Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutuna yaklaşımlar, ekonomik boyutuna yaklaşımlar kadar çeşitlidir. Sosyal sürdürülebilirlik, toplumun bütünlüğünün ve ortak hedeflere yönelik çalışma yeteneğinin korunmasını gerektirmektedir ve sağlık, esenlik, beslenme, barınma, eğitim ve kültürel bakımdan bireysel ihtiyaçların karşılanması ile ilgilidir (Moldan vd., 2012: 5). Sosyal sürdürülebilirliğin en yaygın tanımı, topluluklar içinde olumlu bir koşul ve bu koşula ulaşabilecek bir süreç olarak tanımlanmakta ve aşağıdaki ilkeleri içermektedir (Morelli, 2011: 3):

- Kilit hizmetlere erişim eşitliği,
- Kuşaklar arası eşitlik,
- Farklı kültürlere değer veren bir ilişkiler sistemi,
- Vatandaşların, özellikle yerel düzeyde siyasi katılımı,
- Topluluk olma duygusu,
- Sosyal sürdürülebilirlik bilincini iletme için bir sistem,

- Bir toplumun mümkün olan yerlerde kendi ihtiyaçlarını karşılaması için mekanizmalar,
- Topluluk eylemiyle karşılanamayan ihtiyaçları karşılamaya yönelik siyasi savunuculuk.

Sosyal sürdürülebilirliği kavramsallaştırmanın zorlukları, analitik, normatif ve politik yönler arasında net bir farklılaşma olmaması ve insanların bir diğerine öncelik verebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sorunun bir nedeni, analitik olduğu kadar normatif bir anlamı olan sosyal kelimesinin geniş ve çok yönlü anlamında yatmaktadır (Littig ve Grießler, 2005: 69).

Ekonomik Sürdürülebilirlik

Çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesi için gerekli finansal kaynakların oluşturulması ve devamının, sürdürülebilir bir biçimde sağlanması durumu ekonomik sürdürülebilirlik ile ilişkili bir durumdur (Gilbert vd., 1996: 12). Ekonomik sürdürülebilirlik bir diğer tanımda ise toplumun sosyal, çevresel ve kültürel yönlerini olumsuz etkilemeden uzun vadeli ekonomik büyümeyi destekleyen uygulamalar şeklinde ifade edilmektedir (<https://sustainability.umw.edu/>, 2022).

İşletmeler boyutunda, ekonomik sürdürülebilirliği anlamak için işletmelerin işleyişini içerden ve topluma yönelik etkilerini dışardan değerlendirmek gerekmektedir. Bir işletmenin ekonomik sürdürülebilirliğini yönetmek için şu faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir (Doane ve MacGillivray, 2001: 19):

- İşletmelerin finansal performansı,
- İşletmelerin maddi olmayan duran varlıkları nasıl yönettiği,
- İşletmelerin ekonomi üzerindeki etkisi,
- İşletmelerin sosyal ve çevresel etkileri yönetme ve bunlara tesir etme durumu.

KGZ'nin ekonomik olarak sürdürülebilirliği ise gıda zincirlerinin ve aktörlerinin rekabet edebilirliği ve yaşayabilirliği, kaynakların verimli kullanımı, istihdam yaratma ve gelir açısından topluma katkıları gibi konuları kapsamaktadır.

2.2 Gıda Sistemlerinde Sürdürülebilirlik

Değişen üretim ve tüketim şartları altında sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi ve doğal kaynakların hem bugün ve hem de gelecekte yeterli düzeyde temin edilebilmesi için gıda sistemlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması üzerinde çalışılması gereken önemli bir konudur.

Gıda ve Tarım Örgütü, 2020 yılında dünya genelinde COVID-19 pandemisinin de etkisi ile 720-811 milyon arasında insanın açlıkla karşı karşıya kaldığının tahmin edildiğini açıklamıştır. Bu rakam 2019 ile kıyaslandığında ise neredeyse 118 milyon daha fazladır (FAO, IFAD, UNICEF, WFP ve WHO, 2021). Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler (UN), 2050'ye kadar Dünya nüfusunun 2 milyar daha artarak 9,7 milyara çıkmasını beklediğini açıkladı (www.un.org, 2022). Bu sebeple gıda sistemlerinin sürdürülebilirliği artık daha da önemli hale gelmiştir.

Sıfır açlık, temiz su, sorumlu tüketim ve üretim, karada yaşam ve iklim eylemi gibi sürdürülebilirlik hedeflerinin gıda sistemleri ile güçlü bir ilişkisi vardır. Çünkü tarımsal üretimden başlayan ve ürünlerin taşınmasına, gıdaların işlenmesine ve perakende satışına kadar uzanan gıda sistemi, istihdam ve ticaret için oldukça önemli bir rol oynamaktadır ve doğal kaynak kullanımı ve sera gazı emisyonları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Garnett, 2011). CIAT (2017) sürdürülebilir gıda sistemlerini, çevresel etkileri düşük, mevcut ve gelecek nesillerin gıda ve beslenme güvencesine, sağlıklı beslenmesine katkı sağlayan sistemler olarak tanımlamıştır. Sürdürülebilir gıda sistemlerinin, insan refahı yanı sıra biyolojik çeşitliliğe ve ekosistemlere karşı koruyucu ve saygılı olduğunu; tarımsal ekosistem bütünlüğünü ve kültürel olarak sosyal refahı dengeleyen, ekonomik olarak adil, uygun fiyatlı, beslenme açısından yeterli, güvenli ve sağlıklı gıdalar sağladığını kabul etmiştir (CIAT, 2017: 7).

Gıda sistemleri, gıda güvenliği, gıda israfı ve halk sağlığı gibi konularda sorunlarla uğraşıyorken, aynı zamanda iklim değişikliği, küresel ısınma, petrol bağımlılığı, adil ticaret ve bölgeselcilik gibi yeni zorluklar da ortaya çıkmıştır. Bu nedenle gıda sistemleri sürdürülebilirliği sağlamak için, gıda kaybı ve atıklarla

mücadele etmek, nakliye ve lojistik operasyonlarında verimliliği artırmak ve kaynak kullanımını optimize etmekle ilgili çok daha fazla çaba göstermek zorundadır.

Geçmişte, köy sakinlerinin çiftliklerde çalışıyor olması ve elde edilen mahsullerin de temel besin kaynaklarını oluşturuyor olması sebebi ile çiftlikler ve mahsuller köylere yakın alanlarda yer almıştır. Tarım, mevcut doğal kaynaklar ve uygun iklim koşulları temelinde insan refahını etkilemekte ve bu sebeple de insanlar yaşamak ve besin kaynaklarını yetiştirmek için verimli ekosistemlere göç etmeyi tercih etmiştir (Accorsi, 2019: 1).

Son iki yüzyılın endüstriyel ve teknolojik devrimi ise ekonomiyi ve tarım sektörünü de derinden değiştirmiştir. Gıda üretim ve dağıtım süreçleri, ucuz enerji kaynakları ve fosil yakıtlardan güç alarak yavaş yavaş gelişmiş; yeşil kimyanın ortaya çıkmasıyla mahsuller ve çiftlikler verimlerini artırmış ve yeni depolama ve taşıma sistemleri yiyecekleri daha ucuz, daha güvenli ve daha uygun fiyatlı hale getirmiştir. İnsanlar verimli ekosistemlere göç etmeyi bırakmış ve büyük ölçekte gıda üretimi ve dağıtımını için yeni modeller oluşturmuştur. Yani insanlar hareket etmeyi bırakmış ve yiyecekler seyahat etmeye başlamıştır (Accorsi, 2019: 1).

Gıda tedarik zincirleri tarımsal üretim ile başlayıp gıdanın tüketilmesi ile sona ermektedir. Bu iki aşama arasında hammaddenin yetiştirilmesi, hasat edilmesi, işlenmesi, ambalajlanması, taşınması ve son tüketiciye ulaşmasına kadar geçen her sürecin sürdürülebilir olması, sürdürülebilir bir gıda tedarik sistemini oluşturmaktadır. Gıda zincirinde sürdürülebilirliğin sağlanması için ise gıdanın yaşam döngüsünde yer alan tüm aktörlerin bu sorumluluğu paylaşması gerekmektedir. Gelecek nesillere daha sağlıklı, güvenli, besin değerleri yüksek ve yeterli miktarda gıda bırakılması için gıda tedarik zincirlerinin optimize edilmesi önemlidir (Koç, 2015: 5). İngiltere Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, birçok farklı paydaşın görüşünü toplayarak uluslararası geçerliliğe sahip bir “sürdürülebilir gıda tedarik zinciri” tanımı yapmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir gıda tedarik zinciri (Smith, 2008: 850):

- Pazar taleplerine cevap verecek şekilde güvenli, sağlıklı gıdalar üreten ve tüm tüketicilerin besleyici gıdaya ve gıda ürünleri hakkında doğru bilgiye ulaşmasını sağlayan,
- Kırsal ve yerel ekonomilerin, toplulukların faaliyete geçmesini destekleyen,
- Doğal kaynakların (özellikle toprak, su ve biyoçeşitlilik) biyolojik sınırlarına saygılı ve bu sınırlar içinde faaliyet gösteren,
- Enerji tüketimini azaltarak, kaynak girdilerini en aza indiren ve mümkün olan yerlerde yenilenebilir enerjiyi kullanarak sürekli olarak yüksek çevre performansı standartlarına ulaşan,
- Gıda zincirinde yer alan tüm çalışanlar için güvenli ve hijyenik bir çalışma ortamı ve yüksek sosyal refah ve eğitim sağlayan,
- Sürekli olarak yüksek hayvan sağlığı ve refahı standartlarına ulaşan bir yapıda olmalıdır.

Herkes için yeterli ve besleyici gıda sağlayan, döngüsel ve adil bir ekonomide yerleşik; bütünsel, esnek sistem yaklaşımlarını ve yeni teknolojileri akılcıca kullanan bir gıda sektörü geleceğin vizyonunu oluşturmaktadır (Rohm ve Aschemann-Witzel, 2019: 591). Bu vizyonun gerçekleştirilmesi için gıda sistemlerinde sürdürülebilir tedarik zincirlerine ihtiyaç vardır.

Sürdürülebilir gıda sistemlerinin oluşturulması bu kadar önemli olmasına rağmen, bunları oluşturmak ve devamlılığını sağlamak çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. Tablo 2.1’de sürdürülebilir bir gıda sistemi oluşturmada, gıda sisteminin parçaları ve bu parçaların çeşitli boyutlar kapsamında yaşadığı ve yaşayabileceği zorluklara yer verilmiştir.

Tablo 2.1. Sürdürülebilir Gıda Sistemlerinin Zorlukları

Zorluk Aşaması	Zorluk ve Sürdürülebilirlik Boyutları			
	Çevresel	Sosyal	Ekonomik	Sağlık
Gıda Sistemi Faktörleri	Biyoçeşitlilik kaybı/ ekosisteme olumsuz etkileri	Küçük üreticilerin kaynaklara erişememesi	Kaynakların pahalı olması	Sağlıklı beslenmede maliyet yüksekliği
Gıda Tedarik Zinciri	Yoğun enerji kullanımı / kaynak israfı	Kapitalist yaklaşımın öncelikleri	Pazarlama marjının paylaşımında eşitsizlik	Sağlık ve diyet dönüşümü sonucu alternatif gıda sistemlerinin gelişimi
Gıda Güvencesi ve Güvenliği	Uzun vadede gıda üretiminde aksaklık	Girdi kalıntıları	Adil olmayan fiyatlandırma	İklim değişikliği ve enerji yoğun işlenmiş ürün temelinde gıda kaynaklı hastalıklar ve sağlıklı gıda üretiminde yetersizlikleri

Kaynak : Abdoulaye Bamoi, 2020.

Gıda sistemlerinin sürdürülebilirlik bakımından zorlukları sistem içerisinde yer alan unsurların, faaliyetlerin ve çıktıların tamamını ilgilendirmektedir. tüm unsurları, faaliyetleri ve çıktılarını ilgilendirmektedir. Tablo 2.1’de yer alan bu zorluklardan kısaca bahsetmek gerekirse, gıda sisteminin önemli bir kaynak kullanıcısı olması sebebiyle, çevresel bakımdan önemli sorunlara da yol açabilmektedir. Ayrıca artan nüfusa ve değişen beslenme biçimleri bağlı olarak gıda sistemleri ekonomik ve sosyal boyutlarda da zorluklara sebep olabilmektedir. Sürdürülebilirliğin üç boyutu yanı sıra, sistemin çıktısı durumundaki gıda ürünleri ve süreç içerisinde gıda hammaddelerinin dönüşüm işlemlerinde kullanılan teknikler ve katkı maddeleri sağlık üzerinde önemli sorunlara yol açabilmektedir.

2.3 Sürdürülebilirlik Üzerine KGTZ’nin Etkilerine Yönelik Yapılan Çalışmalar

KGTZ genellikle küresel gıda zincirlerinden daha sürdürülebilir olarak kabul edilmektedir. Özellikle son yirmi yılda kısa gıda tedarik zinciri kavramı, avantajları, dezavantajları, sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri gibi pek çok konuda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. KGTZ’nin Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma hedeflerine katkı sağlayacağı varsayılmış ve kırsal kalkınma ve sürdürülebilir kalkınmanın parçası olarak uluslararası finans kuruluşlarınca desteklenmiştir.

Bununla birlikte KGTZ’nin çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerinin kanıtlanmasına yönelik nadiren deneysel araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, literatür incelendiğinde KGTZ’nin aktörleri ve tüketici algılarına dayanan

nitel çalışmalar yanı sıra, yalnızca bir ya da birkaç KGTZ türüne ve sürdürülebilirlikle ilgili belli konulara yönelik olarak yürütülen çalışmalara rastlanmıştır.

KGTZ'nin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine yönelik pek çok çalışma gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, özellikle daha somut verilere dayalı ve bütünleşik şekilde konuyu irdeleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çalışmanın 2.3.1 ve 2.3.2 nolu başlıklarında KGTZ'nin farklı türleri arasında karşılaştırma imkânı da sağlayan iki önemli çalışmaya ait sonuçlar sunulmuştur. Bununla birlikte, KGTZ'nin sürdürülebilirlik üzerinde etkilerine yönelik yürütülmüş diğer çalışmalar hakkında da özet bilgilere bu bölümde yer verilmiştir.

Avrupa Birliği'nde yürütülen Horizon 2020 araştırma ve yenilik programı altında yürütülen “Strength2Food” projesi kapsamında 2019 yılında gerçekleştirilen “Short Food Supply Chains and Their Contributions to Sustainability: Participants' Views and Perceptions from 12 European Cases” başlıklı çalışmada, 12 ülkede yapılan derinlemesine görüşmeler, anket çalışması ve masa başı araştırmalar ile sağlanan verilerin toplanması ile katılımcıların kısa tedarik zincirlerinin sürdürülebilirliğe katkılarına yönelik bakış açıları ve beklentileri ortaya konulmuştur. Çalışma kısa tedarik zincirlerinin, KGTZ türünden bağımsız olarak sosyal sürdürülebilirliğe olumlu katkısı olduğu konusunda bir fikir birliğini göstermektedir. KGTZ kapsamındaki üretim ve tüketim arasındaki bağlantının, genellikle üreticiler ve tüketiciler arasındaki ilişkileri daha sosyal, eşitlikçi ve daha adil uygulamalara doğru güçlendiren daha şeffaf bir gıda dağıtım yolu olarak görülmektedir. Bununla birlikte sürdürülebilirliğin ekonomik ve çevresel boyutlarına ilişkin katılımcıların görüşlerinde önemli farklılıklar görülmüş, bu farklılıkların KGTZ'nin yapısı ve bölgesel farklılıklardan kaynaklı olduğu belirtilmiştir (Vitterso vd., 2019).

Yine “Strength2Food” projesi kapsamında, kısa gıda tedarik zincirlerinin sadece sayısal değil, aynı zamanda nitel analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, İtalya'da iki farklı bölgede Parmigiano Reggiano coğrafi işaretli peynir çeşidi üzerinde üretici ve tüketicilerin kısa gıda tedarik zincirlerine ilişkin algıları incelemiş ve sonuçları, 2019 yılında yayınlanan “Producers' and Consumers' Perception of the Sustainability of Short Food Supply Chains: The Case of Parmigiano Reggiano PDO”

başlıklı makalesinde değerlendirilmiştir (Mancini vd., 2019). Çalışma ile her iki bölgedeki üreticilerin, KGTZ'nin kendi satış noktalarında satış yapma, itibar kazanma ve maliyetleri düşürme imkânı sunan başarılı bir strateji olduğunu düşündüğünü ortaya koymuştur. Bununla birlikte KGTZ'nin çevresel bakımdan önemli bir dezavantaj taşıdığı; satış yapılan dükkânların tüketiciye olan uzaklığı arttıkça CO² emisyonlarının o denli arttığını göstermiştir.

Avrupa Komisyonu'nun Yedinci Çerçeve Programı tarafından finanse edilen, bilim adamlarını, politika yapıcıları ve sivil toplum kuruluşlarını birbirine bağlayarak, sürdürülebilir gıda tüketimini ve üretimini teşvik etmeye yönelik olarak bilgi paylaşımı faaliyetlerini değerlendirmek amacıyla yürütülen “Foodlinks” projesi kapsamında yayınlanan “Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development” kapsamında 19 adet örnek kısa gıda tedarik zinciri uygulaması incelenerek, bunların yapısı, yürüttükleri faaliyetler, kullandıkları yöntemler yanı sıra sürdürülebilirlik boyutu kapsamında değerlendirmelerine yer verilmiştir (Galli, 2013).

Kısa gıda tedarik zincirleri, kırsal kalkınma ve çiftçilerin gelirlerini artırmaya yönelik bir araç olarak da değerlendirilmiş ve son yıllarda önemli bir çalışma konusu haline gelmiştir. 2017 yılında Schmutz vd. tarafından yayınlanan “Sustainability impact assessments of different urban short food supply chains: Examples from London, UK” başlıklı çalışmada, Londra’da yer alan farklı türlerdeki kısa gıda tedarik zincirlerinin birbirine kıyasla belirlenen sürdürülebilirlik göstergeleri üzerindeki göreceli etkisini değerlendirdiği bir sürdürülebilirlik etki çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucu, kısa gıda tedarik zinciri türlerinden topluluk destekli tarım olarak nitelendirilen türün en yüksek oranda ekonomik, sosyal ve çevresel fayda yarattığı, en düşük oran ise çiftlikte satış türünde ortaya çıkmıştır. İncelenen KGTZ türlerinin tamamında sürdürülebilirliğin sosyal yönlerinin en yüksek etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Sosyal boyut kapsamında KGTZ’lerin en yüksek etkiye sahip olduğu tespit edilen konu şeffaflık ve izlenebilirlik olup, onu gıda kalitesi izlemiştir. En düşük etkinin görüldüğü ekonomik ve çevresel boyutlar birbirine yakın etkilere sahip olmakla birlikte, KGTZ türüne göre hangisinin daha etkili olduğu farklılık

göstermiştir. Ancak en düşük etki çevresel boyutta yer alan hayvan sağlığı ve refahı göstergesinde oluşmuştur (Schmutz, 2017: 8).

2013 yılında Kneafsey vd. tarafından hazırlanan “Short food supply chains and local food systems in the EU. A state of play of their socio-economic characteristics” başlıklı araştırma projesi KGTZ kapsamında yapılan önemli referans çalışmalardan biridir. Bu çalışmada akademik literatürün kapsamlı bir incelemesi yapılmış, Avrupa Birliği bünyesindeki 84 farklı KGTZ örneği incelenmiş ve Avusturya, Fransa ve Macaristan’da 3 vaka çalışması ve bunların ulusal ve bölgesel bazda derinlemesine incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan incelemeler ile KGTZ’nin karakteristik özellikleri, sınıflandırmaları, Avrupa Birliğinde KGTZ’in sosyo-ekonomik önemi, SWOT analizleri gerçekleştirilmiş ve KGTZ desteklemek için kullanılabilecek politika araçlarına yönelik çalışmalara yer verilmiştir (Kneafsey vd., 2013).

Schmid vd. 2014 yılında “Contribution of short food supply chains to sustainability and health” başlıklı araştırma çalışmalarında üç farklı KGTZ türünde yer alan ikişer firmanın birbirleri ile seçilen kriterler bazında karşılaştırmalı incelemesine yer verilmiştir. Ayrıca, çalışmada KGTZ’nin sağlığa ve sürdürülebilirliğe etkileri FOODLINKS projesi kapsamında yapılmış olan 19 vaka incelemesi doğrultusunda değerlendirilerek özetlenmiştir. Çalışmada, farklı KGTZ türleri, ürünleri, konumları vb. arasında sürdürülebilirlik derecesinin değiştiği belirtilmiştir. Bununla birlikte KGTZ’nin sağlık ve refah konusunda, tüketicilerin gıdaya karşı bilgisini ve ilgisini artırdığını ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarını benimsemesine imkân verdiğini; farklı KGTZ türleri arasında değişmekle birlikte, çevresel bakımdan pek çok KGTZ’nin fosil yakıt ve paketlenme gibi kaynakların kullanımını azalttığını ve üretimde daha az kirliliğe yol açacak yöntemlerin kullanılmasına imkân verdiğini; sosyal bakımdan ise üreticiler ve tüketiciler arasındaki doğrudan ilişkinin pek çok KGTZ’de adil ve güvene dayalı bir ilişki oluşturduğunu, ekonomik açıdan ise küçük ve orta ölçekli çiftçilerin korunmasını sağlayarak, topluluk gelirini artırdığını ortaya koymuştur (Schmid vd., 2014).

Chiffolleau ve Dourian, 2020 yılında yayınladığı “Sustainable Food Supply Chains: Is Shortening the Answer? A Literature Review for a Research and Innovation

Agenda” başlıklı çalışmasında KGTZ’nin sürdürülebilirliği ile ilgili ampirik sonuçlara dayalı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar doğrultusunda KGTZ’nin sürdürülebilirliğe etkileri ekonomik, sosyal, çevresel ve sağlık/beslenme boyutları ile değerlendirilmiştir. İncelenen makalelerden elde edilen sonuçlara göre, KGTZ’nin sosyal boyutlarına yönelik faydalar konusunda bir fikir birliği olmasına rağmen, ekonomik ve çevresel boyutlardaki faydalar konusunda heterojen sonuçların olduğu ve sağlık/beslenme konusunda ise verilerin yetersiz olduğu belirtilmiştir (Chiffolleau, 2020b).

Konuyla ilgili farklı isimler altında toplamış olsa da tüm KGTZ türlerinin birbiri ile ve hatta uzun tedarik zincirleri ile sürdürülebilirlik bakımından kıyaslanmasını sağlayan iki çalışma önemli görülerek, söz konusu çalışmalara ve sonuçlarına 2.3.1 ve 2.3.2 başlıklarında yer verilmiştir. Bunlardan birincisi FOODMETRES projesi, ikincisi ise STRENGTH2FOOD projesi olup, her iki projede Avrupa Birliği finansmanı kapsamında finanse edilen projelerdir.

2.3.1 FOODMETRES

FOODMETRES (Food Planning and Innovation for Sustainable Metropolitan Regions) projesi Avrupa Birliği yedinci çerçeve programı tarafından 312185 nolu hibe anlaşması kapsamında desteklenmiştir. 2012 yılında başlayan proje Avrupa ve Afrika’da altı büyükşehir bölgesinde yürütülmüştür (<https://cordis.europa.eu/project/id/312185/reporting>, 2022).

Proje ile metropol bölgelerde, bu alanların kırsal, kentsel ve perikent alanları da dahil olacak şekilde, kısa gıda tedarik zinciri yeniliklerinin gelişimini tanımlamayı, analiz etmeyi ve kolaylaştırmayı amaçlanmıştır. Proje kapsamında sürdürülebilirlik etkisi açısından, farklı türdeki gıda zincirlerinin sürdürülebilir kalkınma ve politika hedeflerine katkılarına odaklanmak için normatif yaklaşımı uygulanmış ve farklı gıda tedarik zincirlerinin sağladığı maksimum faydanın değerlendirilmesi için kıyaslama yöntemi kullanılmıştır (Zasada vd., 2014: 4).

FOODMETRES projesi kapsamında gerçekleştirilen ön çalışmalar, literatür taraması ve uzman anketleri doğrultusunda aşağıdaki sürdürülebilirlik etki alanları seti

belirlenmiştir. Belirlenen sürdürülebilirlik etki alanları seti, sürdürülebilirlik üçgeni modeline yöneliktir ve çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç boyutun entegrasyonunu amaçlamıştır. Tablo 2.2’de sürdürülebilirliğin üç boyutu ve boyutların değerlendirilmesine yönelik göstergeler verilmiştir.

Tablo 2.2 FOODMETRES Sürdürülebilirlik Etki Değerlendirmesinde Kullanılan Göstergeler

Çevresel	Ekonomik	Sosyal
• Abiyotik kaynak kullanımında eko-verimlilik (toprak/toprak, su, besinler) • Ekolojik habitatların ve biyolojik çeşitliliğin sağlanması • Hayvanların korunması ve refahı • Taşıma mesafesinin azaltılması • Ambalajın Azaltılması	• Farklı gıda zinciri adımlarında istihdam • Gelir ve Karlılık • Taşıma verimliliği • Kırsal Canlılık ve Rekabet Edebilirlik • Gıda kaybı ve israfının azaltılması	• Gıda güvenliği ve İnsan sağlığı • Gıda kalitesi (tazelik, tat ve besin değeri) • Yemek gelenekleri ve Kültür • Şeffaflık ve İzlenebilirlik • Gıda Güvencesi (gıdanın mevcudiyeti ve erişilebilirliği)

Kaynak : Zasada vd., 2014: 8-9.

Tablo 2.2’de belirtildiği üzere KGTZ’nin sürdürülebilirliğin çevresel boyutu ile ilgili değerlendirmesinde, öncelikle doğal kaynakların (tarımsal üretim düzeyinde) gelecekteki kullanılabilirliğini sağlamak için doğru yönetilmesi, toprak, su, enerji ve besin kaynaklarının kullanımının verimliliği, biyoçeşitliliğin ve doğal yapının korunması, emisyon ve kirlilik yanı sıra hayvan refahı göz önünde bulundurmıştır (Zasada vd., 2014: 10).

Ekonomik boyuta yönelik değerlendirmelerde ise tarım ve gıda endüstrisinin rekabet edebilirliğinin gelir ve karlılık, üretkenlik ve istihdam, taşıma verimliliği ile gıda zinciri boyunca gıda kaybı ve israfının azaltılması ve kırsal canlılıkla ilgili olduğu kabul edilmiştir (Zasada vd., 2014: 13).

Projede, sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun ise insan refahını sağlamak için, gıda güvenliği ve insan sağlığı, kalite, gelenekler ve kültür, şeffaflık ve izlenebilirliğin yanı sıra gıdanın mevcudiyeti ve erişilebilirliği açısından gıda güvencesi de dahil olmak üzere gıda arzıyla ilgili olduğunu kabul edilerek, bu kapsamda değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir (Zasada vd., 2014: 13).

Literatürde KGTZ üzerine yapılan sınıflandırmalarda farklı kapsamların kullanıldığı görülmüştür. Çalışma kapsamında uzun ve kısa gıda tedarik zincirleri sınıflandırılmış olup, Tablo 2.3'te kavram karmaşası yaratmamak için çalışma sonuçlarına göre öne çıkan KGTZ türlerine ait açıklamalar ve kullanılan satış yöntemleri verilmiştir.

Tablo 2.3. FOODMETRES Kapsamında Ele Alınan KGTZ Türleri

Tanımlanan Zincir Türü	Açıklama	Örnek Satış Yöntemi
Kentsel bahçecilik: kişisel tüketim	Kentsel ortamda kendi tüketimi için geçimlik gıda üretimi.	Kişiyeye tahsisli bahçe, topluluk bahçeleri, kendin topla sisteminde bahçeler vs.
Kentsel bahçecilik: topluluk temelli kentsel tarım	Kentsel alanda yoksulluğun azaltılması için çiftçilerden oluşan bir dayanışma grubunca sağlanan üretim	Topluluk temelli kentsel tarım
Ticari amaçlı kentsel bahçecilik	Kentsel alanda kar amaçlı gıda üretimi	Dükkanlara ya da restoranlara satış vs.
Tüketici-üretici ortaklıkları	Bir veya daha fazla yerel çiftliği ve/veya gıda üreticisini/ işleyicisini desteklemeye karar vermiş olan bireysel tüketiciler ağı veya birliği	Topluluk destekli tarım (TDT), Dayanışma satınalma grupları vs.
Çiftlikte tüketiciye doğrudan satış	Çiftçinin kendi ürününü çiftliğinde satması	Çiftlik dükkanları, kendin topla sisteminde bahçeler vs.
Çiftlik dışında tüketiciye doğrudan satış	Çiftçinin ürününü kentsel alanda bir pazarda satması	Çiftçi pazarları veya haftalık pazarlar, eve teslimat, kutu şemaları, online satış, otomatik satış makineleri vs.

Kaynak : Zasada vd., 2014; Doernberg vd., 2022.

Tablo 2.3'te KGTZ türlerinden kentsel bahçecilik, kişisel tüketim, topluluk temelli kentsel tarım ve ticari amaçlı olarak üzere üç kategoride toplanmıştır. Bunun dışında üretici-tüketici ortaklıkları, çiftlikte ve çiftlik dışında tüketiciye yapılan doğrudan satışlara yer verilmiştir. Bu zincir türleri kapsamında kullanılan satış yöntemleri ve açıklamaları da tabloda özetlenmiştir.

Çalışmada belirlenen KGTZ türleri doğrultusunda, Londra, Lüblüya ve Nairobi'de gerçekleştirilen uzman anketlerinden elde edilen sonuçlar özet şekilde aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Söz konusu değerlendirme için anketlerde en olumsuz etkinin “-3”, en olumlu etkinin “+3” olduğu 7'li bir ölçek kullanılmıştır (Zasada vd., 2014: 27).

Tablo 2.4. FOODMETRES Kapsamında Belirlenen Üç Metropolde Elde Edilen Sonuçlar

Gıda Zinciri Türü	Londra					Lüblıyana					Nairobi				
	Sıra	Ortalama	Çevresel	Ekonomik	Sosyal	Sıra	Ortalama	Çevresel	Ekonomik	Sosyal	Sıra	Ortalama	Çevresel	Ekonomik	Sosyal
Kentsel bahçecilik: kişisel tüketim	3	1,7	1,74	1,05	2,31	5	1,42	2,21	0,31	1,74	1	2,11	2,11	1,86	2,27
Kentsel bahçecilik: topluluk temelli kentsel tarım	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	1,41	1,15	1,4	1,68
Ticari amaçlı kentsel bahçecilik	2	1,8	1,69	1,56	2,15	4	1,43	1,71	1,09	1,47	2	2,04	1,9	2,11	2,12
Tüketici-üretici ortaklıkları	1	1,98	1,81	1,83	2,29	2	1,68	1,82	1,39	1,82	-	-	-	-	-
Çiftlikte tüketiciye doğrudan satış	5	1,55	1,38	1,29	2	1	1,96	2,29	1,54	2,04	3	1,96	1,73	2	2,14
Çiftlik dışında tüketiciye doğrudan satış	3	1,7	1,51	1,71	1,86	3	1,61	1,63	1,55	1,64	4	1,44	0,8	1,73	1,77

Kaynak : Zasada vd., 2014; Doernberg vd., 2022.

Anketlerden elde edilen sonuçlara göre her ne kadar farklı KGTZ'lerin etkileri farklı şehirler bazında yukarıda verilmiş olsa da her değerlendirmeyi ilgili şehir düzeyinde yapmak, şehirlerarası kıyaslamalar yapmaktan daha mantıklıdır. Çünkü farklı şehirlerde yapılan değerlendirmelerde kimi zaman kapsam kimi zaman ölçek bakımından farklılıklar oluşmuştur. Örneğin, Nairobi'de Avrupa'daki şehirlerden farklı olarak topluluk destekli tarım yerine başka bir türü olan topluluk temelli kentsel tarım değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen ve Tablo 2.4'te verilen sonuçlara göre, Londra'da sürdürülebilirlik etkisi en yüksek düzeyde pozitif olan KGTZ türünün Topluluk Destekli Tarım olduğu, en düşük etkinin ise müşteriye doğrudan teslimat şeklinde uygulanan KGTZ'lerde olduğu görülmektedir. Sürdürülebilirliğin üç temel boyutu kıyaslandığında ise bütün KGTZ türlerinde sosyal boyutun en yüksek pozitif etkiyi yarattığı sonucu ortaya konulmuştur.

Bir başka Avrupa şehri olan Lüblıyana'da elde edilen sonuçlarda her ne kadar Londra'ya paralel şekilde Topluluk Destekli Tarımın yer aldığı üretici tüketici ortaklıkları türü en yüksek ikinci pozitif etkiyi oluşturmuşsa da tam tersi şekilde Londra'da en düşük etkiyi yaratan doğrudan satış yöntemi Lüblıyana'da en yüksek olumlu etkiyi yaratan satış yöntemi olmuştur. Lüblıyana'da elde edilen sonuçların

diğer metropollerden farklılaştığı bir konu ise çevresel boyutun ağırlığıdır. Diğer metropollerde KGTZ'nin en yüksek olumlu etkisinin sosyal boyutta sağlandığı görülmüştür, ancak Lüblıyana'da çevresel boyutun etkisi daha öne çıkmaktadır.

Nairobi'de ise aslında ekonomik etkisi fazla olmasa da sosyal ve çevresel etkisi fazla olduğu için geçimlik kent bahçeciliğinin en fazla olumlu etki yaratan zincir olduğu görülmektedir. Bunu yine ticari amaçlı kent bahçeciliği takip etmiştir. Araştırma kapsamında yapılan çalışmalar, bu durumun Nairobi'deki bahçelerin çeşitliliğinden kaynaklı olduğu, insanların ya evlerinin bahçesinde ya da evinden uzakta halka açık bahçe alanlarında üretim yapmasından kaynaklı olduğunu göstermiştir (<http://www.foodmetres-kp.eu/page.1.4.php>, 2022). Bununla birlikte, bu şekilde bir üretimde üretim miktarının küçük ölçekli olması ya da geçimlik olduğu, oluşan az miktardaki fazlalığın ancak yakın çevrede satılabildiği görülmüştür (Zasada vd., 2014: 50).

Bu tez çalışmasının saha araştırmasında da bu çalışma kapsamında belirlenen sürdürülebilirlik göstergeleri ve Londra'da yürütölen anket çalışmalarında irdelenen konulardan yararlanılmıştır.

2.3.2 STRENGTH2FOOD

STRENGTH2FOOD Projesi, Mart 2016'da başlayan, Avrupa Birliği'nin HORIZON2020 araştırma ve yenilik programı tarafından 678024 nolu ve "Kalite ve Tedarik Politikası ile Avrupa Gıda Zinciri Sürdürülebilirliğinin Güçlendirilmesi" başlıklı hibe sözleşmesi kapsamında finanse edilen bir projedir. Bu projenin bir parçası olarak yürütölen 7 nolu iş paketi "Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Etkisinin Değerlendirilmesi"dir. Söz konusu iş paketi altında ise yürütölen "Quantitative assessment of economic, social and environmental sustainability of short food supply chains and impact on rural territories" çalışması, bu tez çalışması kapsamında araştırılan farklı KGTZ türlerinin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini kıyaslamaya yönelik, kullandığı kapsamlı nicel yaklaşım ile önemli görölmüştür.

Bu çalışma yedi ölkedeki 208 gıda üreticisine dayalı kısa ve uzun gıda tedarik zincirlerinde dağıtım kanallarının sürdürülebilirliğini değerlendirmek üzere kesitsel

bir nicel yaklaşım kullanmıştır. Fransa, Macaristan, İtalya, Norveç, Polonya, Birleşik Krallık ve Vietnam'da on dağıtım kanalı üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Çalışma kapsamında özel olarak oluşturulan göstergeler, literatürde yaygın olarak kullanılan göstergelerle desteklenerek kullanılmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen göstergeler Tablo 2.5'te yer almaktadır.

Tablo 2.5. STRENGTH2FOOD Kapsamında KGTZ'nin Belirlenen Sürdürülebilirlik Göstergeleri

Çevresel	Ekonomik	Sosyal
• Toplam Gıda Mili • Karbon Ayak İzi	• Fiyat Primi • Zincir Katma Değeri	• Satış Dağıtım İçin Kullanılan İşgücü Oranı (saat/kg) • Cinsiyet Eşitliği (%) • Pazarlık Gücü • Zincir Değerlendirmesi

Kaynak : Malak-Rawlikowska vd., 2019a: 21-22.

Tablo 2.5'te yer alan göstergelerden toplam gıda mili, üreticiler, aracılar ve tüketiciler tarafından ürünün her bir kilogramı için hesaplanan mesafeyi, karbon ayak izi ise dağıtım sürecinde oluşan sera gazı emisyonu ölçmektedir. Ekonomik göstergelerden fiyat primi, Bölgede perakendeciye sağlanan ortalama çiftlik çıkışı fiyatının çiftlik çıkışı fiyat farkına oranını, zincir katma değeri ise çiftlik çıkışı fiyat farkından dağıtımdan kaynaklı maliyetler çıkıldıktan sonra ortaya çıkan zincir katma değerinin bölgedeki perakende satıştaki çiftlik çıkışı fiyata oranına göre belirlenmiştir. Sosyal göstergelerde yer alan dağıtım için kullanılan iş gücü oranı, satış dağıtım kapsamında yürütülen faaliyetlerde harcanan iş gücü saatini, cinsiyet eşitliği oranı ise bu süreçte kullanılan kadın işgücünün toplam iş saati içindeki payını göstermektedir. Pazarlık gücünün hesaplanmasında ve zincir değerlendirmesinde ise işletme yöneticilerinin ve üreticilerin belirlenen kriterlere göre yaptıkları öz değerlendirmelerden elde edilen sonuçlara göre bir hesaplama yapılmıştır (Malak-Rawlikowska, 2019a: 22).

Araştırma kapsamında yapılan tanımlar doğrultusunda hem KGTZ için hem uzun gıda tedarik zincirleri için, araştırma kapsamı ülkelerde yapılan çalışma sonuçlarına yer verilmiştir (Malak-Rawlikowska, 2019a). Bununla birlikte Tablo 2.6'da her bir KGTZ türüne ait belirlenen göstergeler bazında hesaplanan değerlere yer verilmiştir.

Tablo 2.6. STRENGHT2FOOD Kapsamında KGTZ'nin Sürdürülebilirlik Etkilerine Yönelik Elde Edilen Özet Sonuçlar

	Ekonomik		Çevresel		Sosyal			
	Fiyat Primi (%)	Zincir Katma Değeri (%)	Gıda Mİlleri (km/kg)	Karbon Ayakizi (kg CO2/ kg ürün)	Satış Dağıtımdaki İlgücü (%)	Cinsiyet Eşitliği (%)	Pazarlık Gücü	Zincir Değerlendirmesi
a. Kendin Topla	96,70	54,70	1,7	1,211	41,90	0,00	4,3	3,4
b. Çiftlikte Satış	70,50	40,10	3,6	0,765	15,70	32,20	4,2	3,6
c. Perakendeciye Satış	61,90	23,20	0,2	0,113	1,60	25,40	3,9	3,6
d. İnternet Satışları	70,40	35,80	0,1	0,057	24,70	25,10	3,7	3,4
e. Doğrudan Müşteriye Teslimat	70,40	24,40	0,6	0,474	4,30	17,90	4	3,7
f. Doğrudan Çiftçi Pazarında Satış (Dükkan, Fuar vb.)	85,10	57,70	1	0,261	6,50	49,90	4	3,8
KGTZ Ortalama	72,20	38,70	908,9	0,266	5,70	30,00	4	3,6
Uzun Tedarik Zincirleri Ortalama	16,7	1	273,3	0,146	0,3	25	3,5	3,5

Kaynak : Malak-Rawlikowska, 2019a: 76.

Tablo 2.6'da görüldüğü üzere, ekonomik sürdürülebilirlik bakımından en olumlu etkinin kendin topla ve doğrudan çiftçi pazarları gibi KGTZ satış yöntemlerinde ortaya çıktığı, en düşük etkinin ise perakendeciye yapılan satışlarda olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında uzun tedarik zincirlerinden elde edilen sonuçlar ile KGTZ'den elde edilen sonuçların karşılaştırıldığında ise hem fiyat primi hem de zincir katma değeri bakımından KGTZ'nin üreticiler için daha iyi kazanç elde edebilme imkânı yarattığı görülmüştür. Bu çalışmada ekonomik göstergeler arasında yer alan Fiyat Primi KGTZ'de yüzde 72,20 oluşuyorken, uzun tedarik zincirlerinde yüzde 16,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine zincir katma değeri KGTZ'de yüzde 38,70 olarak gerçekleşmişken, uzun tedarik zincirlerinde yüzde 1 olarak gerçekleşmiştir.

KGTZ ulaşım ve nakliye faaliyetlerinin değerlendirildiği gıda mili ve karbon ayak izi göstergeleri ile çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkiler arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Burada tüketici bazında hareketin en fazla olduğu çiftlikte satış ve kendin topla satış yöntemleri, en fazla gıda milinin olduğu yöntemler olarak görülmektedir. En düşük olduğu yöntem ise kurye teslimatları ile bağlantılı internet satışlarıdır. KGTZ ile uzun tedarik zincirleri de bu çalışmada kıyaslanmış olup, KGTZ ile uzun tedarik zincirlerine kıyasla üç kat fazla gıda mili olduğu görülmüştür. Bir kilogram başına hesaplanan Sera Gazlarına eşdeğer olarak atmosfere salınan CO₂eq

miktarını ifade eden karbon ayak izi bakımından yapılan kıyaslamada da benzer durum söz konusudur.

Ürünlerin nakliye için hazırlanmasını, yüklenmesini, taşınmasını ve üretici (çiftçi) tarafından satılmasını içeren dağıtım süreçlerinin ilgili zincirlerde çalışılan saat sayısı içindeki oranını gösteren satış ve dağıtımdaki işgücü oranının en fazla olduğu KGTZ yöntemi olarak kendin topla yöntemi görülmektedir. Bunu ise internet satışları izlemektedir. Bu satış yöntemlerinde her bir müşteri için ayrı zaman ve emek ayırmak gerektiği için diğer yöntemlere kıyasla daha yüksek çıkmıştır.

Satış ve dağıtım süreçlerinde kadınların çalıştığı saatlerin payını temsil eden toplumsal cinsiyet eşitliği oranı, KGTZ geneli için uzun tedarik zincirlerinden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların işgücü girdisinin, çiftlik dükkânları aracılığıyla satış yapan çiftliklerde, çiftçi pazarlarında yapılan satışlarda ve porsiyonlama ve paketlenme gerektiren ürünlerin (örneğin peynirler, etler) satışlarında en fazla olduğu görülmüştür.

Pazarlık gücü bakımından en yüksek pazarlık gücünün üretici ile tüketicinin doğrudan temas halinde olduğu, çiftlikte satış ya da kendin topla gibi satış yöntemlerinde olduğu ve buna rağmen en düşük pazarlık gücünün internet satışlarında olduğu ortaya konulmuştur. Genel olarak da KGTZ'nin pazarlık gücü bakımından uzun tedarik zincirlerinden güçlü olduğu görülmüştür.

Sosyal göstergeler içindeki bir diğer gösterge olarak ele alınan zincir değerlendirmesi, üreticinin zinciri belirlenen bazı kriterler bazında ne kadar çekici bulduğuna ilişkin değerlendirmeleri içeren bir göstergedir. Bu değerlendirmede üreticilerin, zincirde ulaşılan fiyatları, büyük miktarlarda ürün satma olasılığını, satışa ve nakliyeye hazırlanma sürecine göre işgücü gereksinimleri düzeyini, uzun vadeli sözleşmeler yapma imkânını, düzenli ve garantili ödemeleri ve genel memnuniyet düzeyini ("bu zinciri ne kadar "beğeniyorsunuz"?) değerlendirmesi beklenmiştir. Buna göre aslında KGTZ'nin uzun zincirlere kıyasla çok küçük bir farkla daha çekici olduğu görülmektedir. KGTZ içinde zincir değerlendirme puanı en yüksek çiftçi pazarlarındaki satışa oluşmuştur. Özellikle üreticinin bu kanala yönelik, zincirden

memnun olma durumu, düzenli ve garanti ödeme durumu ve fiyat bakımından memnunken, uzun dönem anlaşmalar ve büyük miktar satış konularından çok da memnun olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse bu çalışma, KGTZ'nin üreticiler için ekonomik bakımdan faydalı olmasına rağmen, çevresel bakımdan olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Sosyal bakımdan ise belirlenen göstergelerin tamamı bazında KGTZ olumlu etkiler oluşturmaktadır. Çalışmanın tamamı için farklı KGTZ türlerinin sürdürülebilirlik üzerindeki toplam etkisinin hesaplanması mümkün olmayıp, ancak her bir gösterge bazında KGTZ türleri arasında bir kıyaslama yapmak mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİĞ SÜT SATIŞINDA KULLANILAN KISA GIDA TEDARİK ZİNCİRİ TÜRLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde, saha araştırması için belirlenen çiğ süt ürününün Konya ilinde satış ve dağıtımında kullanılan KGTZ'nin sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirmesine yönelik araştırmanın amacına, önemine, metodolojisine ve sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1 Araştırmanın Amacı, Problem Durumu ve Önemi

Tez çalışmasının önceki bölümlerinde toplumların gıda güvencesine yönelik duyduğu endişeler sebebi ile bir alternatif yöntem olarak kısa gıda tedarik zincirlerinin kavramsal olarak açıklamalarına, olası etkilerine, Türkiye'deki uygulama örneklerine, sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirmelerine ve farklı türdeki KGTZ'nin sürdürülebilirlik bakımından karşılaştırmalı durumunu içerir örnek çalışmalara ve bunların sonuçlarına yer verilmiştir. Bu bölümde ise belirlenen ürün özelinde, belirlenen mekânsal çerçevede, KGTZ'nin sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilmesindeki amaç ve neden araştırmaya değer görüldüğüne ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

KGTZ üreticilerin gelirlerini artırmaktan öte, sürdürülebilir ve sağlıklı tarım yöntemlerini desteklemek, esnek çiftlik temelli geçim kaynakları oluşturmak (kırsal, kentsel ve kentsel alanlarda) ve gıda ekonomilerinin kontrolünü yeniden yerleştirmek için gıda zincirlerini yeniden yapılandırmanın bir yolu olarak görülmektedir (EIP-AGRI, 2015: 5). Türkiye'de KGTZ yoluyla satışlar da pek çok sektörde yürütülmektedir. Çiğ süt sektöründe faaliyet gösteren kısa gıda tedarik zincirlerinin sürdürülebilirlik bağlamında nasıl bir etki yarattığına dair değerlendirmelerin ortaya konulması da bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, çiğ süt ürününün üreticisi konumunda olan ve

çalışmaya dahil edilen işletmelerden alınan görüşler doğrultusunda, kullandıkları kısa gıda tedarik zincirlerinin sürdürülebilirlik bakımından etkileri çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla değerlendirilmiştir.

Yaşanan pandemi süreci ile birlikte, uzun tedarik zincirlerine bağlı ülkelerde ya da bölgelerde gıda temini bakımından zorluklarla ve sorunlarla karşı karşıya kalınması, dayanıklı gıda sistemlerine olan ihtiyacı tekrar gündeme getirmiştir. Mevcut gıda sisteminin karşı karşıya kaldığı zorlukları aşmaya, daha sürdürülebilir ve adil bir gıda sistemi oluşturmaya yönelik değerlendirilen alternatif bir yöntem olan kısa gıda tedarik zincirlerinin sürdürülebilirlik bağlamındaki etkileri de bu çalışmaya konu olmuştur. Aslında dünya genelinde kısa gıda tedarik zincirlerinin aktörleri, sürdürülebilirliğin farklı boyutları ya da farklı ürünler bakımından değerlendirmelerin gerçekleştirildiği pek çok çalışma yapılmış olmakla birlikte, daha kapsamlı ve nicel yapılan sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Türkiye’de ise konuyla ilgili çok sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır.

Bu çalışma Türkiye’de sınırlı sayıda ulaşılabilen kısa gıda tedarik zincirleri ile ilgili literatüre sağladığı katkı yanı sıra Türkiye’de yasal mevzuat çerçevesinde üretilen çiğ sütün yer aldığı kısa gıda tedarik zincirlerinin sürdürülebilirlik bağlamında etkilerinin ve söz konusu ürünün üretimini ve dağıtımını sağlayan hastalıktan arı süt işletmelerinin mevcut durumunun ortaya konulması bakımından önemli görülmektedir.

3.2 Araştırma Deseni

Araştırma problemi belirlendikten sonra çalışmanın hangi yöntemle ve nasıl yürütüleceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu sorulara verilecek yanıtlar araştırma desenin temelini oluşturmaktadır (Koyuncuoğlu, 2018: 62). Araştırma sorularını yazmak için bir problemin kavramsallaştırılmasından, verilerin toplanması, verilerin analiz edilmesi ve bulguların raporlanmasına kadar olan tüm araştırma süreci, araştırma deseni olarak tanımlanmaktadır (Bogdan ve Taylor, 1975; aktaran: Creswell, 2021: 5)

Bilimsel araştırmalar, temelde nicel ve nitel olmak üzere iki temel yaklaşıma göre ayrılmaktadır. Çalışmada birincil araştırma yöntemi olarak nitel araştırma tekniği tercih edilmiştir. Creswell (2021), nitel bir araştırmanın nasıl tasarlanacağına ilişkin üzerinde anlaşmaya varılmış bir yapının olmadığını ve nitel araştırma ile ilgili kitapların tasarım örneklerinin farklılıklar gösterdiğini belirtmiştir (Creswell, 2021: 50). Anlatı araştırması, fenomenoloji, kuram oluşturma araştırması, etnografi ve durum çalışması araştırması olmak üzere beş tür nitel araştırma yaklaşımı bulunmaktadır (Creswell, 2021).

Bu çalışmada araştırma deseni olarak durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmanın, gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belirli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığı ile detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşım türüdür (Creswell, 2021: 99).

Nicel araştırmalarda süreç ayrıntılı şekilde belirlenmekteyken, nitel araştırmalarda süreç her zaman bu kadar açık ve net değildir. Nitel araştırmalar genel olarak problem belirleme, veri toplama aracını oluşturma, veri toplama, bu verileri açıklama ve yorumlama gibi aşamalardan oluşmaktadır. Ancak, araştırmanın başında oluşturulan kavramsal ve yöntemsel yapı araştırma sürecinde değişebilmektedir. Bu durumda süreç içerisinde araştırmanın yönü değişebilmekte ve yeni problemlerin ortaya çıkması ile araştırmacı yeni yöntemlere başvurabilmektedir. Yani, nitel araştırma sürecinde araştırmacı daha esnek bir tutum sergileyebilmektedir. Ancak yapılabilecek olası değişiklikler çalışmada okuyucuya ayrıntılı bir şekilde rapor edilmeli ve bu değişikliklerin gerekçelerini açıklamalıdır (Yıldırım ve şimşek, 2021: 43).

Nitel araştırma gözlem, görüşme (mülakat) ve bilgi analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekte ve bütüncül bir biçimde açıklanmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmayı ifade etmektedir (Yıldırım ve şimşek, 2008: 39). Duruma ilişkin derinlemesine bir bakış açısı sunmak iyi bir nitel durum çalışmasının ayırıcı özelliğidir; bunun için de

araştırmacı pek çok kaynaktan veriler toplamaktadır. Bu çalışmada sistemli ve kıyaslanabilir bilgi sağlamak için yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile çalışılmıştır. Bu yöntem doğrultusunda belirlenen göstergeleri elde etmeye yönelik sorular belirlenerek, görüşme gerçekleştirilen kişiye bu sorular yöneltmiştir. Bununla birlikte görüşme sırasında gerekli görülen alanlarda daha detaylı bilgi talep edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler, literatürde yer alan benzer çalışmaların sonuçları ile de kıyaslanarak, sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

3.3 Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda sayıca az ancak konu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olan örneklemden elde edilen verilerden faydalanılır. Çünkü bu tür araştırmalarda veri elde edilen örneklemin veri doygunluğunu sağlayacak bir örneklem olması sayıca fazla olmasından daha önemlidir. Dolayısıyla örneklemin niceliğine değil, katılımcının niteliğine ve konu hakkındaki bilgisine bakılır. Özellikle nitel araştırmalarda belli bir konunun derinlemesine incelenmesi amaçlandığından, amaçlı örnekleme denilen örnekleme türü sıklıkla tercih edilir. Çalışmada da faydalanılacak örneklemin belirlenmesinde “amaçlı örnekleme tekniği” uygulanmıştır. Amaçlı örnekleme, literatürde kasti örnekleme, yargısal örnekleme gibi farklı şekillerde ifade edilmiştir. Amaçlı örnekleme, katılımcıların araştırma sorularını cevaplandırmada nitelikleri itibarıyla yeterli olduğu, araştırmacının bilgi bakımından zengin birimlere odaklandığı bir örnekleme türüdür. Bu örnekleme türünde, örnekleme kimin dahil edileceği araştırmacının kendisine bırakılır (Tutar ve Erdem, 2020: 251).

Çalışma kapsamında “çiğ süt” ürününün üretim ve satışını gerçekleştiren KGTZ’nin değerlendirilmesi yapılmıştır. İnsanlar için temel besin kaynaklarından biri süttür. Süt ve süte bağlı olarak üretilen gıdalar hem ekonomik hem sağlık bakımından toplumlar için önemli bir yere sahiptir. İnsanların tüketebileceği içme sütünün elde edilebilmesi için, üretilen çiğ sütün içinde bulunabilecek olası patojenik, hastalık yapıcı mikroorganizmaların ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli ısı işlemlere tabi tutulması gerekmektedir. En basit tanımıyla homojenizasyon, pastörizasyon, sterilizasyon gibi işlemlerden geçmemiş sütü ifade eden çiğ süt, süt ürünleri imalatçıları tarafından alınarak yoğurt, peynir, kefir, süttozu gibi ürünlerin imalatında

kullanılıyorken, aynı zamanda Türkiye’de doğrudan tüketiciler tarafından da yoğun şekilde tüketilmektedir. Türkiye’de tüketicilerin çiğ süt tercih etmelerinde toplumsal alışkanlıklar, beslenme alışkanlıkları yanı sıra ekonomik şartlarında etkisi bulunmaktadır.

Bazı kaynaklarda çiğ süt, açık süt ya da sokak sütü ifadelerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Türkiye’de 2021 yılında üretilen toplam 21.370.116 ton çiğ inek sütünün (TÜİK, 2021a), 10.051.820 tonluk kısmı (TÜİK, 2021b) yani %47’lük kısmı sadece ticari işletmelerce satın alınıyorken, %53’lük kısmı kayıt dışı kalmaktadır. Söz konusu kayıt dışı süt miktarının içinde gayri resmi şekilde satışa sunulan sokak sütleri ciddi pay sahibidir. Tüketicilerin çiğ süt ya da ambalajlı süt tercihlerine yönelik çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Gözener ve Saygılı (2013) tarafından, Tokat’ın Turhal ilçesinde gerçekleştirilen ve tüketicilerin açık süt tercihlerinin incelendiği çalışmada, 271 aile incelenmiş bunların %84.87’sinin (230 aile) açık süt ve %46.86’sinin (127 aile) ise ambalajlı süt tükettikleri tespit edilmiştir (Gözener ve Saygılı, 2013: 160). Çebi vd. (2018), Erzincan ilinde tüketicilerin süt tercihlerini incelediği araştırmasında 199 kişi ile yaptığı anket çalışmasına göre satın alınan çiğ sütlerin %69,9’unun sokak satıcıları-doğrudan üreticiden ve %30,1’inin ise pastörize-UHT süt olarak alındığını tespit etmiştir (Çebi vd., 2018: 75).

Yukarda bahsi geçen araştırmalarda da ortaya konulduğu üzere Türkiye’de oldukça büyük oranda tüketici süt tercihinde çiğ süte yer vermektedir. Çiğ sütün satışı ise bazı yasal düzenlemelere tabidir. Çiğ sütün satışı ile ilgili olarak 27 Nisan 2017 Tarih ve 30050 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Çiğ Sütün Arzına Dair Tebliğ”, çiğ sütü “çiftlik hayvanlarının meme bezlerinden salgılanan, 40°C’nin üzerinde ısıtılmamış veya eşdeğer etkiye sahip herhangi bir işlem görmemiş süt” olarak tanımlamış ve çiğ sütün tüketiciye arzına yönelik standartları belirlemiştir. Tebliğin 5. maddesinin 2. fıkrası, son tüketiciye arz edilecek olan inek veya manda çiğ sütleri “Hastalıktan Ari İşletmeler İçin Sağlık Sertifikasına” sahip Brusellozdan ve Sığır Tüberkülozundan ari süt sığırı işletmelerinden, koyun veya keçi çiğ sütleri, “Koyun Keçi Brusellozu Hastalığından Ari İşletmeler İçin Sağlık Sertifikasına” sahip Brusellozdan ari süt koyun keçi işletmelerinden elde edilmesini zorunlu kılmıştır.

Bu tebliğ doğrultusunda satışı yapılacak çiğ süt ancak Hastalıktan Ari İşletmelerde üretilmiş olması koşuluyla mümkündür. Bu firmalarca doğrudan tüketicilere, tüketicilere satış yapan perakendecilere ve birliklere yönelik satışların gerçekleştirildiği tedarik zincirleri bu sektördeki KGTZ'ni oluşturmaktadır. Söz konusu hastalıktan ari süt işletmelerinin KGTZ vasıtasıyla yaptıkları satışlar kapsamında kıyaslamalı bilgiye ulaşabilmek için, aynı tür ürünü yani çiğ sütü üreterek KGTZ yolu ile satan ve coğrafi olarak yakın mekânsal alanda üretim yapan işletmeler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmanın zamansal, mekânsal ve maddi kısıtları dolayısıyla araştırmanın Türkiye'nin en büyük süt üreticisi illerinden biri olan Konya ili kapsamında yapılması planlanmış ve örnekleminin belirlenmesinde aşağıdaki kriterler göz önünde bulundurulmuştur;

- Farklı KGTZ kullanan firmalar arasında kıyaslama sağlayabilmek için aynı coğrafi alanda ve aynı tür ürünü üreten işletmeler değerlendirmeye alınmış; bu sebeple Konya ilinde KGTZ yolu ile çiğ süt satışı yapan Hastalıktan Ari Süt üreticisi durumundaki sığır işletmeleri örnekleme dahil edilmiştir.
- Aynı tür ürün olması açısından keçi ve koyun sütü üreterek satışını gerçekleştiren Hastalıktan Ari Süt işletmeleri kapsam dışında bırakılmıştır.
- Söz konusu işletmeler arasında tüketicilere doğrudan satış yapan ve perakende satış noktası üzerinden satış yapan Hastalıktan Ari Süt İşletmeleri değerlendirmeye alınmış, birliklere satış yapanlar kapsam dışında bırakılmıştır. Bu durum, satış yapılan birliklerin pek çok üreticiden topladıkları sütü birleştirerek satma ihtimalinin bulunması, birliklerin satışlarının ancak küçük bir kısmını doğrudan tüketiciye çiğ süt olarak satması, birliklerin satın aldıkları sütü büyük ölçüde işlenmiş şekilde tüketiciye sunması yahut uzun tedarik zincirleri yolu ile satışını gerçekleştirmesinden kaynaklıdır.

Görüşme yapılacak firmaların tespiti için öncelikle Konya ilinde yer alan Hastalıktan Ari Süt İşletmelerinin listesi temin edilmiştir. Söz konusu işletmeler

öncelikli olarak telefon ile aranarak çalışma hakkında kısa bilgi verilmiş, işletmenin tüketicilere doğrudan satış yapma ya da doğrudan tüketicilere satış yapan perakendeciye satış yapma durumu sorgulanmış, buna göre işletmelerden yüz yüze görüşme talep edilmiştir. Bazı ilçelerde iletişim kurulan işletmelerden, faaliyet gösterdiği ilçede bulunan diğer üretici ya da üreticilerin durumu hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorularak, satışlarının tamamını toptan gıda imalatçısına yaptığı bilgisi edinilen işletmelerden görüşme talep edilmemiştir. Konya ilinde bu kapsamda yer alan, geçmiş yıllar tecrübelerine, toplam satış miktarı içindeki KGTZ ile satış oranının payına göre bu kapsamda çiğ inek sütü üretimi yapan ve birlikler dışında KGTZ ile satış yapan 7 adet Hastalıktan Ari Süt İşletmesi tespit edilmiştir. Bu şartları sağladığı belirlenen 2 adet işletme ise görüşme yapmayı kabul etmemiştir.

3.4 Veri Toplama Aracı

Araştırma nitel araştırma özelliği taşımakta olup, sistemli ve kıyaslanabilir veri elde edebilmek için yarı yapılandırılmış görüşme (mülakat) yöntemi ile veri toplanmıştır. Briggs (1986) veri toplama aracı olan görüşmenin, veri toplama yöntemi olarak sosyal bilimlerdeki çalışmalarda en yaygın şekilde kullanılan yöntemlerden olduğunu, özellikle bireylerin deneyimleri, görüşleri, duyguları, tutumları, şikâyetleri ve inançları hakkında bilgi toplamakta etkili bir yöntem olduğunu belirtmiştir (Briggs, 1986; aktaran: Koyuncuoğlu, 2018: 85).

Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmacı tarafından önceden belirlenen sorularla birlikte görüşme sırasında ortaya çıkan konulara göre yeni soruların da sorulabildiği bir yöntemdir. Bu yöntemde araştırmacı, araştırmanın ana konseptine bağlı kalacak şekilde belirlediği sorularda, soruların sırasında değişikliğe gidebilmektedir (Güler vd., 2015: 115-116). Görüşme süresince belirlenen göstergelerin değerlendirilmesine imkân veren sorular görüşme gerçekleştirilen kişiye yöneltilmiş, bununla birlikte görüşme sırasında gerekli görülen alanlarda daha detaylı bilgi talep edilmiştir.

Görüşme soruları iki ana gruptan oluşmaktadır. İlk grupta, işletme profilini ve kapasitesini tanımaya yönelik değerlendirmelerin yapılabileceği sorular yer alırken,

ikinci grupta işletmenin sürdürülebilirlik bağlamındaki etkilerinin değerlendirilmesine yönelik sorular yer almaktadır. İkinci grup kapsamında yer alan sorular, Zasada vd. (2014) tarafından yürütülen FOODMETRES projesi kapsamında gerçekleştirilen ön çalışma, literatür taraması ve uzman anketleri doğrultusunda sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç boyutunun entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan Sürdürülebilirlik Etki Alanları seti olarak belirlenen göstergelerin elde edilmesine yöneliktir.

Söz konusu sürdürülebilirlik göstergelerine, tezin 2.3.1 nolu FOODMETRES başlığında yer verilmiştir. Bununla birlikte ilgili çalışma hem bitkisel üretim hem de hayvansal üretime yönelik işletmeleri kapsadığı için, bu tez çalışmasında araştırmamanın gerçekleştirildiği sektörün değerlendirilmesine imkân veren sorular hazırlanmıştır. Soruların hazırlanmasında yine aynı proje kapsamında Schmutz vd., (2017) tarafından Londra’da yürütülen çalışmada kullanılan anket sorularından da faydalanılmıştır. Yapılan görüşmede, özellikle tespit edilen göstergelerin durumunu tespit etmeye yönelik katılımcılara yöneltilen sorular EK-1’de verilmiştir.

3.5 Verilerin Elde Edilmesi

Çalışma kapsamında görüşme 9 firma ile görüşme yapmak planlanmış, ancak bu firmalardan 2 tanesi görüşmeyi kabul etmediğinden görüşülememiştir. Öncelikle telefonla iletişim kurulan söz konusu firma yetkililerine çalışmayla ilgili bilgi verip, çalışma kapsamında faaliyet gösterip göstermediğine yönelik bilgi edinildikten sonra, firma yetkililerinden yüz yüze görüşme talep edilmiştir. Firma yetkililerinden alınan randevulara bağlı olarak ve büyük ölçüde işletmelerin kendi satış ya da üretim alanlarında olmak üzere Temmuz-Ekim 2022 döneminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeye başlanırken, görüşülen kişiye araştırmacı ve araştırma konusu hakkında bilgi verilmiş ve görüşmecilerin deneyimlerini daha rahat ifade etmesine imkân vermek için görüşülen firmaların isimlerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Yapılan görüşmeler araştırmacı tarafından görüşme formuna not edilmiş, ayrıca

görüşülen kişilerin izniyle ses kayıtları alınmıştır. Aşağıdaki tabloda görüşme yapılan kişiler ve görüşme tarihleri ile ilgili özet bilgiler sunulmuştur.

Tablo 3.1. Görüşmelere Ait Özet Bilgiler

Firma	Görüşme Tarihi	Görüşme Süresi	Görüşülen Kişinin Görevi	Görüşme Yeri
K1	04/08/2022	1 saat	İşletme Sahibi	Selçuklu
K2	07/07/2022	35 dk	İşletme Müdürü	Güneysınır
K3	06/07/2022	25 dk	İşletme Sahibi	Karapınar
K4	15/07/2022	30 dk	İşletme Sahibi	Meram / Hatunsaray
K5	30/09/2022	30 dk	İşletme Sahibi	Meram
K6	30/09/2022	30 dk	İşletme Müdürü	Çumra
K7	05/10/2022	40 dk	İşletme Sahibi	Meram

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.6 Verilerin Analizi ve Rapor Yazımı

Araştırma kapsamında görüşülen firmalardan mülakat yolu ile elde edilen veriler betimsel ve içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. Yüz yüze görüşmelerden elde edilen verilerin çözülmesinde her iki yöntemin kullanılmasının sebebi, bir yandan çok değerli bilgiler içerdiği düşünülen görüşmelerin betimlenerek okuyucunun bu bilgilerden mahrum kalmasını önlemek; diğer yandan da içerik analizi sonucu elde edilen temalar aracılığı ile okuyucuya genel bir bakış kazandırmaktır.

Betimsel analiz, belirlenen bir araştırma konusu kapsamında gözlem ya da görüşme yolu ile elde edilen veriler, daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır. Bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurularak, gerekirse karşılaştırmalar yapılır. Betimsel analizde veriler, çarpıcı bir biçimde yansıtılmak amacıyla sık sık doğrudan alıntılar verilerek yorumlanmaya çalışılır.

Betimsel analiz, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılırken, içerik analizi elde edilen verilerin daha yakından incelenmesini ve bu verileri açıklayan kavram ve temalara ulaşılmasını gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 89). Betimsel analizle görüşme yapılan bireyleri tanıtıcı bulgular değerlendirilir, içerik analizi yoluyla veriler tanımlanmaya çalışılır; birbirine benzediği ve birbiri ile ilişkisi olduğu tespit edilen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya

getirilerek yorumlanır. İçerik analiziyle katılımcıların görüşlerinin içerikleri sistematik olarak tanımlanmaktadır (Altunışık vd., 2010: 322).

Çalışmanın raporlaştırılmasında, görüşme katılımcılarından elde edilen veriler ile katılımcı işletmelerin KGTZ kullanımından kaynaklı olarak sürdürülebilirlik bağlamındaki etkileri katılımcıların görüşleri doğrultusunda çevresel, ekonomik ve sosyal olarak sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Ancak görüşülen işletmeler satışlarını sadece KGTZ aracılığı ile değil aynı zamanda uzun tedarik zincirlerini de kullanarak gerçekleştirmektedir. Görüşmenin yapıldığı işletme yetkililerinden ayırtılabilen kısımlarda, soruların uyguladıkları KGTZ süreçleri bağlamında değerlendirilerek cevaplanması istenmiş ve o doğrultuda değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.7 Araştırmanın Sayıtları ve Sınırlılıkları

Görüşme yöntemi ile toplanan bilgiler, katılımcıların üretim ve dağıtım süreçlerine ilişkin kendi deneyimleri, bilgileri ve görüşleri doğrultusunda, araştırılan konulara yönelik cevaplarını vermişlerdir. Yine çalışma grubu oluşturulması için ilk etapta yapılan telefon görüşmelerinde firmaların doğrudan satış yapma ya da tek aracı ile satış yapma durumu sorgulanmış ve buna göre firmalarla görüşmeler ayarlanmıştır. Edinilen söz konusu bilgileri görüşmecilerin samimi ve doğru bir şekilde verdiği varsayılarak çalışma süreci ve veri analizleri gerçekleştirilmiştir.

3.8 Nitel Araştırmada Geçerlilik ve Güvenirlik

Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenilirlik nicel çalışmalardan farklı şekilde değerlendirilmektedir. Geçerlik araştırma sonuçlarının doğruluğu ile ilgili olup araştırmada geçerlik araştırmacının ilgilendiği konuyu olabildiğince tarafsız değerlendirmesidir. İki sınıfa ayrılan geçerlik kavramından ilki olan iç geçerlik, araştırma sonuçlarına ulaşırken izlenen sürecin çalışılan gerçekliği ortaya çıkarmadaki yeterliliğidir. Dış geçerlik ise araştırma sonuçlarının genellenebilirliği ile ilgidir ve elde edilen sonuçların benzer gruplara ya da ortamlara aktarılabilirliğini ifade etmektedir (Karataş, 2017: 82-83).

Güvenirlik ise araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ile ilgilidir. Dış güvenilirlik, araştırma sonuçlarının benzer ortamlarda aynı şekilde elde edilip edilemeyeceği, İç güvenilirlik ise başka araştırmacıların aynı veriyi kullanarak aynı sonuçlara ulaşip ulaşamayacağı ile ilgilidir (Karataş, 2017: 83-84).

Ancak geçerlik ve güvenilirlik kavramlarının nitel çalışmalarda halen tartışmalı bir konu olduğu görülmektedir. Guba (1981) tarafından, nitel araştırmalarda güvenilirlik ve geçerlik konusunda öncü çalışmalardan biri ortaya atılmıştır. Bu çalışmada nicel araştırmalarda kullanılan geçerlik ve güvenilirlik kavramı yerine, nitel araştırmalarda “trustworthiness” kavramının güvenilirlik ve geçerliğe yönelik unsurları altında toplayan bir çatı kavram olduğu savunulmuştur (Guba, 1981).

Guba ve Lincoln (1982) tarafından nicel araştırmalarda iç geçerlilik olarak ifade edilen kavramın karşılığı olarak nitel araştırmalarda literatürde yaygın şekilde kullanılan karşılığı ile inandırıcılık (credibility) ve dış geçerlik için ise aktarılabilirlik (transferability) kavramlarını; güvenlik kavramı karşılığı olarak ise tutarlılık (dependability) ve tarafsızlık yerine doğrulanabilirlik (confirmability) kavramları geliştirilmiştir (Guba ve Lincoln, 1982: 376-377). Nitel bir çalışma olan bu araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamaya yönelik olarak üçgenleme, katılımcı teyidi ve ayrıntılı betimleme yöntemleri kullanılmıştır.

Üçgenleme ya da çeşitleme yöntemi sonucun birden fazla araştırmacı, veri kaynağı ya da yöntem kullanılması ile kontrolü anlamına gelen, bir araştırmacının kalitesini, özellikle de güvenilirliğini artırmak için güçlü bir stratejidir (Krefting, 1991: 219). Bu çalışmada yapılan görüşmeler aynı zamanda gözlemler ve doküman verisi toplanarak uygulanmıştır.

Katılımcı teyidi ise katılımcılara çalışma bulgularının kendi düşüncelerini doğru yansıtıp yansıtmadığını sorulması olarak ifade edilebilir (Başkale, 2016: 24; Kocaman ve Tüfekçi, 2017: 55) ve bu amaçla görüşmecilerden elde edilen veriler, görüşme sırasında tekrarlanarak katılımcının teyidi alınmıştır.

Kapsamlı ya da ayrıntılı betimleme (thick description), içerik hakkında yeterli bilginin verilmesi, ham verinin ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden

düzenlenmiş bir biçimde okuyucuya yorum katmadan ve verinin özüne mümkün olduğu ölçüde sadık kalınarak aktarılmasıdır. Böylece okuyucu, araştırma konusunu daha iyi kavrayarak kendi deneyimleri ile ilgili bağlantı kurabilir (Başkale, 2016: 26).

3.9 Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle görüşme yapılan işletmelere ait özet bilgiler sunulmuştur. Daha sonrasında belirlenen ürüne yönelik Konya ilindeki KGTZ'nin sürdürülebilirliğe yönelik etkileri yapılan görüşmeler doğrultusunda çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlar kategorilerinde değerlendirilmiştir.

3.9.1 Araştırma Kapsamında Görüşülen İşletmelerin Profili

Konya ilinde araştırma tarihi itibarıyla Hastalıktan Ari işletme sertifikasına sahip 58 adet işletme tespit edilmiştir. Bu işletmelerle öncelikle telefon ile yapılan görüşmelerle KGTZ kanalıyla satış yapma durumu sorulmuş, bu kapsamda satış yapan işletmelerle birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İşletmelerin daha rahat cevap verebilmelerini sağlamak için isimleri gizli tutularak K1, K2 vs. şeklinde kodlanmıştır. İşletmelerin profiline ait özet veriler aşağıdaki Tablo 3.2'de sunulmuştur.

Tablo 3.2. İncelenen İşletmelere Ait Özet Bilgiler

Kod	Toplam çiğ süt üretim kapasitesi (lt/gün)	KGTZ ile satışa sunulan çiğ süt miktarı (lt/gün)	KGTZ ile satışa sunulan çiğ sütün toplam süt üretimi içindeki payı	KGTZ satış kanalının KGTZ ile yapılan satışlar içindeki payı	Üretim yeri	Sahip olunan toplam hayvan sayısı	Çalışan sayısı	İşletme sahibinin eğitim durumu
K1	3.700	20	% 0,5	% 100 Dükkanında	Karatay / Obruk	261	9	Lisans (Ziraat Mühendisi)
K2	18.000	1.000	% 5,6	% 40 Doğrudan Tüketicie % 60 Perakendeci	Güneysınır	2.000	32	Lisans (İşletme)
K3	1.500	150	% 10	% 10 Doğrudan Tüketicie % 90 Dükkanında	Karapınar	135	7	Lisans (Peyzaj Mimarı)
K4	2.000	275	% 13,8	% 100 Dükkanında	Meram / Hatunsaray	250	8	Lisans (Veteriner Hekim)
K5	2.500	500	% 20	% 100 Dükkanında	Akşehir	350	6	Lise
K6	3.000	1.000	% 33	% 25 Doğrudan Tüketicie % 75 Perakendeci	Çumra	440	5	Lisans (Bilgisayar Mühendisi)
K7	450	120	% 26	% 100 Doğrudan Tüketicie	Cihanbeyli	284	4	Lisans (Ziraat Mühendisi)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

K1 : İşletme, Karatay ilçesi Obruk bucağında yer alan üretim tesisinde 261 adet büyükbaş hayvan ile üretim faaliyetini gerçekleştirmektedir. Toplam çalışan sayısı 9 kişi olup, bunlardan 3'ü aile mensubu 6'sı ücretli çalışandır. Aile üyeleri de ücretli şekilde çalışmaktadır. Firma satışlarının büyük kısmını toptan şekilde anlaşmalı olduğu süt ürünleri imalatçısına satmaktadır. KGTZ ile yapılan satışların payı % 20 seviyesinden %0,5'lere kadar düşmüştür. Ancak firmanın sektörle ilgili tecrübesi dolayısıyla, ilgili bölümlerde değerlendirilmek üzere araştırmaya dâhil edilmiştir.

K2 : İşletme, Güneysınır ilçesinde yer alan üretim tesisinde 2.000 adet büyükbaş hayvan ile üretim faaliyetini gerçekleştirmektedir. Toplam çalışan sayısı 32 kişidir. İşletme satışlarının büyük kısmını toptan şekilde anlaşmalı olduğu süt ürünleri imalatçısına yapmasına rağmen KGTZ ile yaptığı satış, görüşülen işletmeler arasında en yüksek olanlardandır. KGTZ ile yaptığı satışların yaklaşık %40'ını doğrudan tüketici adresine teslim şeklinde, %60'ını ise perakende satış noktaları kanalı ile yapmaktadır. Doğrudan tüketici adresine yaptığı satış faaliyetinde siparişleri, whatsapp ve telefon üzerinden almaktadır. İşletme, dağıtım faaliyeti için 2 eleman istihdam etmekte ve 2 araç kullanmaktadır.

K3 : İşletme, Karapınar ilçesinde üretim faaliyetini gerçekleştirmektedir. Süt üretiminin bir kısmını birliğe satış yapmakta, bir kısmını ise işlenmiş şekilde satışını gerçekleştirmektedir. Satış faaliyetinin büyük kısmını ilçe merkezindeki kendine ait dükkânında yapmakta olup, küçük miktarda ilçe dışından gelen siparişleri de karşılamaktadır.

K4 : İşletme, Hatunsaray ilçesinde yer alan çiftliğinde yaklaşık 250 adet büyükbaş hayvan ile üretim faaliyetini gerçekleştirmektedir. İşletme, ürettiği sütü yaklaşık %14'ünü Konya il merkezindeki kendi dükkânında gerçekleştirmektedir. Kalan sütü ise bağlı olduğu birliğe yapmaktadır.

K5 : İşletme, Akşehir ilçesinde yer alan çiftliğinde yaklaşık 350 adet büyükbaş hayvan ile üretim faaliyetini gerçekleştirmektedir. İşletme bünyesinde 6 personel çalışmaktadır. İşletme ürettiği sütü yaklaşık %20'sini KGTZ aracılığı ile Akşehir ilçe

merkezindeki kendi satış dükkânında gerçekleştirmektedir. Kalan süt ise toptan şekilde mandıraya satılmaktadır.

K6 : İşletme, Çumra ilçesinde yer alan çiftliğinde yaklaşık 440 adet büyükbaş hayvan ile üretim faaliyetini gerçekleştirmektedir. İşletme ürettiği sütün yaklaşık %33'ünü KGTZ aracılığı ile Çumra ilçesinde ve Konya il merkezinde gerçekleştirmektedir. Bu satışların yaklaşık %25'i doğrudan müşteri adresine teslimat şeklinde, kalan kısmı ise perakendeciler tarafından yapılmaktadır. Doğrudan teslimatlarda müşteriden gelen talep telefon ya da whatsapp üzerinden alınmaktadır. KGTZ satışı dışında kalan miktar ise toptan şekilde süt ürünleri imalatçısı firmaya gerçekleştirilmektedir.

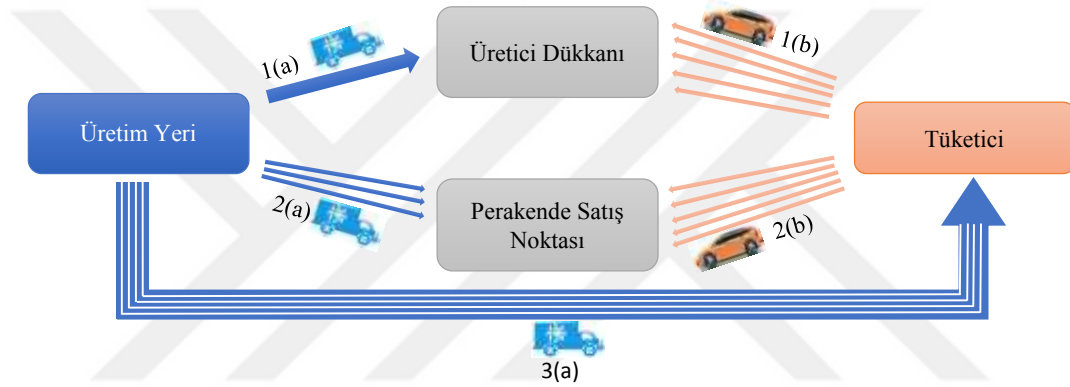
K7 : İşletme, Cihanbeyli ilçesinde yer alan çiftliğinde üretim faaliyetini gerçekleştirmektedir. Satış faaliyetinin yaklaşık %26'sını KGTZ aracılığı ile sağlamaktadır. Bunun için haftada 1 gün Konya ilinde, kalan günlerde Cihanbeyli ilçesinde satış dağıtım faaliyetini gerçekleştirmektedir. İşletme, sadece süt besiciliği değil aynı zamanda et besiciliği de yapmaktadır. Bu sebeple elde edilen süt miktarı nispeten düşük kalmaktadır.

3.9.2 Çevresel Etkilerine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi

Literatürde kısa gıda tedarik zincirlerinin çevresel etkilerinin belirlenmesine yönelik çalışmalarda elde edilen veriler daha çok nitel veya gıda milleri kavramları ile ilgilidir. Bu araştırmada ise FOODMETRES projesi kapsamında Zasada vd. (2014), tarafından yürütülen çalışmada belirlenen çevresel kriterler doğrultusunda firmaların sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri değerlendirilmek istenmiştir.

Görüşme gerçekleştirilen işletmeler sadece KGTZ kanalı ile satış yapan işletmeler olmayıp, hatta üretimlerinin büyük kısmının satışını uzun tedarik zincirleri aracılığı ile gerçekleştiren işletmelerdir. Bu durumun üretim faaliyetleri ile ilgili göstergelerin değerlendirilmesini anlamsız kıldığı görülerek, ilgili çalışmada yer alan taşıma mesafesi ve ambalaj azaltılması bakımından durumlarına yönelik göstergelerin değerlendirmeye alınmasına karar verilmiştir.

Literatürde KGTZ'lerin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği çalışmalarda, gıdanın tüketiciye gidene kadar kat ettiği mesafenin kısa olmasının, taşımacılık faaliyetinden kaynaklanan olumsuz etkileri (enerji tüketimi, sera gazı ve diğer emisyonlar) azaltacağı yönünde görüşler belirtilmiştir. Ancak konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar bunun her zaman doğru olmadığını göstermiştir. Mancini vd. (2019) çalışmalarında, KGTZ'lerin ulaşımdan kaynaklı düşük çevresel verimliliğe sahip olduğunu göstermiş ve düşük çevresel verimliliğin büyük ölçüde, araç taşıma kapasitesi, etkin araç yükünün payı ve kat edilen ortalama mesafeden kaynaklı olduğunu belirtmiştir (Mancini vd., 2019: 17).

Şekil 3.1. Anket Katılımcılarının Çiğ Süt Satışında Kullandıkları KGTZ
Kaynak : Yazar tarafından görüşmeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Görüşülen hastalıktan arı işletmelerin, çiğ süt satışında kullandıkları KGTZ ve söz konusu yöntemlerdeki üretici ve tüketici hareketleri Şekil 3.1’de sunulmuştur. Söz konusu şekilde yer alan 1 ve 3 numaralı akışlar ile üretici ve tüketicinin yüz yüze bir araya geldiği doğrudan satış kanalı, 2 numaralı akış ile ise üretici ve tüketici arasında bir perakendecinin bulunduğu dolaylı satış kanalı ifade edilmektedir. Üretici ve tüketicinin taşıma sürecine katılımına göre bir sınıflandırma yapıldığında ise 1 ve 2 numaralı akışlarda hem tüketicinin hem de üreticinin, ürünün tüketiciye ulaşmasına yönelik hareketi söz konusu iken, 3 numaralı akışta taşıma faaliyetinin tamamı üretici tarafından üstlenilmektedir.

Tablo 3.3. Çiğ Süt Satışında Kullanılan KGTZ ve Üreticinin Litre Başına Kat Ettiği Mesafe
Kaynak : Yazar tarafından görüşmeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Görüşülen işletmelere bu kapsamda, ne kadar mesafe içerisinde satış faaliyetini gerçekleştirdikleri, kullanılan araç ve taşıma faaliyetinin başka bir üretici ile paylaşılma durumu sorulmuş, elde edilen verilerin bir kısmı taşıma verimliliği bölümünde değerlendirilmiştir. K1 firması ile yapılan görüşmede firmanın sektöre girişinde satışlarının yaklaşık %20'sini KGTZ ile satıyorken, bu oranın neredeyse sıfırlandığı görülmüştür. K1 firmasının yetkilisi, işletmenin KGTZ yöntemi ile satışını gerçekleştirdiği çiğ süt miktarının günden güne azaldığını ve yılsonunda bu kapsamdaki faaliyetlerini sonlandırılacağını belirtmiştir. İşletme tarafından taşınan çiğ süt miktarının çok düşük olması sebebi ile bu değerlendirmenin dışında bırakılmıştır.

Firma	Dağıtılan süt miktarı	Kullanılan KGTZ Yöntemi	Üreticinin Kat ettiği Günlük Mesafe	lt başına km
K2	1.000 lt	Müşteri Adresine + Perakendeciye	200 km	0,20 km
K3	150 lt	Müşteri Adresine + Kendi Dükkanında	10 km	0,07 km
K4	275 lt	Kendi Dükkanında	35 km	0,13 km
K5	500 lt	Kendi Dükkanında	25 km	0,05 km
K6	1.000 lt	Müşteri Adresine + Perakendeciye	150 km	0,15 km
K7	120 lt	Müşteri Adresine	45 km	0,38 km

İşletmelerden taşıma mesafesine ilişkin olarak alınan bilgiler, Tablo 3.3'te özetlenmiştir. Bir litre çiğ sütün taşınması için firmaların ne kadar mesafe yaptıklarına bakıldığında, sadece müşteri adresine doğrudan satış yöntemini kullanan K7'nin litre başına en yüksek mesafeyi kat ettiği görülmektedir. K2 ve K6 ise doğrudan müşteri adresine teslim yanı sıra perakende satış noktalarına da teslimat gerçekleştirmekte, bu da her ne kadar kat edilen mesafeyi artırsa da satış miktarında da artışa sebep olduğu için, litre başına kat edilen mesafenin sadece doğrudan müşteriye teslim yöntemine göre daha düşük oluşmasına sebep olmaktadır. Ancak en düşük mesafe doğal olarak üreticilerin kendi dükkânlarında gerçekleştirdikleri satış yönteminde oluşmaktadır.

KGTZ kullanan işletmeler tüketiciye doğrudan satış gerçekleştirmeleri durumunda, her bir müşteri için ayrı yol kat etmekte, perakendeci ya da belli bir satış noktasından satış yapmaları durumunda ise tüketicilerin satış noktasına hareket sıklığı ulaşımdan kaynaklı çevresel boyuta yönelik olumsuz etki yaratmaktadır.

Bu çalışma üreticilerden elde edilen verilere dayalı olarak gerçekleştirildiği için, tüketicilerin perakende satış noktalarından gerçekleştirdiği alımlar sebebi ile kat ettiği mesafe göz ardı edilmiştir. Ancak çevresel sürdürülebilirliğe yönelik KGTZ'nin taşımadan kaynaklı etkilerinin daha doğru değerlendirilebilmesi için, tüketicilerin hareketlerinin de dikkate alınması önemli görülmektedir. Bu çalışma ise üreticilerin uzun tedarik zincirleri ile KGTZ'ni, hatta birden fazla KGTZ türünü birlikte kullanmaları sebebi ile maliyet, zaman ve insan kaynağı olarak zorlukları içinde barındırmaktadır. Bu doğrultuda yapılan bir çalışma, Malak-Rawlikowska vd. (2019a) tarafından KGTZ boyunca kat edilen gıda millerinin hesaplandığı çalışmadır. Bu çalışmada, KGTZ'de uzun tedarik zincirlerine kıyasla üç kat fazla gıda mili olduğu ortaya konulmuştur (Malak-Rawlikowska vd., 2019a: 60).

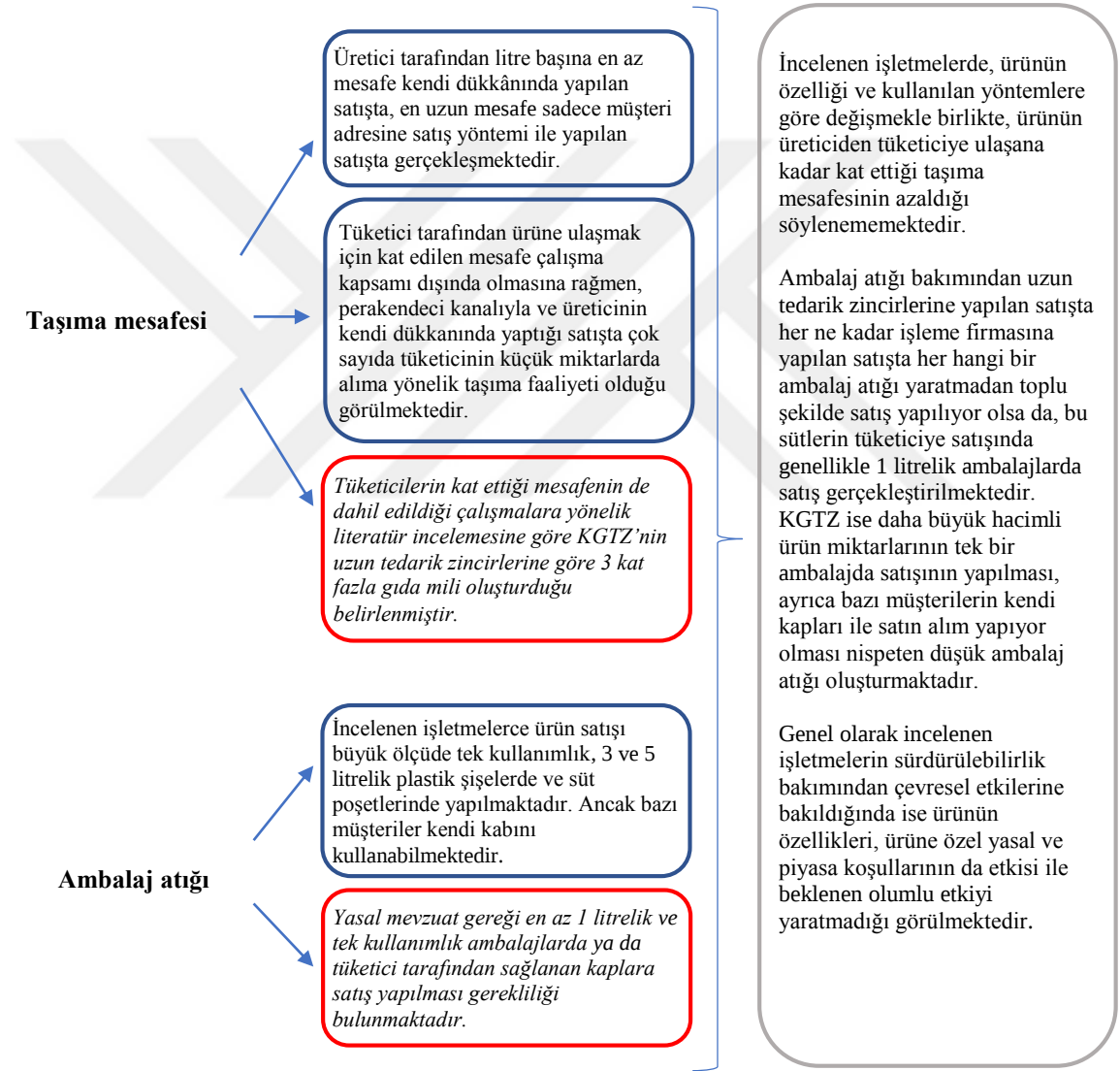
Çevresel göstergelerden, KGTZ vasıtasıyla yapılan satışın farklılık yarattığı bir diğer konu ambalajlama konusudur. Ambalaj, gıda tedarik zinciri boyunca kaynak kullanımında (malzeme ve enerji) önemli bir paya sahiptir ve karbon ayak izini artırmaktadır. Bu nedenle, ambalajın miktarı ve türü dikkate alındığında ambalajın azaltılması, önemli bir çevresel etki alanı oluşturmaktadır (Zasada vd., 2014: 12).

Çiğ süt satışı için kullanılan ambalajların "Çiğ Süt Arzına Dair Tebliğ" doğrultusunda, 29/12/2011 tarihli ve 28157 üçüncü mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Türk Gıda Kodeksi Gıda ile Temas Eden Madde ve Malzemeler Yönetmeliği hükümlerine uygun olması gerekmektedir (Resmî Gazete, 2017). Perakende olarak ve hazır ambalajlı şekilde satılacak çiğ sütün söz konusu tebliğ doğrultusunda en az 1 litrelik ve tek kullanımlık ambalajlarda satışı yapılmaktadır. Ayrıca bir diğer alternatif olarak ise makineler aracılığı ile satılacak sütün tek kullanımlık ambalaj ya da tüketici tarafından sağlanan kap içerisinde satılması alternatifi de uygulanabilmektedir.

Görüşülen işletmelerden 4'ü çiğ süt satışını 3 ya da 5 litrelik plastik şişelerde yapıyorken, 2 adedi tek kullanımlık süt poşetlerinde satış gerçekleştirmektedir. Her ne kadar söz konusu plastik ambalajlar geri dönüştürülerek yeniden kullanılabilir nitelikte olsa da kullanılan ambalajın tek kullanımlık olması zorunluluğundan dolayı, satışa sunulan sütün paketlemesinde tekrar kullanılmamaktadır. Görüşülen işletmelerde

ürünün tek kullanımlık ambalajlarda paketlenerek satılması her ne kadar ambalaj atığı yaratılıyor olsa da özellikle uzun tedarik zincirlerindeki gibi bir litrelik şişelerin kullanılmaması sebebiyle nispeten olumlu etki oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerin KGTZ kullanımlarının çevresel boyutta sürdürülebilirlik bakımından etkilerine yönelik yapılan görüşmeler ve literatür incelemeleri kapsamında elde edilen veriler Şekil 3.2’de özetlenmiştir.

Şekil 3.2. Çevresel etkilerinin değerlendirilmesi kapsamında elde edilen verilerin özeti

Kaynak : Yazar tarafından görüşmeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekilde bulunan mavi kutularda görüşmeler sonucu elde edilmiş, kırmızı kutularda ise literatür taramalarından elde edilmiş özet sonuçlara yer

verilmiştir. Buna göre incelenen KGTZ'nin çevresel etkileri değerlendirildiğinde, taşıma mesafesi bakımından olumlu etki yarattığını söylemek mümkün görülmemektedir; ambalaj atığı bakımından ise her ne kadar uzun tedarik zincirlerine kıyasla daha az ambalaj atığı oluşuyor gibi görünse de toplam çevresel etkinin çok da istenen düzeyde olmadığı görülmektedir.

3.9.3 Ekonomik Etkilerine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi

Yapılan görüşmeler sonucu, katılımcı işletmelerin KGTZ kullanımının ekonomik boyutta sürdürülebilirliğe yönelik etkilerinin değerlendirilmesinde gelir ve karlılık durumu ile taşıma verimliliğinin dikkate alınması anlamlı bulunmuştur. İlave istihdam durumu ise satış ve dağıtım için ilave istihdam olarak, maliyetlerdeki etkinin değerlendirilmesi kısmında ele alınmıştır.

Gelir ve karlılık ticaretle uğraşan işletmeler için en önemli konudur. Görüşülen işletmelerin gelir ve karlılık durumlarına göre KGTZ'nin etkisi değerlendirilirken, KGTZ ile yapılan satışın, satılan ürün miktarında, satış fiyatında ve maliyetlerinde ne tür bir etki yarattığı araştırılmıştır. KGTZ ile satış, görüşülen işletmelerin ana satış kanalını oluşturmamaktadır. Bu sebeple işletmelerin üretim miktarı üzerinde asıl belirleyici satış kanalı, toptan satış yaptıkları kanaldır. Bununla birlikte satabildikleri kadar çiğ sütü KGTZ kanalı ile satmaktadırlar. Ancak görüşülen işletmelerin büyük kısmı şartların uygun olması durumunda, doğrudan satış yapmak istemektedir.

Satış miktarı olarak en fazla çiğ süt satışı yapan işletmelerin kullandıkları KGTZ yöntemleri değerlendirildiğinde, en fazla satışı yapan işletmelerin daha yaygın bir satış ağı ile perakende satış noktalarından daha çok müşteriye ulaşan işletmeler olduğu görülmektedir. Söz konusu işletmeler aynı zamanda mevcut dağıtım ağı ile müşterilerine doğrudan teslimat faaliyetini de gerçekleştirmektedir. Nitekim görüşülen işletmeler içerisinde en yüksek satış hacmine sahip K2, KGTZ ile yaptığı satışların %40'ını doğrudan müşteriye, %60'ını perakendeciye ve K6 ise yaptığı satışların %25'ini doğrudan müşteriye, %75'ini perakendeciye olmak üzere birden fazla kanal üzerinden gerçekleştirmektedirler. KGTZ kanalı ile yaptığı satışların tamamını

doğrudan müşteriye teslimat şeklinde gerçekleştiren K7, bu yöntemin satış miktarında fark yarattığını şu sözleri ile ifade etmiştir;

“Özellikle pandemi döneminde insanlar bu yöntemin kolaylığına alıştı, bu da satış miktarımda çok fark yarattı.”

Kendi dükkânında satış yapan K5 yetkilisi, aslında doğrudan müşteri adresine teslimin satacağı ürün miktarını artıracaklarını ancak ilave maliyetler sebebi ile bu yönteme geçemediğini şu şekilde ifade etmiştir.

“Alo süt olması artı sağlar ama maliyeti değiştireceği için ve diğer satıcılarla fiyat konusunda rekabet edemeyeceğimiz için geçemiyoruz. Onlar 10’a satarken ben 12 desem müşteri benim sütümü almayı tercih etmez. Kimse kaliteye bakmaz, fiyata bakar.”

Kullanılan KGTZ yönteminin satış fiyatları üzerindeki etkisine bakıldığında ise işletmelerin farklı KGTZ dağıtım yöntemlerini kullansalar da, satış fiyatlarında değişiklik yapmadıkları görülmüştür. Farklı KGTZ yöntemlerinde uygulanan satış fiyatları arasında farklılık oluşmamakta, sıkı rekabet koşulları sebebiyle satış yapılan pazardaki diğer rakiplere paralellik göstermektedir. Çiğ süt satışı ile ilgili yaşanan bu rekabet esas olarak, yetkisiz şekilde çiğ süt satışı gerçekleştiren işletmeler ve sokak sütçülerinden kaynaklıdır. Aynı zamanda tüketicinin çiğ süt temininin riskleri hakkında yeterince farkındalığa sahip olmaması da hastalıktan arı süt işletmelerinin çiğ süt satış fiyatını karlılıklarını koruyacak şekilde uygulayamamasına sebep olmaktadır. Konuyla ilgili K5 yetkilisinin yukarıdaki beyanı da bu durumu destekler niteliktedir. Benzer şekilde tüketicinin fiyat konusundaki hassasiyetini K1 yetkilisi şu şekilde ifade etmiştir.

“Halkın alım gücü düştüğü için 1 lira önemli. Müşteri, buraya arabasıyla yanaşıp, 3 litrelik sütün fiyatını sorup, 23 lira fiyatını duyunca feryat fiğanla gitti. Olur mu öyle şey, şurda 20 lira dedi, gitti 3 lira için. En az 1 km yapmıştır ve zaten o kadar da yakmıştır.”

İşletmelerin karlılıklarını etkileyen, KGTZ’ler ile yapılan satışların maliyetler üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde ise satış ve dağıtım maliyetinin bu kanalı kullanan işletmeler için ciddi bir yük oluşturduğu görülmektedir. İşletmelerin söz konusu kanal aracılığı ile satış yapabilmesi için bazı yatırımları öncelikle yapmaları gerekmektedir. Bunlar; şişe ile yapılacak satışlarda kullanılmak üzere, dolum makinesi ya da tesisi, ürünün soğuk zincir vasıtasıyla bozulmadan dağıtımını sağlayacak frigorifik ya da benzer özellikte soğutma sistemine sahip araç, eğer kendi dükkânında yapıyor ise ürünün muhafazasını sağlayacak soğutuculu dolaplar vb. yatırımlardır. İlk yatırım maliyetleri dışında ise ilave eleman istihdamı, tek kullanımlık şişe ya da poşet, etiket, dükkân kirası vb. gibi süreklilik arz eden maliyetler bulunmaktadır.

Görüşülen işletmelerin tamamı, kendi dükkânlarında yapacakları satış dışında müşteriye doğrudan teslimat ve perakendeci kanalı ile satışları için ilave işgücü kullanmak durumundadırlar. Görüşülen işletmelerden ikisi ilave istihdam sağlamamış olmasına rağmen, bu durum işletmelerden birinin başka bir pozisyonda istihdam ettiği mevcut personelini dükkân satışına kaydırmasından, diğer bir firmada ise KGTZ’de gerçekleştirilen satış-dağıtım faaliyetinin işletme sahibinin kendisi tarafından yürütülmesinden kaynaklıdır. Dolayısıyla KGTZ ile satış doğal olarak, satış ve dağıtımına yönelik personel ihtiyacını doğurmakta, bu durum da ilave maliyet yaratmaktadır.

KGTZ’ne yönelik yapılan pek çok araştırmada KGTZ’nin en büyük avantajın gelir ve karlılık bakımından yarattığı avantaj olduğu belirtilmiştir (Augère-Granier, 2016: 5; Malak-Rawlikowska, 2019b: 4-13). Ancak görüşülen firmalardan ikisi (K1, K2), KGTZ ile satış yapmanın kendileri için toptan imalatçıya satış yapmaktan daha az avantajlı olduğunu belirtmiştir. Çünkü satış ve dağıtım için katlanmak zorunda oldukları ilave maliyetlerden kaynaklı olarak KGTZ kanalı ile yapılan satıştan elde edilen kar marjının, imalatçılara toptan yaptıkları satıştan elde edilen kar marjından daha düşük olduğu belirtilmiştir. K2 yetkilisi konuyla ilgili şunları söylemiştir;

“Satış yapılan fiyat toptan imalatçıya yapılan satıştaki fiyattan yüksek. Ama bu kanaldaki maliyetimiz de daha yüksek. İlave 2 araç, 2 eleman istihdam ediliyor, ambalaj maliyeti, taşıma ve yakıt maliyeti var.

Aslında bu şekilde satışla uğraşmaya gerek yok. Eğer 1 ton üzerinde satışınız varsa karlılık sağlanabilir.”

Çalışmanın yapıldığı Hastalıktan Ari İşletmelerde oluşan söz konusu durum Türkiye’deki sektöre özel uygulamalarla ilgili bir durumdur. Süt ürünleri imalatçıların, süt ve süt ürünlerini ihraç edilebilmesi için hastalıktan ari ve onaylı işletmelerden temin edilen sütlerden üretim yapma zorunlulukları bulunmaktadır. Bu sebeple de hastalıktan ari işletmeler, özellikle onaylı hastalıktan ari işletme statüsünde ise imalatçı firmalara toptan yaptıkları satışları, diğer süt üreticilerinden daha yüksek bir fiyatla, üzerinde anlaşmaya varılan ilave prim ile gerçekleştirebilmektedirler. Söz konusu primli satış fiyatı, KGTZ ile satış yapmak hem daha fazla emek gerektirdiği hem de karlılığı yeterli seviyede olmadığı için, üreticiler için yeterince cazip bulunmamaktadır.

KGTZ ile satış yapmanın daha karlı olduğunu söyleyen dört işletmeden (K3, K4, K5, K7) üçü kendi dükkânında satış yapmaktadır. Firmalardan ikisi KGTZ’de en ciddi maliyeti oluşturan paketlemede, tek kullanımlık poşeti tercih ediyorken, biri hem tek kullanımlık plastik şişede hem de müşteri talebine göre tek kullanımlık plastik poşette satış faaliyetini gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Kendi dükkânında satış yapan K4 yetkilisi KGTZ ile daha karlı satış yaptığını şu şekilde ifade etmiştir;

“Bu kanal ile daha karlı satış yapıyoruz. Aslında daha fazla talep olsa daha fazla satabiliriz. Ama mevcut talep bu kadar.”

K6 yetkilisi ise her ne kadar kullanmakta olduğu KGTZ yönteminin daha fazla maliyet oluşturduğunu ve bu kanalın kendisi için başa baş noktasında ya da çok az karlılık taşıdığını beyan etmiş olsa da, toptan yaptığı satışları standart satış fiyatından yapıyor olmasından dolayı bu kanalın kendisi için cazip bir alternatif olduğu,

“Müşteri talebi daha fazla olsa, üretimimizin daha fazlasını doğrudan satışa kaydırırım.” şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır.

Tüketicilere yönelik satış yapmaya başlayan hastalıktan ari işletmelerin bazılarının, bu doğrultuda satış faaliyetlerine girişse bile gerek bazı işletmelerin

anlaşma yaptıkları toptan imalatçılara daha yüksek satış fiyatından satış yapabilmeleri sebebiyle, gerekse de KGTZ ile yapılan satıştan elde edilen kar marjının, harcanan emek ve yatırımı karşılayacak düzeyde gerçekleşmemesi sebebiyle bir süre sonra bu yöndeki faaliyetlerine son verdikleri gözlenmiştir. Bu işletmeler için esas önemli engel ise, pazardaki çiğ süte yönelik talebi karşılamak noktasında sokak sütü de denilen kayıt dışı süt satıcıları ile de rekabet etmek durumunda kalmalarıdır. Konuyla ilgili K6 işletmesinin yetkilisinin beyanı şu şekildedir;

“Devlet demiş ki bize; bizim söylediğimiz şartları yerine getirin. Biz de yerine getirmişiz ve resmi olarak yapıyoruz. Ama bir de merdiven altı satışlar var. Adam üretiyor dolduruyor beşliğe satıyor. Satabilir ama bu adamın resmi yönden hiçbir maliyeti yok ve daha ucuza satabiliyor.”

devamında ise,

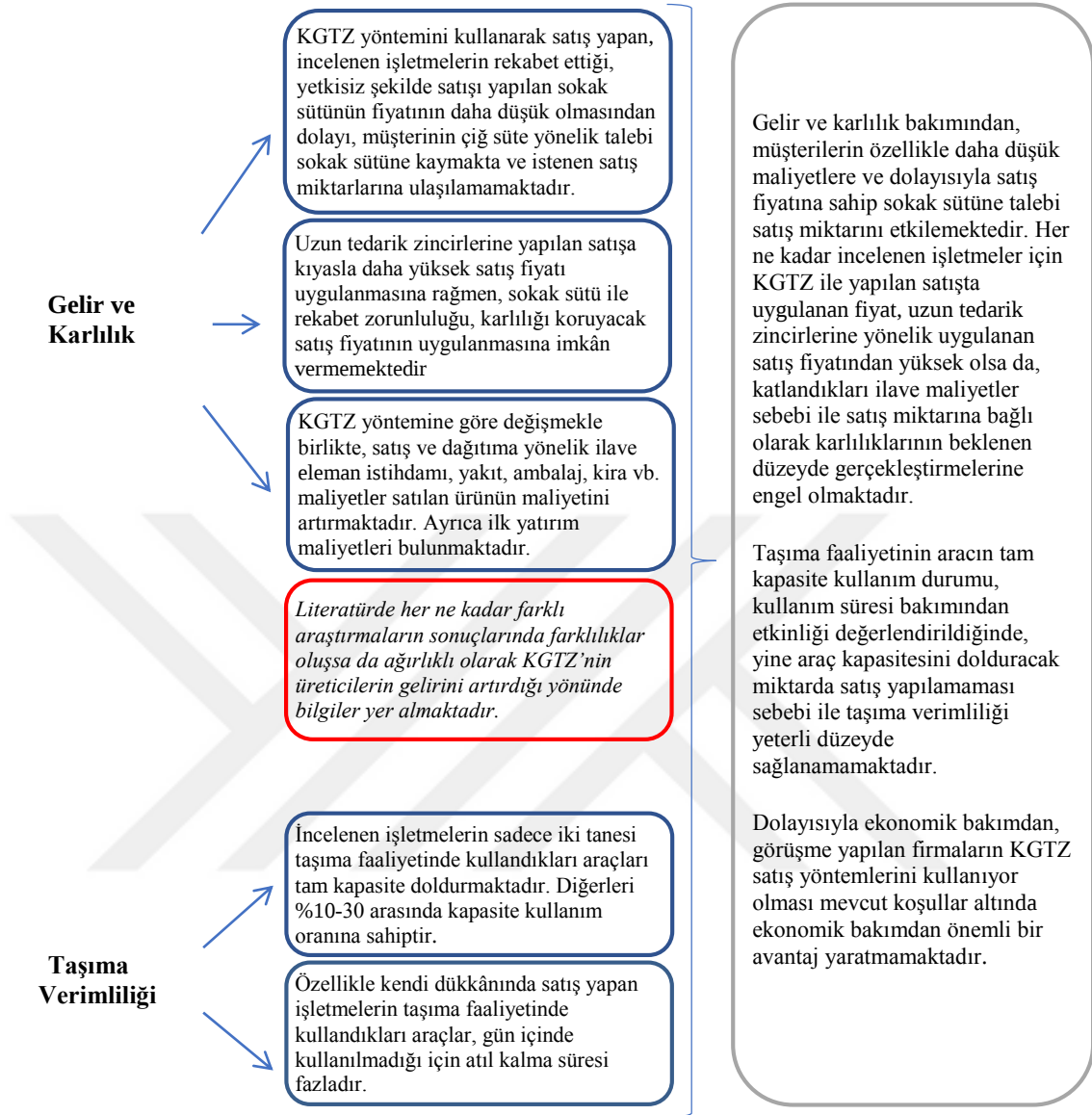
“Bizim ambalajımız TSE standartlarına uygun olmak zorunda. Bu yüzden plastik şişe deniyor ama bize çok ciddi Euro üzerinden maliyetleri var. Gramaj üzerinden maliyet ödüyoruz. Şu anda şişeye etiketle birlikte ödenen maliyet 9 TL’yi buluyor ve 7,5 TL sütün açıklanan satış fiyatı, zararına satıyorum şu anda”

Süt satışı konusunda yetkilendirilmemiş üreticilerin, üretim ve dağıtım maliyetlerinin hastalıktan ari süt işletmelerine göre daha düşük kalması ve satış fiyatının kaliteden ziyade fiyat hassasiyeti bulunan talep koşulları doğrultusunda bu en düşük fiyata göre şekilleniyor olmasından dolayı, hastalıktan ari süt işletmeleri fiyatlarını karlılıklarını koruyacak bir seviyeye yükseltememektedirler. Konya ilinde araştırma tarihi itibari ile mevcut 58 hastalıktan ari işletme arasında KGTZ ile satış yapan işletmeye ulaşmak konusunda yaşanan sıkıntının temel sebebi de bu durumdur.

FOODMETRES projesinde gösterge olarak belirlenen ekonomik kriterler arasında yer alan bir diğer konu taşıma verimliliğidir. KGTZ ile yapılan gıda arzında ürün daha kısa mesafede taşınıyor olmasına rağmen, taşıma ölçeğine ve şekline bağlı olarak bazı verimsizliklere sahip olabileceği kabul edilmektedir (Zasada vd., 2014: 61). Taşıma verimliliği bazı çalışmalarda çevresel göstergeler arasında

değerlendirilirken FOODMETRES projesi kapsamında ekonomik bakımdan incelenen bir kriter olmuştur. Mülakat gerçekleştirilen işletmelere, taşıma verimliliğini ölçmek için dağıtım faaliyetinde kullandıkları aracın kapasite kullanım oranını öğrenmeye yönelik sorular sorulmuştur. Görüşülen işletmelerden sadece ikisi, mevcut aracını tam kapasite kullandığını belirtmiştir. Bu işletmelerden tam kapasite kullanmayanların kapasite kullanım oranı ise %10-30 arası değişmektedir. İşletmelerden biri ise satış dağıtımına yönelik özel bir araç kullanmadığından değerlendirme dışı bırakılmıştır. Araçlar aynı zamanda gün içerisinde de sürekli aktif olmadıklarından taşıma bakımında yeterli verimlilik düzeyinde oldukları söylenememekte, kapasite kullanım oranı bakımından KGTZ türleri arasında dengeli bir dağılım bulunmamaktadır.

İncelenen işletmelerin KGTZ kullanımlarının ekonomik boyutta sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerine ilişkin elde edilen veriler Şekil 3.3'te özetlenmiştir.

Şekil 3.3. Ekonomik etkilerinin değerlendirilmesi kapsamında elde edilen verilerin özeti

Kaynak : Yazar tarafından görüşmeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekilde de özetlendiği üzere, incelenen işletmeler ve ürün özelinde KGTZ'nin yarattığı gelir düzeyini belirlemek için ele alınan, satış fiyatı, satış miktarı ve maliyeti üzerinde beklenen faydayı yaratmadığı, ancak bu durumun daha çok sektöre özel koşullarla ilgili olduğu görülmüştür. İkinci bölümde incelenen araştırma çalışmalarından STRENGTH2FOOD ekonomik bakımdan KGTZ'nin uzun tedarik zincirlerine kıyasla önemli ölçüde olumlu etkisi yarattığını ortaya koymuştur.

3.9.4 Sosyal Etkilerine Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında görüşülen KGTZ'lerin sürdürülebilirliğin sosyal boyutuna yönelik etkilerinin değerlendirilmesinde, FOODMETRES projesinde belirlenen göstergelerden gıda kalitesi, gıda güvenliği, şeffaflık ve izlenebilirliğe ve gıda güvencesine yönelik göstergelerin değerlendirilmesi anlamlı bulunmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere hem sektörde hem de görüşülen işletmelerde satışların büyük ölçüde uzun tedarik zincirleri aracılığı ile yapılıyor olması sebebiyle, üretim süreçleri bazında bir değerlendirme ya da kıyaslama yapmak anlamsız kalmaktadır. Bu sebeple ürünün tüketiciye satış ve dağıtımına, hizmet süresinin kısalığına, birebir üretici-tüketici ilişkilerine yönelik değerlendirmelere yönelinmiştir.

Araştırma kapsamında değerlendirilen hastalıktan ari süt işletmeleri, üretimlerinin yasal çerçevesi ve standartları belirlenmiş, sağlıklı ve kaliteli süt üretimini artırmak için devlet tarafından desteklenen ve bu amaçla gerekli denetimlerin sürekli gerçekleştirildiği işletmelerdir. Bu sebeple insan sağlığı ve gıda güvenliği üzerindeki etkileri olumludur. Görüşülen işletmelerden sıklıkla duyulan “süt en kirli beyazdır” ifadesi, çiğ sütün hastalık taşıma potansiyeli ve insan sağlığına etkisi bakımından dikkate alınması gereken önemli bir ifadedir. Görüşülen işletmelerden K5 yetkilisinin, hastalıktan ari işletme olmanın, gıda güvenliği koşullarını sağlama bakımından çeşitli tedbirleri almayı zaruri kıldığına yönelik beyanı şu şekildedir;

“Sertifika sahibi olmak demek yani hastalıktan ari işletme olmak demek zaten hayvanların tüberküloz ve buruselladan arındırılmış olması demek. Devlet tarafından ve işletmede bizim tarafımızdan kontrol altında tutulması demek. İşletmeye rastgele hayvan sokamazsınız. Ne ürettiğimizi biliyoruz. Somatik hücreye bakteriye baktırıyoruz ayda 2 defa. Sütün kalitesini bilebiliyoruz.”

Ancak görüşme sağlanan bazı işletmeler denetimlerin güvenilirliğine bağlı olarak gıda güvenliği sağlanabileceğini belirtmektedirler. K1 yetkilisi konuyla ilgili şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur;

“Eğer denetlemeden sorumlu kurumlar ve görevliler denetimlerini hassasiyetle yapıyorlarsa güvenilirdir. Ari çiftlik bir kere kendiniz için önemli. Hayvancılık yapıyorsanız hayvanın sağlıklı olması için uğraşırsınız. Süt bir tarafa, benim hayvanım tüberkülden buruselladan ari olsun. Bunların olmasını zaten istersiniz, bu bir otokontrol. Bunun dışında, bizim çiftliğimize Avrupa protokolünün olduğu bütün aşular giriyor. Biz kendimiz için sağlıklı üretim yapmak istiyoruz. Ari süt için verilen desteği kesseler bile ben giriş çıkışlara çiftliğimde dikkat ediyorum, hayvan benim.”

Yine K1 yetkilisinin konuyla ilgili şu beyanı da önemlidir;

“Bizim antibiyotik imha raporlarımız var. Antibiyotikli sütleri imha ediyoruz. Sokakta satılan sütlerde antibiyotik kontrolü yapılmıyor ve bu çok tehlikeli.”

Gıda güvenliğine yönelik yukarda belirtilen beyanlar daha çok işletmelerin hastalıktan ari işletme olması ile ilgilidir. Bununla birlikte KGTZ ile satış yapmalarının gıda güvenliğine ne ölçüde etkisi olduğuna yönelik değerlendirmede, işletmelerin ürünlerini uygun şekillerde ambalajlamasından, ürünün müşteriye soğuk zincir vasıtası ile bozulmadan ulaşımı bakımından durumlarına dikkat edilmiştir. Ambalajlama kısmında da belirtildiği üzere, çiğ sütün arzına yönelik ilgili tebliğ kapsamında tek kullanımlık ambalajlarda ya da tüketicinin kendi kabına doldurmak suretiyle satışının yapılması gerekmektedir. Görüşülen işletmelerden ikisi zaman zaman bazı müşterilerinin kendi kapları ile süt almak istediklerini belirtmişlerdir. Bu işletmeler dışındakiler, KGTZ yöntemi ile sattıkları ürünlerini tek kullanımlık ve Türk Gıda Kodeksince belirlenen standartlar çerçevesinde ambalajlamaktadırlar. Ayrıca görüşülen işletmelerin tamamı, satış ve dağıtımına sunulan sütleri soğutma sistemine sahip araçlarda, soğuk zinciri bozmadan nakliyesini gerçekleştirmektedir.

Bu durum aynı zamanda ürünün kalitesini de etkilemektedir. Nitekim görüşülen işletmelerin tüketicilerin söz konusu işletmeleri tercih etmelerindeki kriterlerini değerlendirmeleri istendiğinde, öne çıkan en önemli kriter olan fiyattan

sonra, ürünün kalitesi ikinci sırada gelmektedir. Ürün kalitesi kapsamında ise ürünün tazeliği, besin değeri ve lezzeti değerlendirilmektedir. Sütün lezzeti ve besin değeri, sütün yağ oranı ile yakından ilgilidir. Bu kapsamda yapılacak bir değerlendirme de farklı KGTZ yöntemleri ile yapılan satıştan kaynaklı bir fark oluşmamaktadır. Ancak işletmelerin uzun tedarik zincirlerine satışını yaptıkları süt, tüketiciye sunulurken, sütün yağı belirli oranlarda tutulmakta, bunun üzerindeki yağ alınarak farklı ürünlerin elde edilmesinde kullanılmaktadır. Bununla ilgili olarak K4 yetkilisi aşağıdaki açıklamayı yapmıştır;

“Türk gıda kodeksine göre belirlenmiş bir yağ oranı var. Pastörize süt imalatçıları bunu ucu ucuna ayarlıyor. Bizimkinin besin değeri ise daha yüksek. Özellikle UHT sütlerde tüm yararlı bakterilerde gidiyor.”

Tüketicilerin uzun tedarik zincirlerince satılan pastörize sütler yerine KGTZ ile satılan çiğ sütü almaya yönelten sebeplerin araştırılması için çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan Çebi vd. 2018 tarafından Erzincan ilinde yürütülen araştırma çalışmasında 199 tüketicinin tercihleri değerlendirilmiş ve bu tüketicilerden %69,9’unun çiğ süt teminini sokak satıcıları/doğrudan üreticiden yaparken, %30,1’inin pastörize-UHT süt olarak satın aldığı belirlenmiştir. Anket katılımcılarının %47,8 oranla çiğ sütün tercihinde söz konusu sütü sağlıklı bulmaları, %28 oranında ise alışkanlık ve beğeni olduğunu ortaya konulmuştur.

KGTZ’nin en büyük avantajlarından biri olarak pek çok çalışmada ortaya konulan şeffaflık ve izlenebilirlik kriterinin, bu çalışma kapsamında da etkisi değerlendirilmiştir. Üretici ve tüketicinin doğrudan temas halinde olduğu KGTZ’nin en büyük avantajlarından biri şeffaflık ve izlenebilirlik ile ilgilidir. Nitekim tüketiciler ürünle ilgili memnuniyet ya da memnuniyetsizliklerini doğrudan üreticiye iletebildikleri gibi, ürünle ilgili bir sorunla karşılaşılması durumunda bunun tespiti ve giderilmesine yönelik süreç çok daha kısadır. Yine araştırma konusunu oluşturan KGTZ kapsamındaki değerlendirmelerde üretici ve tüketicilerin doğrudan temasından kaynaklı etkiler değerlendirilmiştir. Nitekim görüşülen işletmelerin tamamı, müşterileri ile doğrudan iletişim halinde olmanın, satış performanslarını olumlu etkilediğini belirtmiştir. Konuyla ilgili K4 yetkilisinin beyanı şu şekildedir;

“Buraya gelerek, ya da dükkanda yaptığımız bir çekimi gördüklerinde, sağımhanede ne kadar hijyenik çalışıldığını, sütün ne kadar hijyenik bir şekilde ambalajlandığını, depolandığını, veya doğrudan onlara ineğin göğsünden nasıl ulaştığını insanlara tanıttığımız zaman, insanlar açısından bir güven oluşuyor. Daha çok almak istiyorlar, daha güvenerek tüketiyorlar. Neticede ürettiğimiz sütü biz de tüketiyoruz.”

K6 yetkilisinin beyanı şu şekildedir;

“Müşterilerimizin hepsinde numaramız var. Bir sıkıntı anında direk bizimle irtibat kuruyorlar, sorunlarını gideriyoruz”

K2 yetkilisinin beyanı ise şu şekildedir;

“Her hangi bir sıkıntı olması durumunda, müşteri bizimle irtibata geçiyor, müşteri talebi karşılanıyor. Bu durum hem müşteri memnuniyeti yaratıyor hem de güven sağlıyor.”

Bu çalışmanın asıl çıkış noktasını oluşturan, KGTZ’nin, bütün insanların besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini her zaman karşılayabilmeleri amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmelerini ifade eden gıda güvencesi üzerindeki etkileri de bu çalışmada değerlendirilen bir diğer kriter olmuştur. Pandemi, savaş, doğal afetler vs. krizler besin temini konusunda küresel ya da uzun tedarik zincirlerine bağlı toplumlar için büyük sorun oluşturmaktadır. Ancak kendi kendine yeten ve KGTZ ile besin ihtiyacını karşılayan ülkeler ya da bölgelerde, gıda krizleriyle karşılaşma olasılığı daha düşüktür.

Görüşme yapılan işletmelere, KGTZ ile yapılan satışın gıda güvencesi ve tüketicilerin gıdaya erişimini nasıl etkilediği sorulmuş, tüketicilerin satışını yaptıkları ürünlere erişebilme ve alabilme durumları sorulmuştur. Erişebilirlik konusunda, bütün işletmeler ürünlerine tüketicilerin kolaylıkla erişebileceklerini belirtmişlerdir. Zira görüşülen 7 firmanın 5’i doğrudan müşteri adresine teslimat gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Kendi dükkânında satış yapan 3 işletmeye ait dükkânın 2’si ise Konya’nın ilçelerinde yer aldığından, daha küçük bir yerleşim alanında nispeten nüfusun büyük

kısmı tarafından kolaylıkla erişilebilmektedir. K4 yetkilisi tüketicilerin ürünlerine pandemi döneminde daha fazla talep gösterdiğini belirterek şunları söylemiştir;

“Özellikle pandemi döneminde satışlarımız çok iyidi. Yasaklar kalktıktan sonra satış oranımız yarı yarıya düştü. İnsanlar evde bulunduğundan mı, insanlar daha doğal bulduğu için mi bilmiyorum ama talep daha fazlaydı.”

K2 yetkilisi ise;

“Elli küsür satış noktamız var ve eve satış yapılıyor. O sebeple rahatça ulaşılabilir. En iyi satış yaptığımız dönem pandemi dönemi değildi.”

K5 yetkilisi;

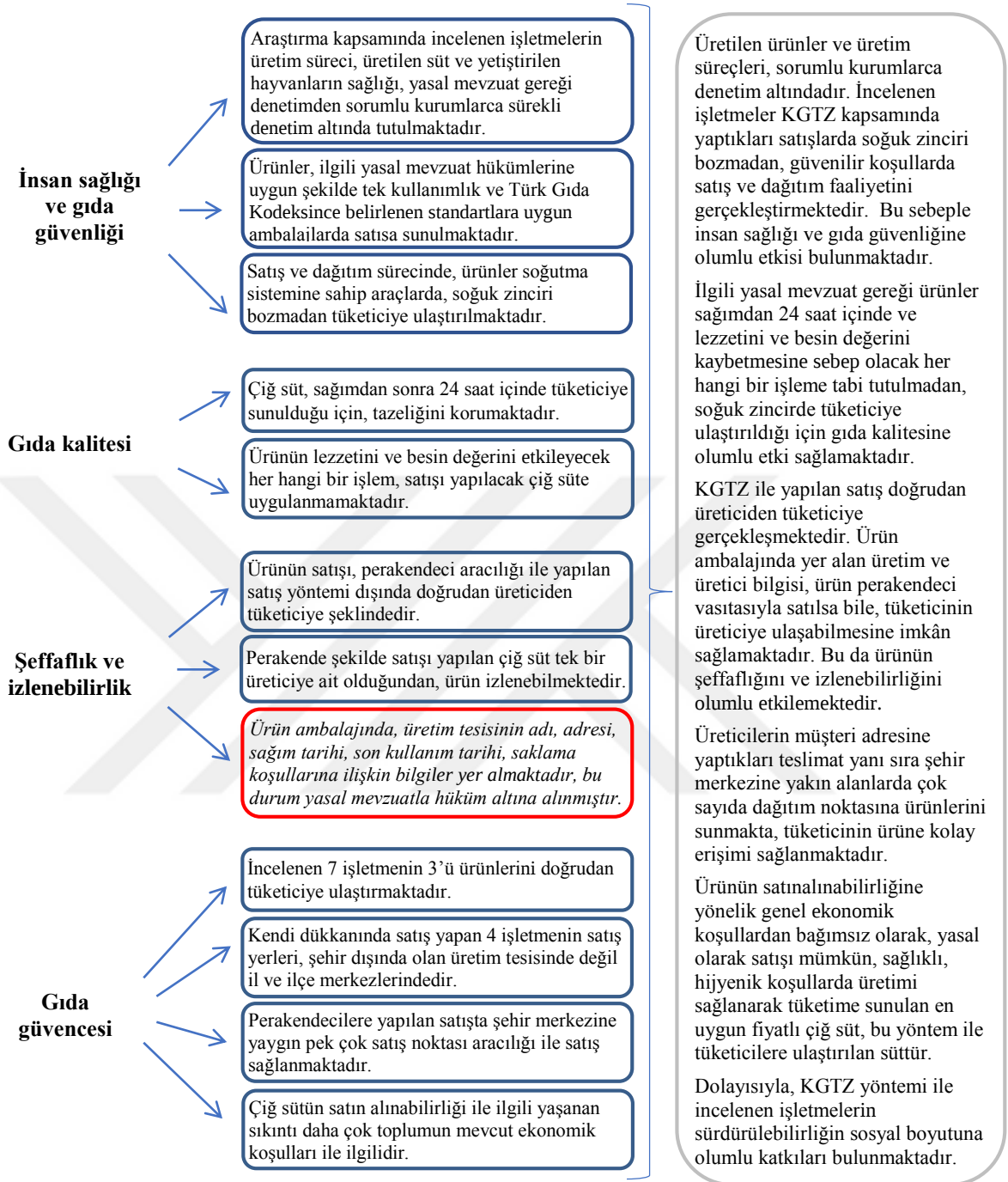
“Ulaşamayan olabilir, yakın çevredekiler alım yapıyor.”

Ancak ürünün alınabilirliği ile ilgili, görüşülen işletmelerden dört tanesi tüketicilerin çiğ süt alımında zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun süt fiyatından çok mevcut ekonomik koşullardan kaynaklı görülmektedir. Alım gücü düşen tüketicinin fiyat hassasiyetinin artması ile sokak sütüne olan tercih artmaktadır. Sokak sütü ile aynı fiyata çiğ süt satışı yapan K5 yetkilisinin şu ifadesi dikkat çekicidir.

“Müşteri fiyata odaklı çok, ben fiyatı oynadığım an satışı düşüyor. O zaman satışı 500 değil de 300 lere geri geliyor.”

Bu durum tüketicilerin çiğ süt tercihlerinde kaliteden ziyade fiyatı önceliklendirdiklerini de göstermektedir.

İncelenen işletmelerin KGTZ kullanımlarının sosyal boyutta sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerine yönelik yapılan görüşmelerden elde edilen veriler Şekil 3.4'te özetlenmiştir.

Şekil 3.4. Sosyal etkilerin değerlendirilmesi kapsamında elde edilen verilerin özeti

Kaynak : Yazar tarafından görüşmeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Yukarıdaki bilgilere ilave olarak, gıdanın mevcudiyetine yönelik, incelenen işletmelerin uzun tedarik zincirlerine yoğun satış yapmasından dolayı, KGTZ kullanımının gıdanın mevcudiyeti kapsamında olumlu-olumsuz etkisi tespit edilememiştir. Ancak hem bu araştırma hem de konuyla ilgili yapılan pek çok araştırma KGTZ'nin sosyal bakımdan olumlu etki yarattığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanların beslenme ihtiyacını karşılayan gıda sistemleri günümüzde büyük ölçüde uzun ve karışık tedarik zincirlerine bağlıdır. Dünya nüfusundaki artış ve doğal kaynakların günden güne azalması, daha verimli şartlar altında ve daha büyük miktarlarda üretim yapan gıda sistemlerine ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Çevresel sorunlar, iklim değişikliği, tarımsal alanlardaki daralma, nüfus artışı, artan rekabet koşulları gibi şartların baskısı yanı sıra gelir ve refah seviyesi artan toplumların çok çeşitli gıdalara, mevsimsellikten ya da coğrafi sınırlılıklardan bağımsız olarak, istediklerinde ulaşabilmelerine yönelik tercihleri, uzun tedarik zincirlerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Yaşanan pandemi süreci, gıdaya erişimi uzun gıda zincirlerine ve dışa bağlı toplumların sürdürülebilir gıda güvencesini sağlamak konusunda çeşitli risklerle yüzleşmek zorunda kalabileceğini hatırlatmıştır. Hali hazırda özellikle kırsal alanların canlandırılması ve toplumların gıda güvencesinin sağlanması konusunda KGTZ bir çözüm alternatifi olarak değerlendirilmektedir. Kırsal alanların tüm dünya genelinde azalması ve gıda güvencesi konusu aslında sadece bugün yaşanan bir sorun değil, gelecek için duyulan endişelerden kaynaklı bir sorun olarak görülmektedir. Sürdürülebilirlik konusunda yapılan çalışmalar da gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesine imkân veren koşulların korunmasını sağlayarak bugünün ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı ile ilgilidir.

Bu araştırma kapsamında da KGTZ'nin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilirlik üzerinde nasıl bir etki yarattığının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak bu konuyu incelemek pek çok zorluğu içinde barındırmaktadır. Nitekim ulusal ve uluslararası boyutta yapılan pek çok çalışmada, konuyla ilgili net bir cevap verilememiş olması bunun sonucudur. Çalışmaya, sektörel ve mekânsal sınırlamalar getirilerek benzer zorlukların aşılması hedeflenmiş ve Konya ilinde süt üreticisi işletmelerce kullanılan KGTZ incelenmiştir. Ürün olarak da satışına ve arzına yönelik yasal şartlarının belirlenmiş olması dolayısıyla çiğ süt tercih edilmiştir. Yasal olarak çiğ süt ürününün satışı, Hastalıktan Ari Süt İşletmesinden elde edilmiş olmasına bağlıdır. Bu sebeple söz konusu işletmeler arasında KGTZ ile satış yapan üreticiler

araştırmaya dâhil edilmiştir. Konya ilinde tespit edilen 58 Hastalıktan Ari Süt işletmesinin arasından ise şartları sağlayan 7 firma ile görüşme sağlanmıştır. Çalışmanın sınırlı sayıda işletme ile yürütülmüş olması sebebi ile nitel şekilde uygulanması, incelenen göstergeler bazında daha somut ve sayısal bilgiler vermek yerine görüşmecilerin deneyimleri, bilgileri ve görüşleri doğrultusunda sonuçlar ortaya koymayı zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte, KGTZ üzerine Türkiye’de sınırlı sayıda çalışmanın yapılmış olması, KGTZ ile ilgili sağlayacağı teorik katkı yanı sıra, çiğ sütün tüketicilere gıda güvenliği ulaştırılması konusu ile ilgili çalışma yapan akademisyen, uzman ve yetkililere pratik bilgiler sunmaktadır.

Söz konusu firmaların tamamının satışlarındaki asıl payın uzun tedarik zincirlerine yönelik olduğu görülmüştür. KGTZ’nin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğine yönelik FOODMETRES projesinde belirlenen göstergeler kapsamında görüşmeler gerçekleştirilmesine rağmen, bu firmaların KGTZ aracılığı ile gerçekleştirdikleri faaliyetlere ilişkin verilerin ayrıştırılmasının mümkün görülmediği alanlar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Belirlenen ürünün satışını yasal sınırlar içinde gerçekleştiren, araştırma kapsamında görüşülen firmaların kullandıkları KGTZ satış kanalları üç grup altında toplanmıştır. Bunlar adrese teslimat şeklinde, üreticinin dükkânında ve perakendeci (1 aracı) aracılığı ile yapılan satışlardır.

Görüşülen firmalardan elde edilen verilere göre yapılan değerlendirmelerde, konuyla ilgili diğer pek çok araştırmaya paralel şekilde KGTZ’nin sürdürülebilirlik üzerindeki olumlu etkisinin en fazla hissedildiği boyut gıda kalitesi, gıda güvenliği, şeffaflık ve izlenebilirlik ve gıda güvencesine yönelik etkilere dair görüşlerin değerlendirildiği sosyal boyut olmuştur. Gıda güvencesi kapsamında değerlendirilen ürünün satın alınabilirliği ile ilgili her ne kadar dört firma tarafından tüketicilerin satın alım konusunda zorlandığı ifade edilse de bu durumun satış kanalından çok bireysel satın alma gücündeki düşüklükten kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Nitekim görüşülen firmaların bir kısmı piyasadaki en düşük fiyata sahip olan sokak sütü ile aynı fiyata satış yapmaktadır. Yine gıda güvencesi bakımından gıdaya erişilebilirlik açısından yapılan değerlendirmede söz konusu KGTZ türleri arasında en pozitif etkiyi yaratan

satış yönteminin doğrudan müşteriye teslimat yöntemini kullanan KGTZ’nde olduğu görülmektedir. Yapılan literatür incelemelerine göre de KGTZ’nin olumlu etki yarattığı en önemli boyutun sosyal boyut olduğu pek çok araştırmada ortaya konulmuştur. Bu tez çalışması kapsamında detaylı şekilde incelenen FOODMETRES projesi araştırma sonuçlarına göre Londra ve Nairobi’de KGTZ’nin sürdürülebilirlik üzerinde en etkili olduğu boyut sosyal boyut iken, Lüblüya’da çevresel boyuttan sonra ikinci sırayı almıştır. Vitterso vd. (2019), katılımcıların kısa tedarik zincirlerinin sürdürülebilirliğe katkılarına yönelik bakış açılarını ve beklentilerini incelediği çalışmasında, KGTZ’nin tüm satış yöntemlerinde sosyal sürdürülebilirliğe olumlu katkısı olduğu konusunda bir fikir birliğini işaret ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Schmutz vd. (2017) tarafından farklı türlerdeki kısa gıda tedarik zincirlerinin birbirine kıyasla belirlenen sürdürülebilirlik göstergeleri üzerindeki göreceli etkisini değerlendirdiği çalışmasında, incelenen KGTZ türlerinin tamamında sürdürülebilirliğin sosyal yönlerinin en yüksek etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Çalışmada sosyal boyut kapsamında KGTZ’lerin en yüksek etkiye sahip olduğu tespit edilen konunun şeffaflık ve izlenebilirlik olduğu, bunu gıda kalitesinin izlediği görülmüştür.

KGTZ’nin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri, satış ve dağıtım faaliyetlerinin sonuçlarının değerlendirilmesine dayalı olarak yapılmıştır. Burada üreticilere KGTZ aracılığı ile günlük olarak taşınan süt miktarı ve ne kadarlık mesafede dağıtım yaptıkları sorularak, bir litre sütün taşınması için ne kadar mesafe yapmaları gerektiği kabaca belirlenmiştir. Tüketici adresine teslimat yöntemini kullanan KGTZ’de ürünün üreticiden tüketiciye ulaşmasında, dağıtım sürecine dâhil olan tek aktör üreticidir. Ancak bu yöntemde üretici çok sayıda dağıtım noktasına ulaşmak durumunda kalmaktadır ve litre başına en fazla mesafeyi bu üreticiler yapmaktadır. Görüşülen firmalardan, perakendeciler aracılığı ile satış yapan KGTZ firmaları aynı zamanda tüketici adresine de teslimat yapmaktadırlar. Perakende noktasına yapılan dağıtım toplam taşıma mesafesinde kayda değer bir etki yaratmamasına rağmen, satılan dolayısıyla taşınan süt miktarındaki artış litre başına yapılan mesafenin nispeten daha düşük gerçekleşmesine sebep olmuştur. Kendi dükkânında satış yapan KGTZ firmalarında ise üreticinin dağıtımı tek bir noktaya yönelik olduğundan doğal olarak litre başı mesafe daha kısa gerçekleşmektedir.

Perakendeci ve üreticinin kendi dükkânında yaptığı satışlarda, ürünün tüketiciye ulaşması için tüketicinin de taşıma faaliyetine katılması gerekmektedir. Bu da aslında gıdanın nakliyesi için kat edilen mesafeyi toplamda artırmaktadır. Dolayısıyla KGTZ'lerin tamamında küçük miktarlarda ürünün üretim noktasından her bir tüketiciye ulaşması için oluşan hareket sıklığı olumsuz çevresel etkiler yaratmaktadır. Nitekim her ne kadar çalışmanın saha incelemesi kısmında tüketici boyutuna girilmemiş olsa da, çalışmada yer alan taşımadan kaynaklı çevresel etkilerin hesaplanmasına yönelik literatür incelemesinde gıda milleri ve emisyon miktarlarına yönelik araştırmalara ve bunların sonuçlarına da yer verilmiştir. Bu kapsamda incelenen Malak-Rawlikowska vd. (2019), KGTZ'nin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini ölçümleyen önemli bir çalışma olup, bu çalışma kapsamında sürdürülebilirliğin çevresel bakımdan etkisini değerlendirmek için oluşan gıda milleri ve karbon ayak izinin, KGTZ türleri arasında ve uzun tedarik zincirleri ile kıyaslanmasına gidilmiştir. Çalışma, KGTZ'de uzun tedarik zincirlerine kıyasla üç kat fazla gıda mili oluştuğunu göstermiştir. Ayrıca, KGTZ türleri arasında, tüketici bazında hareketin en fazla olduğu çiftlikte satış ve kendin topla satış yöntemleri, en fazla gıda milinin oluştuğu yöntemler olarak tespit edilmiştir. Mancini vd. (2019), üretici ve tüketicilerin kısa gıda tedarik zincirlerine ilişkin algılarını incelendiği çalışmada, KGTZ'nin çevresel bakımdan önemli bir dezavantaj taşıdığı; satış yapılan dükkânların tüketiciye olan uzaklığı arttıkça CO² emisyonlarının o denli arttığını göstermiştir.

Ekonomik sürdürülebilirlik bakımından, irdelenen asıl gösterge KGTZ kullanımına bağlı olarak işletmelerin gelir ve karlılığında ne ölçüde fark oluştuğudur. Bunun tespitine yönelik ise KGTZ'nin işletmelerin sattıkları ürünün miktarında, fiyatında ve maliyetinde yarattığı değişime ilişkin sorular yöneltilmiştir. Yapılan görüşmelerde, katılımcı firmaların genel olarak katlandıkları ilave maliyetlere ilave olarak piyasada yer alan yetkisiz satıcıların ürünlerine uyguladıkları satış fiyatlarıyla rekabet etmek zorunda kalması sebebi ile KGTZ kullanımından kaynaklı karlılıklarından memnun olmadığı görülmüştür.

Bu durum daha çok sektöre özel koşullarla ilgilidir. Özellikle, araştırma sürecinde hane başı gelirin düşük olduğu Türkiye’de bireylerin satın alma güçlerinin, pandemi sonrasında yakın coğrafyadaki savaş, göç dalgaları ve çeşitli para politika değişiklikleri sonucu gerilemesi, tüketicinin tercihlerinde ürünün fiyatının son derece belirleyici hale gelmesine sebep olmuştur. Bu süreçte çiğ süt piyasasındaki yetkilendirilmiş üretici ve satıcılar, yükselen üretim maliyetlerinin baskısı altında aynı zamanda yetkisiz şekilde satış yapan satıcılar ile rekabet etmek durumunda kalmışlardır. Bununla birlikte tüketicilerin çiğ süt satışına yönelik yasal düzenlemeler hakkında ve hastalıktan arı süt işletmeleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı gözlenmiştir. Tüketicinin çiğ sütün satışı konusundaki yasal düzenlemeler, mevcut düzenlemelerin sağladığı faydalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması da tüketicilerin fiyat kriterini önceliklendirmelerine sebep olmaktadır.

KGTZ ile satış gerçekleştiren hastalıktan arı işletmeler söz konusu fiyat rekabetinden dolayı, fiyatlarını karlılıklarını koruyacak bir seviyeye yükseltememektedirler. Görüşülen bazı işletmeler kendi bölgelerindeki sokak sütü satış fiyatından satış yapmakta, bazıları ise tüketici adresine teslimatlarının kendileri için ilave maliyeti olmasına rağmen bunu müşteriye yansıtmamaktadır. Dolayısıyla özellikle dağıtım faaliyetinin en fazla olduğu müşteri adresine teslim yönteminde elde edilen kar marjı kendi dükkânında satışa göre daha düşük gerçekleşmektedir.

Özellikle ekonomik sebeplerden dolayı Konya ilinde mevcut 58 hastalıktan arı süt işletmesinden, KGTZ satışı yapan sadece yedi firmaya ulaşılabilmektedir. KGTZ kullandığı bilgisi ile görüşme talep edilen bazı firmaların, bir süre bu satış yöntemini kullanmalarına rağmen, sonrasında oluşan maliyet ve emek ihtiyacını karşılayanın zorluğu sebebi ile bu satış yöntemini terk ederek, ürettikleri sütü ilgili imalatçılara toptan şekilde satmayı tercih ettikleri öğrenilmiştir.

Aslında, KGTZ’nin ekonomik boyuttaki etkilerinin değerlendirildiği pek çok çalışma, KGTZ’nin üreticilere yüksek kar marjları dolayısıyla yüksek gelir fırsatı yarattığını göstermiştir. Bu kapsamda Malak-Rawlikowska vd. (2019), tarafından yürütülen çalışmada, KGTZ’nin ekonomik bakımdan üreticilere uzun zincirlere kıyasla daha fazla katkı sağladığı belirlenmiştir. Çalışmada, fiyat primi ve zincir katma

değeri ölçülen kısa gıda tedarik zincirlerinin, uzun gıda tedarik zincirlerine göre önemli fırsatlar oluşturduğunu; KGTZ ile satış yöntemleri içinde en olumlu etkinin kendin topla ve doğrudan çiftçi pazarları gibi KGTZ satış yöntemlerinde, en düşük etkinin ise perakendeciye yapılan satışlarda ortaya çıktığını göstermiştir. Chiffolleau ve Dourian (2020), çalışmasında ise KGTZ'nin ekonomik ve çevresel boyutlardaki faydalar konusunda heterojen sonuçların olduğunu belirtmiştir. Zasada vd. (2014), çalışmasında da KGTZ'nin ekonomik bakımdan sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerinin KGTZ'nin türüne göre değişiklik göstermekle birlikte, genelde düşük etki düzeyine sahip olduğunu göstermiştir.

KGTZ kullanan firmaların dağıtım faaliyetinde kullandıkları taşıma araçlarını ne ölçüde verimli kullandığı da ekonomik bakımdan yapılan değerlendirmelerde incelenen bir diğer konudur. İşletmelerin hem araçlarını tam kapasite kullanmamaları hem de araçların atıl kalma süreleri göz önünde bulundurulduğunda taşıma faaliyetinin tam verimlilik koşullarında gerçekleşmediği görülmektedir.

Yürütülen araştırma kapsamında yapılan hem literatür incelemeleri hem görüşmeler, KGTZ'nin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinin, sürdürülebilirliğin her bir boyutunda sektöre, ülkeye, ürüne göre farklılıklar taşıdığını göstermektedir. Türkiye'de incelenen çiğ süt ürününün, KGTZ ile satışına bakıldığında ise, yasal olarak satışı yasak olmasına rağmen hastalıktan arı süt işletmesinden elde edilen sütler dışındaki sütlerin, toplumun çok geniş bir kesimi tarafından hem ürünün fiyatı hem de hastalıktan arı süt işletmeleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması sebebi ile tercih edildiği görülmektedir. Bu durum ise hastalıktan arı süt işletmelerinin doğrudan tüketiciye yapılan satışlarda rekabetini zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan ise süt ürünleri imalatçılarının, ihracat amaçlı bu sütlerle yönelik uyguladıkları primli fiyat uygulamaları, hem ilave maliyet hem emek gereksinimi olan KGTZ ile satış alternatifi yerine üreticileri uzun tedarik zincirlerine satış yapmaya yöneltmektedir.

Yapılan literatür incelemeleri ve saha gözlemlerine dayalı olarak, yerel ve bölgesel ekonomiler için bir alternatif olarak görülen KGTZ'nin, sosyal etkileri dışında özellikle kapasite ve verimlilik bakımından gıda sisteminin

sürdürülebilirliğine yeterli katkıyı sağlamaktan uzak olduğu görülmektedir. Ancak bir ülkenin ya da bölgenin yararlandığı gıda sistemi ne ölçüde dışa bağılıysa, beklenmedik krizlerin yol açabileceği olası gıda güvencesi sorunlarına karşı daha fazla risk altında olacaktır. Bu sebeple, ülkelerin gıda sistemlerini bir birinden farklı pek çok koşula, ülkeye, rotaya sahip karmaşık ve uzun gıda zincirlerine emanet etmek çok da mantıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Özellikle ulusal ve bölgesel bakımdan gıda güvencesine yönelik her ülkenin gıda teminini sağlayacak kendi iç dinamiklerine dayalı sistemlere ve üretim mekanizmalarına ihtiyacı vardır.

Türkiye’de sürdürülebilir gıda sisteminin bir parçası olarak, yasal çerçevesi ve standartları belirlenmiş, sağlıklı ve kaliteli süt üretimini artırmak için devlet tarafından desteklenen ve bu amaçla gerekli denetimlerin sürekli gerçekleştirildiği hastalıktan ari süt işletmelerinde üretilen süte her kesimden vatandaşın erişebilmesinin sağlanması toplumsal gıda güvencesinin sağlanması bakımından önemli görülmektedir. Bu sebeple söz konusu süt üreticilerinin KGTZ ile satışını yaygınlaştıracak uygulamalara ve söz konusu firmaların adil olmayan koşullarda rekabet etmek zorunda kaldığı, sağlıksız şekilde üretim yapan ve yetkisiz şekilde satış yapan firmalara yönelik denetimlerin sıklaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece tüketicinin çiğ süte yönelik talebi konuyla ilgili yetkilendirilmiş satıcılar tarafından, hastalıktan ari işletmelerinden elde edilen sütler ile karşılanması sağlanabilecektir. Söz konusu firmalara yönelik artan taleple birlikte satış fiyatlarında bir artış olabileceği öngörülmektedir. Ancak bu durumda tüketicinin sağlıklı beslenmek için gerekli süt ve süt ürünlerinin tüketiciler tarafından satın alınabilirliğinde sorun yaşanmasına neden olabilecektir. Bu sebeple, devletin bu konuyu toplumsal bir gıda güvenliği gereksinimi olarak görerek KGTZ ile çiğ süt satışı yapan hastalıktan ari işletmelere sağlanacak destekleme ile süt satış fiyatının bir kısmının devlet tarafından karşılanması bir çözüm alternatifi olarak görülmektedir. Böylece ülkede, sağlıksız koşullarda üretilen ve dağıtılan sütler yerine sağlıklı ve kaliteli süt üreten işletmelere ait sütlerin dağıtımı yaygınlaşabilecektir.

Bununla birlikte hastalıktan ari süt işletmeleri dışında Türkiye’nin özellikle kırsal alanlarında, küçük ve orta ölçekli işletmelerce gerçekleştirilen üretim faaliyetleri

hem hayvansal ürünlerin temini hem de kırsalda yaşayan nüfus için gelir kaynağı olması bakımından önemlidir. Söz konusu işletmelerin üretim faaliyetlerinin gıda güvencesini sağlayabilecek standartlarda yürütülmesine yönelik yeterli denetimden uzak olmasına rağmen, kırsal ekonomilerin varlığını koruması ve tarımsal üretimin devamlılığı bakımından son derece önemlidir. Bu sebeple, söz konusu üreticileri de sistem dışına itmeden, bunların dâhil olduğu KGTZ'nin kurulması ve korunması da bir ulusal gıda güvencesi konusu olarak görülerek, devletin koruyucu şemsiyesi altında gerekli koşullarda üretimi, satış ve dağıtımını sağlayabilecek şekilde güçlendirilmelidir. Buna yönelik en etkili alternatif kooperatifleşme olarak görülmektedir. Özellikle küçük ve orta ölçekli üreticilerin bir araya geldiği, kendi denetim mekanizmalarına sahip, ortak bir tesis üzerinden pastörizasyon ve diğer işleme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği üretim modellerinin yaygınlaştırılması bu yönde atılabilecek en etkili adımlardandır. Bu doğrultuda gereken yasal altyapının kurulması, üreticiler arasında ve üreticilerle tüketiciler arasında, işbirliklerinin ve güç birliklerinin oluşturulmasını kolaylaştırıcı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, sadece sistem aktörlerinin inisiyatifine bırakılmamalı, devlet tarafından gerekli tedbirler alınmalı ve çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

ABDOULAYE BAMOI, Abdou Gafarou (2020). **Farklılaştırılmış Kısa Gıda Tedarik Zincirlerinin Gıda Sistemlerinin Sürdürülebilirliğine Etkisinin Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Isparta.

ACCORSI, Riccardo, Emilio Ferrari ve Riccardo Manzini (2019). **Modeling inclusive food supply chains toward sustainable ecosystem planning**, Sustainable Food Supply Chains. Academic Press, 1–21

AK KURAN, Sabriye (2019). **Türkiye’de Gıda Sistemleri ve Ekolojik Etkileri**, Ankara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

ALTUNTAŞ, Ceren ve Duygu TÜRKER (2012). “Sürdürülebilir Tedarik Zincirleri: Sürdürülebilirlik Raporlarının İçerik Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14, 3, 39-64

ARCAGÖK, Uğur (2021). **Sürdürülebilirlik Analizi İle Kurumların Sürdürülebilirliğinin Modellenmesi ve Yeni Bir Sürdürülebilirlik İndeksinin Geliştirilmesi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

ARULINGAM, Indika ve diğerleri (2022). **Small-scale producers in sustainable agrifood systems transformation**, Roma: FAO.

ATAY HASPOLAT, Nihan (2015). **Gıda Güvenliğinde Sürdürülebilir Gıda Sistemleri**, Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.

AUGÉRE-GRANIER, Marie-Laure (2016). **Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU**, Belçika: European Parliamentary Research Service.

BALTACI, Ali (2018). “Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme”. **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(1), 231–274.

BAŞKALE, Hatice (2016). “Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi**, 9(1), 23-28.

BO, Algers (2011). “Animal welfare - Recent developments in the field”. **CAB Reviews: Perspectives in Agriculture, Veterinary Science, Nutrition and Natural Resources**, 6 (10).

BRIGGS, Charles, L. (1986). **Learning how to ask: A sociallinguistic appraisal of the role of the interview in social science research**. Cambridge: Cambridge University Press.

BUĞDAY EKOLOJİK YAŞAMI DESTEKLEME DERNEĞİ, (2022a). **Buğday Hareketi'nin Dünü ve Bugünü**. <https://www.bugday.org/blog/bugday-ekolojik-yasami-destekleme-dernegi/bugday-hareketinin-dunu-ve-bugunu/>, (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2022).

BUĞDAY EKOLOJİK YAŞAMI DESTEKLEME DERNEĞİ, (2022b). **Buğday Hareketi'nin Dünü ve Bugünü**. <https://www.bugday.org/blog/istanbulta-bir-ekolojik-bahce-modeli/>, (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2022).

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener ve diğerleri (2020). **Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, 29, Ankara: Pegem Akademi.

CHIFFOLEAU, Yuna and Tara Dourian (2020a) “Sustainable Food Supply Chains: Is Shortening the Answer? A Literature Review for a Research and Innovation Agenda”, *Sustainability*, 12, 23, 234-245.

CHIFFOLEAU, Yuna and Tara Dourian (2020b). **Identifying Sustainable Supply Chains - Is Shortening the Answer? A State of Play**, INRAE.

CIAT, (2017). **CIAT Strategic Initiative on Sustainable Food Systems**. https://cgspace.cgiar.org/bitstream/handle/10568/79795/SUSTAINABLE_FOOD_SYSTEMS_CIAT_STRATEGY_DOCUMENT.pdf, (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021).

CRESWELL, John, W. (2021). **Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (6. Baskı)**. (Çev. Ed. Mesut BÜTÜN ve Selçuk Beşir DEMİR). Ankara: Siyasal Kitabevi.

CSCMP, (2013). **Supply Chain Management Definitions and Glossary**. https://cscmp.org/CSCMP/Educate/SCM_Definitions_and_Glossary_of_Terms/CSCMP/Educate/S%20CM_Definitions_and_Glossary_of_Terms.aspx?hkey=60879588-f65f-4ab5-8c4b-6878815ef921, (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2021).

ÇAKIR, Gülhan (2019). **Tarımsal Ürünler Tedarik Zinciri Yönetimi: Amasya Çiçek Bamyası Uygulaması**, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÇEBİ, Kadir, Selçuk Özyürek ve Doğan Türkyılmaz (2018). “Süt ve Süt Ürünleri Tüketiminde Tüketici Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Erzincan İli Örneği”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi*, 28 (1): 70-77

ÇELİK, Zerrin (2016). “Gıda Toplulukları ve Aracısız Ürün Ağı Analizi”, *Meyve Bilimi Dergisi*, Meyvecilik Araştırma Enstitüsü, 2016, 26-32.

DİTAP, (2022). **Dijital Tarım Pazarı**. <https://ditap.gov.tr/ditap-nedir.html>, (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2022).

DOANE, Deborah ve Alex MacGillivray (2001). **Economic Sustainability The Business of Staying in Business**, Economic Sustainability: The Business of Staying in Business, The SIGMA Project, R&D Report.

DOERNBERG, Alexandra ve diğeri (2022). “Sustainability assessment of short food supply chains (SFSC): developing and testing a rapid assessment tool in one African and three European city regions”. **Agriculture and Human Values**, 39(3), 885-904.

ECONOMIST IMPACT, (2022). **Global Food Security Index**, <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>, (Erişim Tarihi: 31 Ekim 2022).

ECONOMIST IMPACT, (2021), **Global Food Security Index 2021, The 10-year anniversary**. https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/resources/Economist_Impact_GFSI_2021_Global_Report_Oct_2021.pdf, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2022).

EIP-AGRI, (2015) **Innovative Short Food Supply Chain Management-Final Report**, European Commission.

ERICKSEN, Polly J. (2008). “Conceptualizing food systems for global environmental change research”, **Global Environmental Change**, 18, 1, 234-245.

ERICKSEN, Polly J. ve diğeri (2010). **The Value of a Food System Approach**. Londra: Eartscan.

ESNOUF, Catherine, Marie Russel ve Nicolas Bricas (2013). **Food system sustainability: insights from duALine**, New York: Cambridge University Press.

FAO ve WHO (1969). **Codex Alimentarius International Food Standards – GENERAL PRINCIPLES OF FOOD HYGIENE (CXC 1-1969)**. https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/sh-proxy/en/?lnk=1&url=https%253A%252F%252Fworkspace.fao.org%252Fsites%252Fcodex%252FStandards%252FCXC%2B1-1969%252FCXC_001e.pdf (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2022).

FAO, (2006). **Food Security – Policy Brief**, https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf, (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2022).

FAO, (2008a). **Climate Change and Food Security: A Framework Document**, <https://www.fao.org/3/au035e/au035e.pdf>, (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2021).

FAO, (2008b). **An Introduction to the Basic Concepts of Food Security**, <https://www.fao.org/3/al936e/al936e.pdf>, (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2022).

FAO (2018). **Sustainable food systems: concept and framework**. <http://www.fao.org/3/ca2079en/CA2079EN.pdf> (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2021).

GALLI, Francesca ve Gianluca Brunori (2013). **Short Food Supply Chains as Drivers of Sustainable Development. Evidence Document**.

GARNETT, Tara (2011). “Where are the best opportunities for reducing greenhouse gas emissions in the food system (including the food chain)?”, **Food Policy**, 2011, 36, 23–32.

GILBERT, Richard ve diğerleri (1996). **Making cities work**, London: Earthscan.

GÖZENER, Bilge ve Murat Saygılı (2013). “Tüketicilerin Açık Süt ve Süt Ürünleri Tüketim Tercihlerinin İncelenmesi: Tokat-Turhal İlçesi Örneği”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 8(1), 160-175.

GUBA, Egon G. (1981). “Criteria for Assessing the Trustworthiness of Naturalistic Inquiries, Educational Communication and Technology”, **A Journal of Theory, Research, and Development**, 29 (2), 75- 91. (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2022).

GUBA, Egon G. ve Yvonna S. Lincoln (1982). “Epistemological and Methodological Bases of Naturalistic Inquiry”. **Educational Communication and Technology**, 30 (4), 233–252. <https://www.jstor.org/stable/30219846>. (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2022).

GÜLER, Ahmet, Mustafa Bülent Halicioğlu ve Serkan Taşgın (2015). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma (2. Baskı)**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

HLPE, (2017). **Nutrition and food systems. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security**, <https://www.fao.org/3/i7846e/i7846e.pdf> (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2021)

FAO, IFAD, UNICEF, WFP ve WHO (2021). **In Brief to The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all.** <https://doi.org/10.4060/cb5409en> (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2022)

IFPRI, (2020). **2020 Global Food Policy Report: Building Inclusive Food Systems. Sustainable food systems: concept and framework.** <https://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/133646/filename/133857.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2022).

ILBERY, Brian ve Damian Maye (2005). “Alternative (Shorter) Food Supply Chains and Specialist Livestock Products in the Scottish–English Borders”. **Environment and Planning A: Economy and Space**, 37(5), 823–844.

IMADA, Andrew S. (2008). “Achieving sustainability through macroergonomic change management and participation”, **Corporate Sustainability as a Challenge for Comprehensive Management**, 129-138.

JACKSON, Peter ve diğerleri (2020). **A Sustainable Food System For The European Union.** Science Advice for Policy by European Academies. Science Advice for Policy by European Academies.

JARZĘBOWSKI, Sebastian ve Natalia Bezat (2018). **Supply chain management according to the concept of short supply chain**, Proceedings in System Dynamics and Innovation in Food Networks 2018, 313-320

KAMILARIS, Andreas, Agusti Fonts ve Francesc X. Prenafeta-Boldó (2019). The Rise of Blockchain Technology in Agriculture and Food Supply Chains. **Trends in Food Science & Technology**, 91, 640-652.

KARATAŞ, Zeki (2017). “Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi”, **Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 68-86.

KISS, Konrád ve diğerleri (2020). “Examining the Role of Local Products in Rural Development in the Light of Consumer Preferences—Results of a Consumer Survey from Hungary”. **Sustainability**.

KNEAFSEY, Moya ve diğerleri (2013). **Short food supply chains and local food systems in the EU. A state of play of their socio-economic characteristics**, Joint Research Centre, Scientific and Policy Report, European Commission.

KOCAMAN, Gizem ve Ömer Kürşad Tüfekçi (2017). “The Role of Marketing Communication in Sports Sponsorship: A Research on the Positioning Strategy of the Turkish Archery Federation”, **Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)**, 3(3), 47-68.

KOÇ, Gökçe (2015). **Tarımda ve Gıdada Sürdürülebilir Tedarik Zinciri: Türkiye İncelemesi**, Ege Üniversitesi, İİBF, https://www.researchgate.net/publication/271202489_Tarim_ve_Gidada_Surdurulebilir_Tedarik_Zinciri, (Erişim Tarihi: 03 Aralık 2021)

KOÇ, Gökçe ve Ayşe Uzmay (2015). **Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği: Kavramsal Çerçeve, Gelişmeler ve Türkiye**. Tarım Ekonomisi Dergisi , 21 (1 ve 2), 39-48.

KOYUNCUOĞLU, Özdal (2018). **Türkiye’de girişimci ve yenilikçi üniversitelerin gömülü teoriye göre değerlendirmesi ve bir model önerisi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.

KREFTING, Laura (1991). “Rigor in Qualitative Research: The Assessment of Trustworthiness”, **The American Journal of Occupational Therapy**, 45 (3): 214-222.

KULAKOĞLU, Ökkeş (2020). **Türkiye’de Tarımda Kendine Yeterlilik ve Gıda Güvencesi**, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Tekirdağ.

LITTIG, Beate ve Erich Griebler (2005), “Social sustainability: a catchword between political pragmatism and social theory”, **International Journal of Sustainable Development**, 8, 1/2, 65-79

MALAK-RAWLIKOWSKA, Agatha ve diğerleri (2019a), **Quantitative Assessment of Economic, Social and Environmental Sustainability of Short Food Supply Chains and Impact on Rural Territories**, European Union's Horizon 2020.

MALAK-RAWLIKOWSKA, Agatha ve diğerleri (2019b), "Measuring the Economic, Environmental, and Social Sustainability of Short Food Supply Chains", **Sustainability**, 11(15), 4004.

MANCINI, Maria Cecilia ve diğerleri (2019). "Producers' and Consumers' Perception of the Sustainability of Short Food Supply Chains: The Case of Parmigiano Reggiano PDO". **Sustainability**, 11(3), 721.

MARSDEN, Terry, Jo Banks ve Gillian Bristow (2000). "Food supply chain approaches: exploring their role in rural development", **Sociologia Ruralis**, 40, 424-438.

MCKENZIE, Stephen. (2004). **Social Sustainability: Towards Some Definitions**, Hawke Research Institute, Working Paper Series, 27, 1-29.

MINISTÈRE DE L'AGRICULTURE ET DE L'ALIMENTATION, (2018). **MOND'Alim 2030 : les acteurs de la mondialisation des systèmes alimentaires – Analyse no 111**. <https://agreste.agriculture.gouv.fr/agreste-web/download/publication/publie/Ana111/analyse1111801.pdf>, (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2022).

MOLDAN, Bedrich, Svatava Janousková ve Tomáš Hák (2012). "How To Understand And Measure Environmental Sustainability: Indicators And Targets", **Ecological Indicators**, 17, 4-13.

MORELLI, John. (2011). "Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals", **Journal of Environmental Sustainability**, 1/1, 1-9

NGUYEN, Hanh, Jamie Morrison ve David Neven (2019). **Chapter 9 - Changing Food Systems: Implications for Food Security and Nutrition**. Roma: Academic Press.

ÖZDEN, Fatih (2019). "İzmir'de Gıda Grupları ve Topluluk Destekli Tarım", **Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi**, 2019, 5, 93-97.

ÖZDEN, Fatih (2020). "Gıda Etiği Bağlamında Topluluk Destekli Tarım Modeli Üzerine Bir İnceleme", **Türkiye Biyoetik Dergisi**, 2020, 7, 3, 84-98.

ÖZTÜRK, Derya (2016). "Tedarik Zinciri Yönetimi Süreçlerini Etkileyen Faktörler", **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, 2016, 6, 17-24.

ÖZÜDOĞRU, Tijen ve diğerleri (2020). "Türkiye'de Hayvancılığa Verilen Hastalıktan Ari İşletme Desteklemesinin İncelenmesi", **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, 55(4), 2664-2683.

PACIAROTTI, Claudia ve Francesco Torregiani (2021). “The logistics of the short food supply chain: A literature review”, **Sustainable Production and Consumption**, 26, 428-442.

PETERS, Rob (2012). **Local Food and Short Supply Chains**, Belçika: EU Rural Review-A Publication from the European Network for Rural Development.

PIROG, Rich S. ve diğerleri (2001). **Food, Fuel, and Freeways: An Iowa perspective on how far food travels, fuel usage, and greenhouse gas emissions**, Ames: Leopold Center for Sustainable Agriculture.

PRADHAN, Prajal ve diğerleri (2014). “Food Self-Sufficiency across Scales: How Local Can We Go?”, **Environmental Science and Technology**, 48, 9463–9470.

RENTING, Henk , Terry K. Marsden ve Jo Banks (2003). **Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development**. *Environment and Planning*, 35, 393-411

RESMÎ GAZETE, (2010). **Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun**, 26.03.2010 Tarihli Resmi Gazete Kanun No: 5957, Sayı: 27533.

RESMÎ GAZETE, (2017). **Çiğ Süt Arzına Dair Tebliğ**, 27/04/2017 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 30050.

ROHM, Harald ve Jessica Aschemann-Witzel (2019). “Sustainability in the food supply chain: a 2020 vision”, **International Journal of Food Science and Technology**, 2019, 54, 591-592.

SCHILPZAND, Ruter ve diğerleri (2010). **Governance Beyond the State: Non-state Actors and Food Systems**. Londra: Earthscan.

SCHMID, Otto ve diğerleri (2014). “Contribution of short food supply chains to sustainability and health”, Konferans: Proceedings of the 11th European IFSA Symposium, 1-4 April 2014 in Berlin/Germany , IFSA - International Farming System Association - Europe Group, 1247-1253.

SCHMITT, Emilia ve diğerleri (2017). “Comparing the sustainability of local and global food products in Europe”. **Journal of Cleaner Production**, 165, 346–359.

SCHMUTZ, Ulrich ve diğerleri (2017). “Sustainability impact assessments of different urban short food supply chains: examples from London, UK”, **Renewable Agriculture and Food Systems**, London, UK, 1-11.

SEÇKİN, Ebru (2016). “Transition from the Conventional Supply Chain to a Modern One in the Fresh Food Sector and Small Farmers Becoming Workers in Their Own Fields”, **Toplum ve Bilim/Science & Society**, 2016, 137, 70-82.

SLOW FOOD FOUNDATION FOR BIODIVERSITY, (2022). Earth markets in Turkey, <https://www.fondazione Slow Food.com/en/nazioni-mercati/turkey-en/>, (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2022).

SMITH, B. Gail (2008), "Developing sustainable food supply chains", **Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences**, 363, 849-861.

STEIN, Alexander J. ve Fabien Santini (2021). "The sustainability of "local" food: a review for policy-makers", **Review of Agricultural, Food and Environmental Studies**, 103, 77-89.

SÜZÜK YILDIZ, Serap ve diğ erleri (2021). "Tek Sağlık Yaklaşımında Multidisipliner Uygulamalı Antibiyotik Duyarlılık Testi Eğitimi: ANADOLU PROJESİ", **Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Dergisi**, 51(4):341-347.

TAN, Halime Güher (2020). "Pazaryerinden: Üretici Pazarları Ağları, Etkileri ve Dönüştürücü Süreçleri", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, 40, 1, 163–195.

TANSEY, Geoff ve Tony Worsley (1995). **The Food System - A Guide**, Londra: Eartscan.

TANYAŞ, Mehmet (2015). Tedarik Zinciri Yönetimi Ders Notları, <https://docplayer.biz.tr/2948974-Tedarik-zinciri-yonetimi-ders-notlari-hafta-1-2-3.html>, (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2021)

TC TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI, (2021). Sürdürülebilir Gıda Sistemlerine Doğru Ulusal Yol Haritası. Kasım 2021.

TEEB, (2018). **TEEB for Agriculture & Food: Scientific and Economic Foundations**. Cenevre: UN.

TSOLAKİS, Naoum K. ve diğ erleri (2014). **Agrifood supply chain management: A comprehensive hierarchical decision-making framework and a critical taxonomy**. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1537511013001748>, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2021)

THOMÉ, Karim Marini ve diğ erleri (2021). **Food Supply Chains and Short Food Supply Chains: Coexistence conceptual framework**, 278, Journal of Cleaner Production.

TSOLAKIS, Naoum K. ve diğ erleri (2014). "Agrifood supply chain management: A comprehensive hierarchical decision-making framework and a critical taxonomy". **Biosystems Engineering**, 120, 47–64.

TUTAR, Hasan ve Ahmet Tuncay Erdem (2020). **Örnekleriyle Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve SPSS Uygulamaları**, 1, Ankara: Seçkin.

TÜİK, (2021a), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C3%87i%C4%9F-S%C3%BCt-%C3%9Cretim-%C4%B0statistikleri-2020-2021->

45861&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=2020%20y%C4%B1l%C4%B1nda%2023%20milyon%20503,ise%20%250%2C2%20azald%C4%B1.

TÜİK, (2021b), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=S%C3%BCt-ve-S%C3%BCt-%C3%9Cr%C3%BCnleri-%C3%9Cretimi-Aral%C4%B1k-2021-45747&dil=1>

TÜRNÜKLÜ, Abbas (2000). “Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: görüşme”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi**, 24, 543–559.

UN, (1987). **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**. <https://digitallibrary.un.org/record/139811>, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2022).

UN, (1992). **General Assembly, REPORT OF THE UNITED NATIONS CONFERENCE ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992), Annex I - RIO DECLARATION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT**, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf, (Erişim Tarihi: 11 Nisan 2022)

UN, (2014). **Report of the Secretary-General to the General Assembly, Agriculture Development, food security and nutrition, A/69/279**. <https://digitallibrary.un.org/record/779543#record-files-collapse-header>, (Erişim Tarihi: 04.01.2022).

UNDERWOOD, Evelyn ve diğerleri (2013). **Technology options for feeding 10 billion people. Synthesis report: Options for sustainable food and agriculture in the EU**, Brüksel: Science and Technology Options Assessment (STOA), European Parliament.

UNIDO, (2020). **Short food supply chains for promoting local food on local markets**. <https://hub.unido.org/sites/default/files/publications/SHORT%20FOOD%20SUPPLY%20CHAINS.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.01.2022).

VITTERSØ, Gunnar ve diğerleri (2019). “Short Food Supply Chains and Their Contributions to Sustainability: Participants’ Views and Perceptions from 12 European Cases”, **Sustainability**, 11, <https://doi.org/10.3390/su11174800>, (Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2021).

VON BRAUN, Joachim ve diğerleri (2021). **Food Systems – Definition, Concept and Application for the UN Food Systems Summit. A paper from the Scientific Group of the UN Food Systems Summit**. https://sc-fss2021.org/wp-content/uploads/2021/03/ScGroup_Food_Systems_paper_March-5-2021.pdf, (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2022).

WESTHOEK, Henk ve diğerkleri (2016). **Food Systems and Natural Resources**, Nairobi, Kenya: UNEP.

WWF, (2014). Adopting healthy sustainable diets: Key opportunities and barriers. <https://www.livewellforlife.eu/wp-content/uploads/2013/05/Adopting-healthy-sustainable-diets-report.pdf>, (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2022).

YILDIRIM, Ali ve Hasan şimşek (2008). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 6, Ankara: Seckin Yayıncılık.

YILDIRIM, Ali ve Hasan şimşek (2021). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 12, Ankara: Seckin Yayıncılık.

ZASADA, Ingo ve diğerkleri (2014). **Metropolitan Footprint Analysis and Sustainability Impacts Assessment of SFC Scenarios**. FOODMETRES Report 5.1.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://cordis.europa.eu/project/id/312185/reporting>, Erişim Tarihi: 21.10.2022

<https://dogalbilincliibeslenme.wordpress.com/>, Erişim Tarihi: 25.10.2022

<https://bukoop.org/>, Erişim Tarihi: 21.12.2021

<https://www.energy.gov/lm/listings/environmental-sustainability?page=2>, Erişim Tarihi: 25.10.2022

<https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2019.html>, Erişim Tarihi: 01.11.2022

<http://www.foodmetres-kp.eu/page.1.4.php>, Erişim Tarihi: 21.10.2022

<https://sustainability.umw.edu/areas-of-sustainability/economic-sustainability/#:~:text=Economic%20sustainability%20refers%20to%20practices,sector%20through%20the%20UMW%20foundation>, Erişim Tarihi: 09.11.2022

<https://www.guneskoy.org.tr/bahcemiz>, Erişim Tarihi: 7 Nisan 2022

<https://www.fondazioneSlowFood.com/en/nazioni-mercati/turkey-en/>, Erişim Tarihi: 8 Nisan 2022

EK: GÖRÜŞME SORULARI

Görüşme Yapılan İşletmenin Profili

1. İşletmeniz hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?
 - 1.1. İşletmede çalışan kişi sayısı.....
 - 1.2. İşletmedeki hayvan sayısı.....
 - 1.3. Süt üretim kapasitesi.....
 - 1.4. Ürettiğiniz sütün ne kadarlık kısmı işleniyor.....
 - 1.5. Kadın/erkek çalışan sayısı /....
 - 1.6. Ücretli çalışan sayısı/ aile (ücretsiz) işçisi sayısı /....
 - 1.7. İşletme sahibi eğitimi....
2. Ürettiğiniz sütün satışı için hangi satış yöntemini kullanıyorsunuz ve bunların satıştaki payları hakkında bilgi verebilir misiniz?
 - 2.1. Doğrudan tüketiciye satış %.....
(İnternet/Telefon Sipariş..... , Pazarda....., Çiftliğimde.....)
 - 2.2. Tüketiciye Satış Yapan Perakendeciye Satış %.....
 - 2.3. Kooperatife Satış %.....
 - 2.4. Diğer (Varsa diğer yöntemler)

Kısa Gıda Tedarik Zinciri Türlerinin Sürdürülebilirlik Üzerindeki Etkisi

3. Üretim ve satış faaliyetlerinizde kullandığınız yöntemlerin çevresel etkilerini aşağıdaki kriterler bazında değerlendirir misiniz?
 - 3.1. Ambalaj kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız geri dönüşümlü mü?
 - 3.2. Çiftlik atıklarının gübre, biyogaz vs. dönüştürüyor musunuz/dönüştürülmesini sağlıyor musunuz?
 - 3.3. Üretiminizi gerçekleştirirken hayvan refahı ve sağlığına dikkat ediyor musunuz?
 - 3.4. Beslediğiniz hayvan ırklarını belirlerken, yerli ırk tercih ediyor musunuz?
 - 3.5. Üretim faaliyetinizi gerçekleştirirken organik içerik kullanımını tercih ediyor musunuz?
 - 3.6. Satış için taşıma faaliyeti gerçekleştiriyorsanız
 - 3.6.1. Ne kadar mesafe içinde satış faaliyetini gerçekleştiriyorsunuz?
 - 3.6.2. Ne tür araç kullanıyorsunuz? (Yakıt, kapasite vs.)
 - 3.6.3. Aracınızı tam kapasite ile dolduruyor musunuz?
 - 3.6.4. Taşıma aracınızı başka bir üretici ile paylaşıyor musunuz?
4. KGTZ ile yapılan satışın ekonomik kazancınızı olumlu yönde etkilediğini düşünüyor musunuz?
 - 4.1. Kullanılan KGTZ türü satış yaptığınız ürün miktarında bir fark yaratıyor mu?

- 4.2. Kullanılan KGTZ türü satış yaptığınız ürünün fiyatında nasıl bir fark yaratıyor?
 - 4.3. Kullanılan KGTZ türü maliyetlerinizde bir artışa sebep oluyor mu?
 - 4.3.1. Satış ve dağıtım için ilave maliyet oluşuyor mu?
 - 4.3.2. İlave işgücü ihtiyacı oluşuyor mu (özellikle satış ve dağıtım kısmı)?
Bunun için çalıştırdığınız ücretli ve ücretsiz (aile) işçi sayısı nedir?
 - 4.3.3. İlave yatırım ihtiyacı oluşuyor mu?
 - 4.4. KGTZ aracılığı ile satış yapan üreticilerin bölgenizin tarımsal üretiminde artış yarattığını düşünüyor musunuz?
 - 4.5. Ürettiğiniz ürünlerin üretimden satışına kadar olan süreçte her hangi bir gıda kaybı oluşuyor mu? Oluşmaması için neler yapılıyor?
5. KGTZ ile satış yapmayı sosyal açıdan aşağıdaki kriterler bazında değerlendirir misiniz?
- 5.1. Kullandığınız KGTZ türü ile satış yapmanız için insan sağlığı ve gıda güvenliğine yönelik sertifikaya sahip olmanız gerekiyor mu? Varsa bu sertifikalar sizce gıda güvenliğini sağlıyor mu?
 - 5.2. Üretiminizi yerinde görmek için müşterileriniz çiftliğinizi ziyaret ediyor mu/etmek istiyor mu?
 - 5.3. Müşterilerinizle doğrudan iletişim halinde olmak sizce önemli mi? Bu durum satış performansınızı nasıl etkiliyor?
 - 5.4. Ürünlerinizi uzun zincirlerde satılan ürünlere kıyasla tercih edilmesinde etkili olan faktör(ler) nelerdir?
 - 5.4.1. Ürün kalitesi
 - 5.4.1.1. Tazeliği
 - 5.4.1.2. Besin değeri
 - 5.4.1.3. Lezzeti
 - 5.4.2. Fiyatı
 - 5.4.3. Ürünlerinize duyulan güven
 - 5.4.4. Müşterilerinizin yerel üreticileri desteklemek istemesi
6. KGTZ ile satış yapıyor olmanız gıda güvencesi ve tüketicilerin gıdaya erişimini nasıl etkilemektedir?
- 6.1.1. Herkes satılan ürüne ulaşabiliyor mu?
 - 6.1.2. Herkes satışı yapılan ürünü alabiliyor mu?
 - 6.1.3. Üretim etkileniyor mu?